

2016

13

ՀՅՈՒՆ ԵՐԱՅՈՒՆԻՄ

ԿԻՆ ԵՐԿՐՏԻԼ

13
2016

ISSN 1987-7587

ყარსის ხაღჯაქრუღაბა

(1921 წლის 13 ოქტომბერი)

ვახტანგ გურული

XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთის მიერ სამხრეთ კავკასიის (ამიერკავკასიის) დაპყრობამ და XIX საუკუნის პირველ მესამედში (1806-1829 წწ.) რუსეთთან ომებში ოსმალეთისა (თურქეთისა) და ირანის (სპარსეთის) მარცხმა ცხადი გახადა, რომ რეგიონში სტატუს-კვო დაირღვა. ამ მოვლენამ დაუყოვნებლივ გამოიწვია დასავლეთ ევროპის დიდი ქვეყნების (ინგლისის, საფრანგეთის, ავსტრიის) მკვეთრად უარყოფითი რეაქცია. მიუხედავად ამისა, სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის დამკვიდრებას, რაც ახლო აღმოსავლეთში გაჭრისათვის პლაცდარმის მომზადებასაც ნიშნავდა, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა ხელი ვერ შეუშალეს. 1877-1878 წლებში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის გაჩაღებულ ომში კვლავ რუსეთმა გაიმარჯვა. სან-სტეფანოს ხელშეკრულებითა (1878 წლის მარტში) და ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებით (1878 წლის ივლისში) დამარცხებულმა ოსმალეთმა აჭარა რუსეთს დაუთმო. 1903 წელს რუსეთმა **ბათუმის ოლქი** შექმნა, რომელიც **ბათუმისა** და **ართვინის** ოკრუგებისაგან შედგებოდა, სამხრეთ საქართველოს (ისტორიული ტაო-კლარჯეთის) ტერიტორია რუსეთმა **ყარსის ოლქში** გააერთიანა, რომელიც **არტაანის**, **ოლთისისა** და **ყარსის** ოკრუგებისაგან შედგებოდა.

1914 წელს, პირველი მსოფლიო ომის დაწყების შემდეგ, სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო კვლავ მოექცა დიდი პოლიტიკის ყურადღების ცენტრში. პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისისათვის რუსეთი **ანტანტის** სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკის წევრი იყო, ხოლო ოსმალეთი – **სამთა კავშირისა**. ამრიგად, სამხრეთი კავკასია და, მათ შორის, სამხრეთ-დასავლეთი საქართ-

1801-1810 წლებში რუსეთმა ქართლ-კახეთის სამეფო, იმერეთის სამეფო, სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზეთის სამთავროები დაიპყრო. საქართველოში ფეხის მოკიდების შემდეგ რუსეთმა ორგზის დაამარცხა ირანი (სპარსეთი), 1804-1813 და 1826-1828 წლების ომებში, და ორგზის დაამარცხა ოსმალეთიც (თურქეთი) – 1806-1812 და 1828-1829 წლების ომებში, ბუქარესტის (1812 წ.), გულისტანის (1813 წ. თურქმანჩაის (1828 წ.) და ადრიანოპოლის ზავებით რუსეთმა ირანსა და ოსმალეთს საქართველოს ისტორიული ტერიტორია (ჭარ-ბელაქანი, აფხაზეთი, სამცხე-საათაბაგო), აზერბაიჯანი და სომხეთი დაათმობინა.

ბათუმის ოლქის სამხრეთი სექტორი, ართვინისა და არტაანის ოლქები 1921 წლის მარტისათვის

პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისისათვის (1914 წ.) ანტანტის სამხედრო-პოლიტიკურ ბლოკში შედიოდა: ინგლისი, საფრანგეთი და რუსეთი, რომელთაც 1917 წელს დაემატა ამერიკის შეერთებული შტატები. 1918 წლის მარტში ანტანტა დატოვა საბჭოთა რუსეთმა.

პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისისათვის (1914 წ.) სამთა კავშირში შედიოდა: გერმანია, ავსტრია-უნგრეთი, ბულგარეთი, ოსმალეთი და იტალია. 1915 წელს იტალია სამთა კავშირიდან გავიდა და ანტანტას მიემხრო.

ველო ფრონტისპირა რეგიონად იქცა. 1914-1915 წლებში ოსმალეთის არმიის ცდები – დაეკავებინა თბილისი და ბათუმი – რუსეთის კავკასიის არმიამ წარმატებით აღკვეთა, ხოლო შემდეგ საკუთრივ ოსმალეთის ტერიტორიის ნაწილი – ალმოსავლეთი ანატოლია – დაიკავა.

ანატოლია – ოსმალეთის პროვინცია ქვეყნის ალმოსავლეთ ნაწილში. ანატოლია იყოფა ორად: ალმოსავლეთ და სამხრეთ ანატოლიად.

სამხრეთ კავკასიაში ვითარება კარდინალურად შეიცვალა რუსეთის 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ. რუსეთის დროებითმა მთავრობამ თავისი არსებობის პერიოდში (1917 წლის მარტი-ოქტომბერი) შეძლო სამხრეთ კავკასიაში თავისი იურისდიქციის შენარჩუნება. 1917 წლის ოქტომბერში ბოლშევიკების მიერ რუსეთის დროებითი მთავრობის დამხობის შემდეგ ხელისუფლების სათავეში მოსულმა საბჭოთა რუსეთის მთავრობამ კი სამხრეთ კავკასიაში იურისდიქცია ველარ შეინარჩუნა – საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის პოლიტიკურმა ძალებმა საბჭოთა რუსეთთან ყოველგვარი კავშირი განწყვიტეს და 1917 წლის ნოემბერში შექმნეს სამხარეო ხელისუფლების ორგანო – ამიერკავკასიის კომისარიატი, რომელსაც თავმჯდომარეობდა ევგენი გეგეჭკორი. მიუხედავად საბჭოთა რუსეთისაგან ჩამოშორებისა, ამიერკავკასიაში დამოუკიდებელი სახელმწიფო არ შექმნილა, რის გამოც საერთაშორისო ასპარეზზე ამიერკავკასია (სამხრეთი კავკასია) ისევ

რუსეთის ნაწილად აღიქმებოდა. თუმცა იყო ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტორი: რუსეთის კავკასიის არმია, რომელიც კავკასიაში 1914 წლიდან იდგა, საბჭოთა რუსეთის მთავრობას არ ცნობდა, მის განკარგულებებს არ ასრულებდა და რეგიონს ოსმალეთის აგრესიისაგან იცავდა.

რუსეთის დროებითი მთავრობა შეიქმნა 1917 წ.-ის მარტში რუსეთის იმპერიის აღსასრულის შემდეგ. დროებითი მთავრობა რუსეთს განაგებდა 1917 წ.-ის მარტიდან ოქტომბრამდე.

ამიერკავკასიის კომისარიატი შეიქმნა 1917 წ. 15 ნოემბერს. იგი წარმოადგენდა ამიერკავკასიის (საქართველოს, სომხეთის, აზერბაიჯანის) სამხარეო ხელისუფლების ორგანოს, რომელიც არ ცნობდა და ემიჯნებოდა საბჭოთა რუსეთს.

უმძიმეს მდგომარეობაში ჩავარდნილ საბჭოთა რუსეთს მსოფლიო ომის გაგრძელება აღარ შეეძლო. ვლ. ლენინი ხელისუფლების დაკარგვის რეალური საფრთხის წინაშე იდგა. ასეთ ვითარებაში საბჭოთა რუსეთმა გადაწყვიტა გერმანიასა და მის მოკავშირეებთან (ავსტრია-უნგრეთთან, ოსმალეთთან და ბულგარეთთან) სეპარატული ზავი დაედო. ზავს 1918 წლის 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკში მოეწერა ხელი. ზავის სანაცვლოდ საბჭოთა რუსეთმა დიდი ტერიტორია დათმო. ეს შეეხო სამხრეთ კავკასიასაც. ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის მეოთხე მუხლში აღნიშნული იყო: „არტა-

ნის, ყარსისა და ბათუმის ოკრუგები დაუყოვნებლივ უნდა გაინმინდოს რუსეთის ჯარისაგან. რუსეთი აღარ უნდა ჩაერიოს ამ ოკრუგების სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივ და საერთაშორისო-სამართლებრივ ურთიერთობებში და მოსახლეობას უფლება მისცეს ახალი წყობილება დაამყაროს მეზობელ სახელმწიფოებთან, განსაკუთრებით კი – ოსმალეთთან, თანხმობით“. როგორც ვხედავთ, ფაქტობრივად, საქმე ეხებოდა ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგების ტერიტორიაზე მოსახლეობის ნების გამოსავლენად რეფერენდუმის ჩატარებას. ისიც ცხადი იყო, რომ რეგიონში რუსეთთან შედარებით ოსმალეთმა უპირატესობა მიიღო.

გერმანიასთან და მის მოკავშირეებთან საბჭოთა რუსეთის მიერ სეპარატული ზავის დადებას ეწინააღმდეგებოდნენ რუსეთის მოკავშირეები – ინგლისი და საფრანგეთი. თუ საბჭოთა რუსეთი გერმანიასთან ზავს დადებდა და ომს შეწყვეტდა, მაშინ ანტანტას (ინგლისს, საფრანგეთს, ამერიკის შეერთებულ შტატებს) ურუსეთოდ მოუხდებოდათ სამთა კავშირის (გერმანია, ავსტრია-უნგრეთი, ოსმალეთი, ბულგარეთი) წინააღმდეგ ბრძოლა.

ამიერკავკასიის კომისარიატმა არ ცნო ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების ის მუხლი, რომელიც ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგებს ეხებოდა. უთანხმოების მოგვარების მიზნით 1918 წლის მარტში ქალაქ ტრაპიზონში გაიმართა ოსმალეთისა და ამიერკავკასიის

დელეგაციათა მოლაპარაკება. ტრაპიზონის კონფერენციაზე ოსმალეთი ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების მეოთხე მუხლის უპირობო შესრულებას ითხოვდა და ამიერკავკასიის დელეგაციის (მეთაური აკაკი ჩხენკელი) მოთხოვნებს ორ ძლიერ არგუმენტს უპირისპირებდა: 1) ამიერკავკასია არ იყო ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულებაზე ხელის მომწერი მხარე; 2) ამიერკავკასია არ იყო დამოუკიდებელი სახელმწიფო, იგი რუსეთის ნაწილს წარმოადგენდა. ტრაპიზონის კონფერენცია შეწყდა და ოსმალეთმა ბათუმის, არტაანისა და ყარსის ოკრუგების ოკუპაციის მიზნით საომარი მოქმედებები დაიწყო. 1918 წლის მარტ-აპრილში ოსმალეთმა მთელი აჭარა დაიპყრო. მართალია, 1918 წლის აპრილში ამიერკავკასიის სეიმმა ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს – ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის შექმნა გამოაცხადა, მაგრამ ამან საქმეს მაინც ვერ უშველა. 1918 წლის მაისში ოსმალეთისაგან ოკუპირებულ ბათუმში ერთმანეთს შეხვდნენ ამიერკავკასიისა და ოსმალეთის დელეგაციები. ბათუმის კონფერენციაზე ოსმალეთმა მოთხოვნები კიდევ უფრო დაამძიმა: ომის შემთხვევაში ოსმალეთს ამიერკავკასიის რკინიგზით ჯარების გადაყვანის უფლება უნდა მისცემოდა. მოლაპარაკება ჩიხში შევიდა.

ასეთ ვითარებაში 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. ამ დღისათვის აჭარა ოსმალეთის მიერ იყო ოკუპირებული. მძიმე მდგომარეო-

ბაში მყოფი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა იძულებული გახდა, აჭარა ოსმალეთისათვის დაეთმო. 1918 წლის 4 ივნისს ბათუმში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და ოსმალეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება. ხელშეკრულების მეორე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ საზღვარი ოსმალეთსა და საქართველოს შორის მდინარე ჩოლოქზე გადიოდა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ აჭარა ოსმალეთს დარჩა. ოსმალეთი მოპოვებული უპირატესობის განმტკიცებას შეუდგა. 1918 წლის ივლისში მის მიერვე ოკუპირებული აჭარის ტერიტორიაზე ოსმალეთმა რეფერენდუმი ჩაატარა და გამოაცხადა, რომ აჭარის მოსახლეობამ ოსმალეთის შემადგენლობაში გადასვლა ისურვა. ეს იყო დიდი სიცრუე, რადგან რეფერენდუმი ოკუპირებულ ტერიტორიაზე უხეში ძალმომრეობისა და შანტაჟის პირობებში ჩატარდა. ამის შემდგომ მოვლენები ოსმალეთისათვის არახელსაყრელად წარიმართა. პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებულმა ოსმალეთმა მუდროსის ზავით (1918 წლის ოქტომბერი) ბათუმი და მთელი აჭარა დატოვა. აჭარა ინგლისის საოკუპაციო ზონად გამოცხადდა. ინგლისის სამხედრო კრეისერები ბათუმში 1918 წლის დეკემბერსა და 1919 წლის იანვარში შემოვიდნენ. ინგლისელები აჭარაში 1920 წლის ივლისამდე დარჩნენ. აჭარაში ოსმალთა ბატონობის (1918 წლის აპრილი-დეკემბერი) ისევე, როგორც ინგლისელთა საოკუპაციო რეჟიმის არსებობის პერიოდში (1918 წლის დეკემბერი-1920 წლის ივლისი) მიმდინარეობდა ქართული ორიენტაციის ძალების დევნა. უალრესად არახელსაყრელ ვითარებაში მემედ-ბეგ აბაშიძემ შეძლო პატრი-

ოტულ ძალთა გაერთიანება და 1919 წლის აგვისტოში ბათუმში ქართველ მაჰმადიანთა ყრილობაც მოიწვია. 31 აგვისტოს ყრილობამ ისტორიული გადაწყვეტილება მიიღო. ქართველი მუსლიმები „ღვთისა და ქვეყნის წინაშე“ აცხადებდნენ:

„ბათუმის ოლქის მკვიდრნი, სარწმუნოებით მუსლიმანები, ისტორიით, სისხლით და ხორციით, ენით, კულტურით და ადათებით ქართველები ვართ, მუსლიმანი ქართველები, და ტერიტორიულად და ეკონომიურად ყოველთვის ჩვენი მხარე დედა სამშობლოს საქართველოს განუყრელ ნაწილს შეადგენდა“. ყრილობის დადგენილებაში აღნიშნულია: „ამიერიდან და სამარადისოთ ბათუმი და ბათუმის ოლქი შეუერთდეს თავის ბუნებრივ სამშობლოს საქართველოს რესპუბლიკას სამუსლიმანო საქართველოს ფართე ავტონომიის წინადაგზე...“

1921 წლის 11-12 თებერვალს ღამით დაიწყო საბჭოთა რუსეთის აგრესია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ. 25 თებერვალს რუსეთის მე-11 ნითელმა არმიამ თბილისი დაიკავა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრება და მთავრობა ბათუმში გადავიდა. საქართველო-რუსეთის ომის პარალელურად მოსკოვში მიმდინარეობდა საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთის მოლაპარაკება, რაც 1921 წლის 16 მარტს დადებული ხელშეკრულებით დასრულდა. საბჭოთა რუ-

მემეიდ იბრაჰიმის ძე აბაშიძე

მემეიდ-ბეგი (1873-1937) – ქართველი საზოგადო მოღვაწე, მწერალი, პუბლიცისტი. სტალინური რეპრესიების მსხვერპლი. აქტიურად იბრძოდა მუსლიმან ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებისა და საქართველოს ერთიანობისათვის, რის გამოც რამდენიმეჯერ დააპატიმრეს და გადაასახლეს.

1920 წლის აპრილში საბჭოთა რუსეთმა აზერბაიჯანი დაიპყრო, 1920 წლის ნოემბერში – სომხეთი, 1921 წლის თებერვალ-მარტში – საქართველო. პოლიტიკური მოსაზრებით საბჭოთა რუსეთის მთავრობას აზერბაიჯანი, სომხეთი და საქართველო უშუალოდ არ შეუერთებია, ანუ ამ ქვეყნებზე საბჭოთა რუსეთის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა არ გავრცელებულა. ფაქტობრივად, დაპყრობილი აზერბაიჯანი, სომხეთი და საქართველო ფორმალურად დამოუკიდებელი, სუვერენული ქვეყნები იყვნენ.

სეთისა და ოსმალეთის მოლაპარაკებას ორი პრინციპული შეთანხმება დაედო საფუძვლად. **პირველი** – ოსმალეთი უარს ამბობდა სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) ყოველგვარ ტერიტორიულ პრეტენზიაზე; **მეორე** – რუსეთი აღარ ითხოვდა, რომ ოსმალეთს ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი ბერლინის კონგრესის (1878 წ.) მიერ დადგენილ სასაზღვრო ხაზამდე გადაენია, ანუ რუსეთმა უარი თქვა ართვინზე, არტაანზე, ოლთისსა და სხვა ტერიტორიაზე.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დელეგაცია მოსკოვის მოლაპარაკებებში არ მონაწილეობდა. მიუხედავად ამისა, 1921 წლის 16 მარტის რუსეთ-ოსმალეთის მოსკოვის ხელშეკრულების პირველ მუხლში ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვრის შესახებ აღნიშნული იყო: „**ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვარი გადის ხაზზე, რომელიც იწყება შავ ზღვაზე მდებარე სოფელ სარფთან, გაზდევს ქედის მთას, შავშეთის მთების წყალგამყოფს და კანი-დალის მთას, ხოლო შემდეგ ჩრდილოეთიდან მიუყვება არტაანისა და ყარსის ოკრუგების ადმინისტრაციულ საზღვარს.**“ ეს იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თანხმობის გარეშე, რომელიც 1921 წლის 17 მარტის საღამომდე ბათუმში, ე. ი. ქვეყნის ტერიტორიაზე, იმყოფებოდა, რუსეთმა 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებით საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის ნაწილი ოსმალეთის ტერიტორიად აღიარა.

ვაგონი, რომლითაც საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის დელეგაციები ყარსის მოლაპარაკებაზე ჩავიდნენ

შალვა ელიავა – დაიბადა 1885 წელს. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის წევრი გახდა 1904 წ. ბოლშევიკი, 1921 წლის თებერვალ-მარტში მონაწილეობდა საბჭოთა რუსეთის მე-11 არმიის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობაში, საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის წევრი, მუშაობდა უმნიშვნელოვანეს პარტიულ და სახელმწიფო თანამდებობებზე, იყო საბჭოთა საქართველოს სამხედრო და საზღვაო საქმეთა სახალხო კომისარი (მინისტრი), დახვრიტეს 1937 წელს.

ალექსანდრე სვანიძე – დაიბადა 1886 წელს, 1901 წელს შევიდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიაში, ბოლშევიკი, 1919 წელს დატოვა საქართველო, 1920-1921 წლებში მუშაობდა საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატში, 1921 წელს დაინიშნა საბჭოთა საქართველოს საგარეო საქმეთა და ფინანსთა სახალხო კომისარად, 1935 წელს დაინიშნა საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო ბანკის თავმჯდომარედ, იყო სტალინის პირველი ცოლის ძმა, თუმცა ამან ვერ უშველა, ნაცისტური გერმანიის სასარგებლოდ ჯაშუშობის ბრალდებით დააპატიმრეს და 1941 წ. დახვრიტეს.

1921 წლის მარტისათვის საქართველო, აზერბაიჯანი და სომხეთი რუსეთის მიერ იყო ოკუპირებული, თუმცა ფორმალური თვალსაზრისით სამივე ქვეყანა დამოუკიდებელ, სუვერენულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. საბჭოთა რუსეთმა სამხრეთ კავკასიაში თავისი პოზიციების განმტკიცება და თავის მთავარ კონკურენტთან, ოსმალეთთან, ყველა საკითხის მოგვარება გადაწყვიტა. 1921 წლის 23 სექტემბერს ოსმალეთში, ქალაქ **ყარსში**, დაიწყო **ოსმალეთის, საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის** მოლაპარაკება. ყარსის მოლაპარაკებების სრულყოფილებიანი მხარის სახით მონაწილეობდა **საბჭოთა რუსეთი**. ოსმალეთმა საბჭოთა რუსეთის დაშვება მოლაპარაკებაზე იმიტომ გადაწყვიტა, რომ სამხრეთ კავკასიასთან დაკავშირებულ მნიშვნელოვან საკითხებს საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი ურუსეთოდ ვერ გადაწყვეტდნენ. გარდა ამისა, ოსმალეთის მთავრობამ კარგად უწყობდა, რომ იმხანად მისი ფაქტობრივი მეზობელი, საბჭოთა რუსეთი, მალე იურიდიულადაც მისი მეზობელი გახდებოდა. საქართველოს მხრიდან ყარსის ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს სამხედრო და საზღვაო საქმეთა სახალხო კომისარმა **შალვა ელიავამ**, საგარეო საქმეთა და ფინანსთა სახალხო კომისარმა **ალექსანდრე**

სვანიძემ, საბჭოთა რუსეთის მხრიდან – საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის კოლეგიის წევრმა **იაკობ განეცკიმ (ფიურსტენბერგმა)**; ოსმალეთის მხრიდან – **ქაზიმ ქარაბეჟირ ფაშამ, ველი ბეიმ, მუხთარ ბეიმ, მემდუხ შევკეტ ბეიმ**; სომხეთის მხრიდან – **ასკანაზ მრავიანმა, პოლოს მაკინზიანმა**; აზერბაიჯანის მხრიდან – **ბეხბუდ შახტახტინსკიმ**.

ყარსში დაწყებულ მოლაპარაკებას იგივე პრინციპები დაედო საფუძვლად, რაც რუსეთ-ოსმალეთის მოსკოვის მოლაპარაკებას – უცვლელი დარჩა ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი.

ყარსის ხელშეკრულების პირველი მუხლი ძალადაკარგულად აცხადებდა ყველა იმ ხელშეკრულებას, რომელიც ამიერკავკასიას (სამხრეთ კავკასიას) ეხებოდა. ეს არ ეხებოდა საბჭოთა რუსეთ-ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებას. მეორე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს არ უნდა ეცნოთ არც ერთი ხელშეკრულება, რომელიც ეხებოდა ოსმალეთს, მაგრამ რომელთაც არ ცნობდა ოსმალეთის მთავრობა და ოსმალეთის დიდი ეროვნული კრება. თავის მხრივ, ოსმალეთი ვალდებულებას იღებდა, არ ეცნო

ქალაქი ყარსი დღეს

ისტორია

სანძთა

არც ერთი საერთაშორისო აქტი, თუ მას არ ცნობდა საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი.

ყარსის ხელშეკრულების მეოთხე მუხლით დადგინდა ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი. კერძოდ, ხელშეკრულებაში აღნიშნულია, რომ ეს საზღვარი „ინყება შავ ზღვაზე მდებარე სოფელ სარფთან, გადის ქედის მთაზე, შავშეთის მთების წყალგამყოფ ხაზზე და კანიდალის მთაზე; შემდეგ მიუყვება არდაგანისა და ყარსის სანჯაყების ძველ ჩრდილოეთ ადმინისტრაციულ საზღვარს“. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ოსმალეთის შემადგენლობაში რჩებოდა საქართველოს ტე-

ბანა

რიტორია – ისტორიული ტაო-კლარჯეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

ყარსის ხელშეკრულების მეექვსე მუხლი ეხებოდა აჭარას. კერძოდ, ამ მუხლში აღნიშნული იყო, რომ ოსმალეთი ქალაქ ბათუმსა და ბათუმის პორტს, აგრეთვე მთელ აჭარას (ყოფილ ბათუმის ოლქის ბათუმის ოკრუგს) უთმობდა საქართველოს შემდეგი პირობებით: 1) აჭარას უნდა მიეღო ფართო ადგილობრივი ავტონომია, მოსახლეობას გარანტირებული უნდა ჰქონოდა კულტურული და რელიგიური უფლებების დაცვა, უფლება უნდა ჰქონოდა შემოეღო ისეთი აგარაული კანონმდებლობა, როგორსაც მოისურვებდა; 2) ოს-

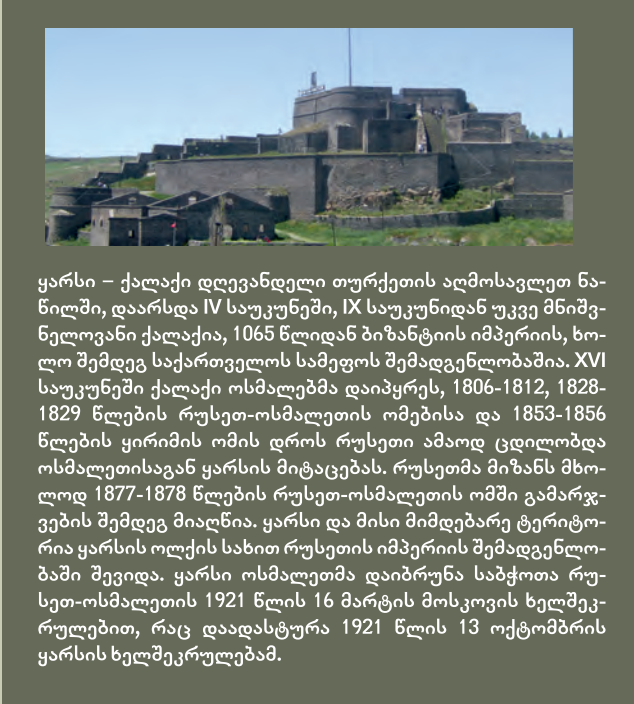
ოშკი

მაღელს უფლება ექნებოდა ბათუმის პორტი საბაჟო მოსაკრებელის გარეშე გამოეყენებინა ტვირთის გადაზიდვისათვის, როგორც ოსმალეთიდან ქვეყნის გარეთ, ისე ქვეყნის გარედან ოსმალეთში.

ყარსის ხელშეკრულების ოცი მუხლიდან ექვსი მუხლი ძალაში შევიდა ხელმოწერის დროიდან (1921 წლის 13 ოქტომბრიდან), მათ შორის იყო მეექვსე მუხლი, რომელიც აჭარას ეხებოდა. ხელშეკრულების დანარჩენი მუხლები ძალაში შევიდოდა რატიფიკაციის შემდეგ. ხელშეკრულების მეოცე მუხლი ხელისმომწერ მხარეებს ავალდებულებდა, რაც შეიძლება მოკლე დროში გაეცვალათ სარატიფიკაციო სიგელები. ყარსის ხელშეკრულების სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა მოხდა ერევანში 1922 წლის 11 სექტემბერს.

ყარსის ხელშეკრულებას არ ჰქონია საიდუმლო მუხლები. ხელშეკრულებას დაერთო სამი დამატება, რომელთაგან არც ერთი საიდუმლო არ ყოფილა და სამივე მრავალჯერ იქნა გამოქვეყნებული. პირველ დამატებაში დაწვრილებით არის აღწერილი თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი, მეორე დამატებაში აღწერილი იყო თურქეთის საზღვარი არფა-ჩაის ზონასა და მდინარე არაქსის ზონაში. მესამე დამატება ადგენდა ნახჭევანის ავტონომიის საზღვრებს. ყარსის ხელშეკრულების სამივე დამატებას ხუთივე

ყარსი – ქალაქი დღევანდელი თურქეთის აღმოსავლეთ ნაწილში, დაარსდა IV საუკუნეში, IX საუკუნიდან უკვე მნიშვნელოვანი ქალაქია, 1065 წლიდან ბიზანტიის იმპერიის, ხოლო შემდეგ საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაშია. XVI საუკუნეში ქალაქი ოსმალებმა დაიპყრეს, 1806-1812, 1828-1829 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომებისა და 1853-1856 წლების ყირიმის ომის დროს რუსეთი ამაოდ ცდილობდა ოსმალეთისაგან ყარსის მიტაცებას. რუსეთმა მიზანს მხოლოდ 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომში გამარჯვების შემდეგ მიაღწია. ყარსი და მისი მიმდებარე ტერიტორია ყარსის ოლქის სახით რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა. ყარსი ოსმალეთმა დაიბრუნა საბჭოთა რუსეთ-ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებით, რაც დაადასტურა 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებამ.

ქვეყნის წარმომადგენლებმა ცალ-ცალკე მოაწერეს ხელი.

ყარსის ხელშეკრულება ხუთ ეგზემპლარად – ქართულ, რუსულ, თურქულ, აზერბაიჯანულ და სომხურ ენებზე – გაფორმდა. ხელშეკრულების მოქმედების ვადა განსაზღვრული არ ყოფილა.

გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი

მიხეილ ბახტაძე

1921 წლის 18 თებერვლის საღამოს თბილისის დაცვის ცენტრალური მიმართულების სარდალს, გენერალ გიორგი მაზნიაშვილს, მზვერავებმა მტრის მოახლოების შესახებ აცნობეს.

უკვე ერთი კვირა იყო, რაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალები მძიმე ბრძოლებს აწარმოებდნენ საქართველოში შემოჭრილი საბჭოთა რუსეთის მე-11 არმიის ქვედანაყოფების წინააღმდეგ. ომის პირველ დღეებში ქართულმა ჯარმა და სახალხო გვარდიამ მარცხი განიცადა და უკან დაიხია. ამიტომ ახალმა მთავარსარდალმა, გენერალმა გიორგი კვინიტაძემ, მთავარი ყურადღება თბილისის დაცვაზე გადაიტანა. დედაქალაქის დაცვა სამ სექტორად იყო დაყოფილი: მარჯვენა ფრთა, კოჯორ-ტაბახმელას მიმართულება – სარდალი

გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი; ცენტრი, შავნაბადა-სოლანლულის მიმართულება – სარდალი გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი; მარცხენა ფრთა, ორხევის მიმართულება – სარდალი გენერალი არტემ ჯიჯიხია.

მონინააღმდეგემ თბილისზე პირველი იერიში გენერალ მაზნიაშვილის პოზიციებზე მიიტანა. 18 თებერვალს, 20-21 საათზე, ქართველმა სადაზვერვო რაზმებმა მონინააღმდეგის მოძრაობა დააფიქსირეს. 22 საათისათვის მონინააღმდეგემ იაღლუჯის ქედს მტკვრის მარჯვენა ნაპირიდან შემოუარა და გენერალ მაზნიაშვილის პოზიციებისაკენ დაიძრა. დაზვერვაზე წასულმა გორის გვარდიისა და სადარაჯო ათასეულის რაზმებმა მტრის ავანგარდთან მცირე შეტაკების შემდეგ უკან დაიხიეს. მათ დახმარებას ჯავშან-

გიორგი კვინიტაძე
(1874-1970)

ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი
(1871-1923)

გიორგი მაზნიაშვილი
(1870-1937)

არტემ ჯიჯიხია
(1874-1938)

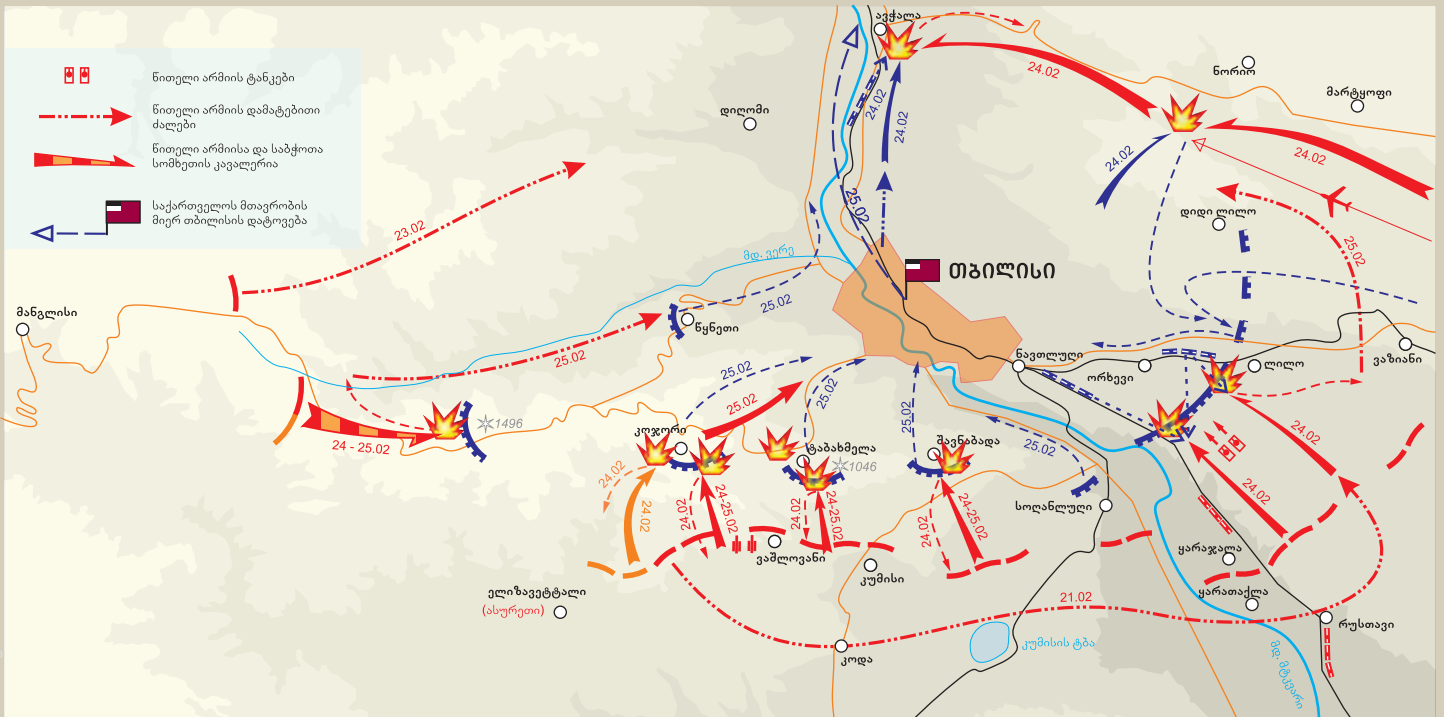
გიორგი კვინიტაძე იყო რუსეთ-იაპონიისა და პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე. 1918 წლიდან ქართულ არმიაშია. 1919 წელს მეთაურობდა თურქეთის წინააღმდეგ მებრძოლ ქართულ ჯარს, გაათავისუფლა ძველი ქართული მხარე არტაანი. იყო ქართული სამხედრო სკოლის დამაარსებელი და მისი პირველი მეთაური. 1920 წლის მაის-სექტემბერში შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლად იყო დანიშნული. დაამარცხა აზერბაიჯანის მხრიდან საქართველოში შემოჭრილი წითელი არმიის ნაწილები. 1921 წლის 16 თებერვალს დაინიშნა ქართული არმიის მთავარსარდლად. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ წავიდა ემიგრაციაში. ცხოვრობდა საფრანგეთში, მუშაობდა გრამფირფიტების ქარხანა „Pathe“-ში. გარდაიცვალა 1970 წელს პარიზის მახლობლად, დაბა შატუში.

არტემ ჯიჯიხია პირველი მსოფლიო ომის დროს აღმოსავლეთ პრუსიაში მიმდინარე ბრძოლების მონაწილე იყო. 1918 წლიდან ქართულ არმიაშია. 1918 წელს იბრძოდა გაგრის ფრონტზე. საქართველო-სომხეთის ომში მონაწილეობდა პოლკოვნიკის ჩინით. 1921 წელს ემიგრაციაში არ წასულა. დახვრიტეს 1938 წელს.

ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი იყო პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე. 1918 წლიდან ქართულ ჯარშია. 1918 წლის შემოდგომიდან 1919 წლის ზაფხულამდე საქართველოს შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის უფროსია. 1920 წელს დაინიშნა სამხედრო სკოლის ხელმძღვანელად. 1921 წლის თებერვალში, თბილისიდან უკანდახევის დროს, დაინიშნა მთავარსარდლის მოადგილედ. ემიგრაციაში არ წასულა. იყო ანტისაბჭოთა აჯანყების მოსამზადებელი სამხედრო ცენტრის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი.

მანქანების რაზმი უწევდა. სწორედ ჯავშანმანქანების რაზმიდან შეატყობინეს გენერალ მაზნიაშვილს, რომ მტერი სოლანლულისაკენ მოიწევდა. არსებული ინფორმაციის გაანალიზების შემდეგ გენერალმა მაზნიაშვილმა დაასკვნა, რომ მტერი ძირითად იერიშს მხოლოდ ერთი მიმართულებით – მტკვრიდან რკინიგზის საზამდე არსებულ მონაკვეთზე მოიტანდა. მაზნიაშვილი გვარდიის გორის ბატალიონის მიერ დაკავებულ პოზიციებზე მივიდა, რადგან შეტევა სწორედ აქ იყო მოსალოდნელი. გენერალმა ძლივს მოასწრო ბატალიონის უფროსის მოხსენების მოსმენა, რომ შეტევა დაიწყო. ამ დროს დაახლოებით 1:30 საათი იყო. სასტიკი და თავგანწირული ბრძოლა მთელი ღამე გაგრძელდა. დაახლოებით 3-დან 4-ის ნახევრამდე პერიოდში გენერალი მაზნიაშვილი სადარაჯო ათასეულის განლაგებაში გადავიდა და იქიდან განაგრძო ბრძოლის ხელმძღვანელობა. მაზნიაშვილი შიშობდა, რომ მოწინააღმდეგე შეტევის ძირითად მიმართულებას შეცვლიდა და

1921 წლის 24-25 თებერვლის ბრძოლები

მის მარჯვენა ფლანგს შეუტევედა. თუმცა ეს შიში არ გამართლდა. მოწინააღმდეგე კვლავ ჯიუტად ცდილობდა გორის გვარდიელების პოზიციების გარღვევას. გამთენიისას, მოწინააღმდეგის მორიგი იერიშის მოგერიების შემდეგ, სადარაჯო ათასეული იერიშზე გადავიდა. მას გორის ბატალიონმაც მიბაძა, სანგრებიდან ამოვიდა და მოწინააღმდეგეს შეუტია. მათ მხარი სარეზერვო ბატალიონმაც დაუჭირა. ბრძოლაში მონაწილეობდა ორი ქართული თვითმფრინავიც. მტერმა ქართველთა იერიშს ვერ გაუძლო და უკან დაიხია იალლუჯის მიმართულებით. ტყვედ ჩავარდა 1600 წითელარმიელი.

ეს იყო ქართული ჯარის პირველი წარმატება ამ ომში და ის გენერალ მაზნიაშვილის სახელს უკავშირდება.

1918 წლის დასაწყისში ოსმალებმა კვლავ შეუტიეს ქართულ მხარეს. მათი შეჩერება ვერ ხერხდებოდა და მოწინააღმდეგემ ბათუმიც კი დაიკავა. ოსმალთა წინააღმდეგ მებრძოლი ჯარის სარდლად გენერალი მაზნიაშვილი დაინიშნა. მან ჩვეული წესით ჯერ მოსამზადებელი ღონისძიებები გაატარა და მხოლოდ შემდეგ დაიწყო აქტიური სამხედრო მოქმედებები. აღსანიშნავია, რომ გენერალი ყოველთვის უფროთხილდებოდა ჯარისკაცთა და ოფიცერთა სიცოცხლეს და სამხედრო ოპერაციებსაც შესაბამისად გეგმავდა. მაზნიაშვილმა შეძლო და ჯერ მდინარე ჩოლოქთან შეაჩერა თურქეთის ჯარის წინსვლა, შემდეგ კონტრშეტევაზე გადავიდა და ბათუმი გაათავისუფლა.

ნმ. გიორგი ორდენი

გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი დაიბადა 1870 წელს კასპის რაიონის სოფელ სასირეთში. სამხედრო განათლების მიღების შემდეგ სამსახური დაიწყო რუსეთის არმიაში. მონაწილეობდა 1904-1905 წლების რუსეთ-იაპონიის ომში. დაიჭრა და მკურნალობდა პეტერბურგის ჰოსპიტალში, სადაც პირადად იმპერატორმა ნიკოლოზ II-მ იხილა და ომში გამოჩენილი მამაცობისათვის ოქროს ხმალი და ნმ. გიორგის ორდენი გადასცა. პირველი მსოფლიო ომის დროს ვარშავასთან მძიმედ დაიჭრა და 1917 წლის შემოდგომაზე საქართველოში დაბრუნდა.

ამ დროს პირველი მსოფლიო ომი ჯერ კიდევ მიმდინარეობდა და კავკასიის ფრონტზე ბრძოლები არ წყდებოდა. ვითარება ძალიან რთული იყო. 1917 წლის თებერვალში იმპერატორ ნიკოლოზ II-ის გადადგომამ და დროებითი მთავრობის შექმნამ მდგომარეობა ვერ გამოასწორა. ოქტომბერში კი ბოლშევიკებმა ლენინის ხელმძღვანელობით სახელმწიფო გადატრიალება მოაწყვეს და რუსეთში საბჭოთა ხელისუფლება დაამყარეს. პოლიტიკური პროცესები გავლენას ახდენდა ჯარზეც. რუსეთის ჯარი, რომელსაც მანამდე სერიოზული წარმატება ჰქონდა და ტრაპიზონიც კი აიღო, ამ დროისათვის დემორალიზებული და ფაქტობრივად დაშლილი იყო, ოსმალეთის არმიას წინააღმდეგობას არ უწევდა და უკან იხევდა. გაჩნდა საფრთხე, რომ ოსმალეთი ისტორიულ ქართულ მხარეებს კვლავ დაიპყრობდა. ქართველი პოლიტიკოსებისთვის ცხადი გახდა, რომ ოსმალთა შესაჩერებლად საჭირო იყო ეროვნული, ქართული საჯარისო ფორმირებების შექმნა. ერთ-ერთი პირველი, ვინც ამ საქმეს ხელი მოჰკიდა, გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი იყო.

ამასობაში ვითარება შეიცვალა და 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებელი დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნა გამოცხადდა. თავის არსებობის 1028 დღის მანძილზე საქართველოს რესპუბლიკას ფაქტობრივად მუდმივ საომარ მდგომარეობაში უწევდა ყოფნა. ქვეყნის დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას ხან ერთი და ხან მეორე მხრიდან ემუქრებოდა საფრთხე.

1918 წლის ზაფხულში საქართველოს უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში, აფხაზეთში, ბოლშევიკებმა ანტისახელმწიფოებრივი აჯანყება დაიწყეს. გასათვალისწინებელია, რომ ამ დროს რუსეთში სამოქალაქო ომი მძვინვარებდა: ბოლშევიკებს, ანუ „წითლებსა“ და მათ მოწინააღმდეგეებს – „თეთრებს“ (თეთრგვარდიელებს) შორის. 1918 წლის 18 ივნისს გენერალი გი-

ქ.სოჭი, მანქანაში უკან სხედან სახალხო გვარდიის სარდალი ვალიკო ჯუღელი და არზაყან ემუხვარი

ორგი მაზნიაშვილი აფხაზეთის გენერალ-გუბერნატორად და იქ მყოფი ქართული ჯარების სარდლად დაინიშნა. 19 ივნისს გენერალი უკვე სოხუმში იყო. რამდენიმე დღეში კი კონტრშეტევა დაიწყო, რომლის შედეგადაც გათავისუფლდა ახალი ათონი, გუდაუთა და გაგრა. აფხაზეთში შექმნილი ვითარების სათავისოდ გამოყენება სცადა ოსმალეთმა და ივნისის ბოლოს თავისი დესანტი მდინარე კოდორის მახლობლად გამოსვა. ქართულმა შეიარაღებულმა ძალებმა მალევე მოახერხეს თურქთა დესანტის დამარცხება. ამასობაში „წითლების“ წინააღმდეგ დაწყებული იერიში წარმატებით გრძელდებოდა და ქარ-

თულმა ჯარმა დაიკავა ადლერი, ხოლო 6 ივლისს – სოჭი. ივლისის ბოლოს ქართულმა შენაერთებმა ქალაქი ტუაფსეც დაიკავეს. აქ ქართულ ჯარს ახალი მონინააღმდეგე გამოუჩნდა. ეს „თეთრ-გვარდიელთა“ ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ხელმძღვანელის, გენერალ დენიკინის არმია იყო. დენიკინი, რომელიც „ერთიანი და განუყოფელი რუსეთის“ აღდგენისთვის იბრძოდა, დამოუკიდებელ საქართველოს არ აღიარებდა და თავის მონინააღმდეგედ თვლიდა. დენიკინელებთან შეიარაღებული შეტაკების თავიდან აცილების მიზნით გენერალმა მაზნიაშვილმა ტუაფსე დატოვა და უკან დაიხია. იმ მომენტში დენიკინის უმთავრესი მონინააღმდეგე „წითლები“ იყვნენ და ამიტომ საქართველოსთან კონფლიქტი მის გეგმებ-

1918 წ. ივლისი, სოჭში შესულ ქართულ არმიას ქალაქის მოსახლეობა ესალმება

დიდი ქართველები

ანტონ დენიკინი რუსეთის სამოქალაქო ომში თეთრგვარდიელთა ერთ-ერთი ყველაზე გამოჩენილი ლიდერი იყო. მონაწილეობდა 1904-1905 წლების რუსეთ-იაპონიის ომში. პირველი მსოფლიო ომის დროს მეთაურობდა კორპუსს, ხოლო შემდგომში – ჯერ დასავლეთის, ხოლო მერე – სამხრეთ-დასავლეთის ფრონტებს. 1918 წლიდან ჩაება სამოქალაქო ომში და იყო სამხრეთ რუსეთში მოქმედი ე.წ. მოხალისეთა არმიის ერთ-ერთი შემქმნელი და მეთაური. 1919 წლიდან იყო სამხრეთ რუსეთის შეიარაღებული ძალების (იგულისხმება თეთრგვარდიელთა ნაწილები) მთავარსარდალი. ამავე წლის ზაფხულში წამოიწყო დიდი შეტევა მოსკოვის მიმართულებით. მიუხედავად დასაწყისში მიღწეული წარმატებებისა, საბოლოოდ მაინც დამარცხდა. 1920 წლის აპრილში გადადგა მთავარსარდლობიდან და წავიდა ემიგრაციაში. გენერალი დენიკინი „ერთიანი და განუყოფელი რუსეთის“ იდეის ერთგული იყო და რუსეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ წარმოქმნილ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებს არ ცნობდა, მათ შორის – არც საქართველოს. ამით იყო გამონეწეული მისი დაპირისპირება საქართველოს რესპუბლიკასთან, რაც სოჭის მხარეში მიმდინარე საომარ მოქმედებებშიც გამოიხატა.

ში არ შედიოდა. ქართულ და რუსულ მხარეებს შორის რამდენიმე მოლაპარაკებაც გაიმართა, რომლებშიც გენერალი მაზნიაშვილიც მონაწილეობდა. მალევე მაზნიაშვილი აფხაზეთიდან გამოიწვიეს და თბილისში გადმოიყვანეს.

1918 წლის შემოდგომაზე დაიძაბა ვითარება საქართველო-სომხეთის საზღვარზე, სადაც სამხედრო შეტაკებებიც მოხდა. დეკემბრის დასაწყისში კი სომხეთის ჯარი შეტევაზე გადმოვიდა და საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე

შემოიჭრა. ქართულ შეიარაღებულ ძალებს მძიმე ბრძოლები ჰქონდათ, მტრის შეჩერებას ვერ ახერხებდნენ და უკან იხევდნენ. მონინალმდევემ დაიკავა სადახლო, შულავერი და სცდა შეტევა სანდარის (დღევანდელი მარნეული) მიმართულებით განეგრძო. ასეთ რთულ ვითარებაში, დეკემბრის შუა რიცხვებში ყველაზე მთავარი მიმართულების – შულავერი-სადახლოს (საბრძოლო მოქმედებები მიმდინარეობდა ასევე ახალქალაქის მაზრაში და ეკატერინენფელდის ანუ დღევანდელი ბოლნისის რაიონშიც) ფრონტის სარდლად გენერალი მაზნიაშვილი დაინიშნა. მისი შტაბის უფროსი გენერალი გიორგი კვინიტაძე გახდა.

საინტერესოა მაზნიაშვილის კვინიტაძისეული შეფასება – „გენერალი მაზნიაშვილი მამაცი კაცია. რამდენჯერმე მინახავს ტყვიის ზუზუნში და გადაჭრით შემოძლია ამის თქმა. ერთობ არასასურველ ვითარებაშიც მამაცია. მაგრამ თუ შეიძლება ასე ითქვას, სწორედ ესაა მისი ნაკლი, მოჭარბებული სიმამაცე. ხშირად გადადებს ხოლმე თავს. ხშირად მოქცეულა ისე, რომ შეიძლებოდა თავი წაეგო და ხელიდან გამოგვცლოდა ისეთი კაცი, რომლის დაკარგვაც დიდ ზიანს მოგვიტანდა“.

სათანადო მომზადების შემდეგ გიორგი მაზნიაშვილის შენაერთები შეტევაზე გადავიდნენ და გაათავისუფლეს შულავერიც და სადახლოც. ამასობაში სამხრეთ კავკასიაში მყოფი ბრიტანელების ჩარევით საქართველოსა და სომხეთის მთავრობები ომის შეწყვეტაზე შეთანხმდნენ და ქართული ნაწილების წინსვლა 31 დეკემბრის 24 საათზე სამხედრო ოპერაციების შეწყვეტამ შეაჩერა.

1919 წლის დასაწყისში გენერალი მაზნიაშვილი სამხრეთ საქართველოში გაიგზავნა. ის ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრების გუბერნატორად დაინიშნა და ამ მხარეში თურქეთის აგენტებისა და მათ მხარდამჭერთა მიერ დაწყებული აჯანყების ჩახშობა დაევალა. მისი შტაბის უფროსი ამჯერად გენერალი არტემ ჯიჯიხია იყო.

გენერალ მაზნიაშვილს საკმაოდ რთულ ვითარებაში უხდებოდა მოქმედება. მის დაქვემდებარებაში მყოფი ძალები მეტად მცირერიცხოვანი იყო. დამატებითი ძალების გაგზავნას კი შეგნებულად არ ითხოვდა, რადგან ამ დროს სოჭის ფრონტზე დენიკინელთა შემოტევა დაიწყო. გენერალი მაზნიაშვილი სწორად აფასებდა ვითარებას, მიაჩნდა, რომ ყველაზე დიდი საფრთხე „თეთრგვარდიელთა“ აგრესია იყო და მთელი ძალები სწორედ ამ მიმართულებით უნდა გაგზავნილიყო და თავისთვის არაფერს ითხოვდა. მიუხედავად ამისა მაზნიაშვილმა მაინც შეძლო პირველ ეტაპზე გარკვეული წარმატების მიღწევა და თურქეთთან რამდენიმე დასახლებული პუნქტიც გაათავისუფლა. თუმცა შემდგომ ვითარება შეიცვალა და ქართულმა ჯარმა ახალციხე დატოვა. რამდენიმე დღის შემდეგ სამხედრო მინისტრის ბრძანებით გენერალი მაზნიაშვილი თბილისში გაიწვიეს, მის ადგილზე კი გენერალი კვინიტაძე დაინიშნა.

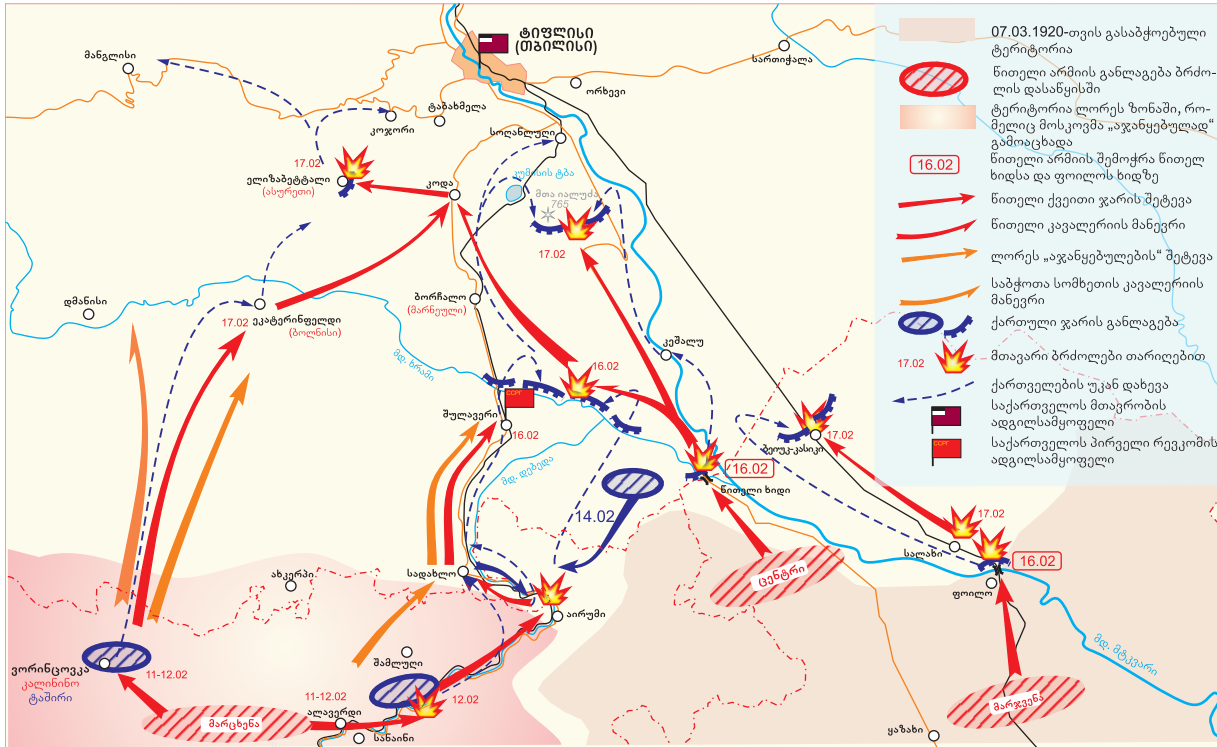
თბილისში დაბრუნებულ გენერალს აბსურდული ბრალდება – ხელმძღვანელობის შეცდომაში შეყვანა – წაუყენეს და ახალციხის დატოვებაც დანაშაულად ჩაუთვალეს. ძიება წელიწადზე მეტ ხანს გაგრძელდა. 1920 წლის ოქტომბრის დასაწყისში გამართულმა სასამართლომ გენერალი გაამართლა. მთელი ამ ხნის მანძილზე გიორგი მაზნიაშვილი ჩამოცილებული იყო აქტიურ სამხედრო საქმიანობას.

სასამართლოს მიერ გაამართლებელი გადანყევტილების გამოტანიდან მეორე დღესვე გენერალი მაზნიაშვილი მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიამ დაიბარა და თბილისის გარნიზონის უფროსობა შესთავაზა. მაზნიაშვილი დათანხმდა. სწორედ ამ თანამდებობაზე მოუსწრო მას რუსეთ-საქართველოს ომის დაწყებამ.

1921 წლის 18 თებერვლიდან 24 თებერვლის ჩათვლით ქართული ჯარი მაზნიაშვილის ხელმძღვანელობით შავნაბადა-სოლანლულის მიმართულებაზე მტრის ყველა შემოტევას წარმატებით იგერიებდა. გიორგი მაზნიაშვილის ნაწილებმა პოზიციები მხოლოდ მთავარსარდალ კვინიტაძის მიერ თბილისის დატოვების ბრძანების გაცემის შემდეგ (თავად მაზნიაშვილი ამ ბრძანებას არ ეთანხმებოდა) დატოვეს.

გენერალი ღვინთ ართმალაძე 1918 წლიდან ქართულ არმიაშია. 1920-1921 წლებში სარდლობდა პირველ ბრიგადას, რომლის შტაბიც სოხუმში იყო და იცავდა აფხაზეთის მიმართულებას. 1921 წლის თებერვალმარტში მეთაურობდა გაგრის მხრიდან შემოჭრილი მე-9 წითელი არმიის წინააღმდეგ მებრძოლთა შენაერთებს.

1921წლის 15-17 თებერვლის ბრძოლები

დედაქალაქის დატოვების შემდეგ ქართულ-მა ჯარმა თავდაპირველად გორისკენ, ხოლო შემდეგ ხაშურისკენ დაიხია. 3 მარტს ხაშურში მყოფმა მთავარსარდალმა ჯარები გადააჯგუფა და მეორე დღეს კონტრშეტევაზე გადასასვლელად მოამზადა. ცენტრალურ უბანზე მყოფ გენერალ მაზნიაშვილს მდინარე სურამულას გასწვრივ უნდა შეეცია და დაეკავებინა სოფელი სატივე. 4 მარტს წარმატებით დაწყებული იერიში მოგვიანებით გვარდიის მიერ პოზიციების მიტოვების გამო შეჩერდა და ჩაიშალა. სამწუხაროდ, ვერც ლიხის ქედზე მოხერხდა მონინალმდეგის შეჩერება. მაზნიაშვილის ნაწილებმა უკანასკ-

არიერგარდი – ჯარის ან ფლოტის ნაწილი, რომელიც ფრონტიდან ზურგისაკენ მოძრაობისას მთავარ ძალებს ბოლოში მიჰყვება და იცავს მათ.

ნელებმა დატოვეს პოზიციები და სადგურ მოლითისკენ დაიხიეს. აქ მთავარსარდალმა, გენერალმა კვინიტაძემ მაზნიაშვილი არიერგარდის უფროსად დანიშნა. თავად მაზნიაშვილი ასე აღწერს ყოველივეს: „აქედან იწყება არიერგარდული უკან დახევა, რომელიც გამოიხატებოდა იმაში, რომ არიერგარდს დღისით ეჭირა პოზიციები სადგურთან, ხოლო ღამით გადადიოდა მეორე სადგურზე. მონინალმდეგე არ იჩენდა არავითარ აქტივობას და დღის განმავლობაში არ აწარმოებდა ენერგიულ წინსვლას. მაგრამ საღამოზე, როცა ჩვენს პოზიციებს მოუახლოვდებოდა მონინალმდეგის მენიხავე რაზმები, ჩვენი ჯარები სტოვებდნენ პოზიციებს და იხევდნენ შემდეგი სადგურისკენ. ამგვარად მივედით ხარაგაულის სადგურამდე“. ამ დროისთვის საქართველოს პოლიტიკური და სამხედრო ხელმძღვანელობა ქუთაისში იმყოფებოდა.

საბჭოთა რუსეთი საქართველოს რამდენიმე მხრიდან უტყვედა. მე-11 არმიის ნაწილები კვალდაკვალ მოჰყვებოდნენ უკან დახეულ ქართულ შენაერთებს, მაგრამ დიდ აქტივობას არ იჩენდნენ; რაჭის მხრიდან მომავალ მტერს ქართულმა ნაწილებმა ხვანჭკარისა და ნიკორწმინდა-შქმერის მიდამოებში ბრძოლა კი გაუმართეს, მაგრამ

გიორგი მაზნიაშვილი

გენერალი ვარდან წულუქიძე მონაწილეობდა პირველ მსოფლიო ომში. 1918 წლიდან ქართულ ჯარშია. მონაწილეობდა სომხეთთან ომში. 1919 წლიდან მე-3 ბრიგადის (შტაბი ახალციხეში, იცავდა სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებას) მეთაურია. იყო ანტისაბჭოთა აჯანყების მოსამზადებელი სამხედრო ცენტრის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. სამხედრო ცენტრის სხვა წევრებთან ერთად დახვრიტეს 1923 წლის 20 მაისს დღევანდელი ვაკის პარკის ტერიტორიაზე. დახვრეტის წინ შემდეგი სიტყვები წარმოთქვა: „სიკვდილით ვერ შეგვაშინებთ. ჩვენი სიკვდილი საქართველოს განთავისუფლების თავდებაა. იგი დაასაუკლდევეს ერის სიმტკიცეს, ერთი ათასად გაამრავლებს მებრძოლებს. გადაეცით, რომ ჩვენ დავიხოცეთ, ვით ქართველ პატრიოტებს შეჰყვების“.

მტერი წინსვლას განაგრძობდა; აფხაზეთში საბჭოთა მე-9 არმიის წინააღმდეგ გენერალ დავით ართმელაძის ხელმძღვანელობით მებრძოლი ქართული ქვედანაყოფები მტრის შეჩერებას ვერ ახერხებდნენ და სენაკის მიმართულებით უკან იხევდნენ. არსებობდა საფრთხე, რომ მტერი სამტრედიას დაიკავებდა. ამის თავიდან ასაცილებლად ართმელაძის შენაერთების დასახმარებლად გენერალი მაზნიაშვილი გაიგზავნა. სამტრედიაში ჩასული მაზნიაშვილი გენერალ ანდრონიკაშვილს შეხვდა, რომელიც ამ დროისათვის მთავარსარდლის მოადგილედ იყო დანიშნული. ანდრონიკაშვილმა მაზნიაშვილს მტრის სენაკთან შეჩერება უბრძანა. რადაც არ უნდა დაჯდომოდა, მაზნიაშვილს პოზიციები უნდა შეენარჩუნებინა და სანამ ქუთაისიდან ევაკუაცია არ დასრულდებოდა, მოწინააღმდეგის სამტრედიისკენ წინსვლა არ უნდა დაეშვა.

ბრძანების მიღების შემდეგ მაზნიაშვილის შენაერთები სენაკისკენ დაიძრნენ, სადაც ისინი ართმელაძის ქვედანაყოფებს შეხვდნენ. 10 მარტს გამთენიისას მე-9 არმიის ნაწილებმა მდ. ცივის მარცხენა სანაპიროზე გამაგრებულ ქართულ შენაერთებს შეუტყეს. მაზნიაშვილმა იერიში მოიგერია და ამით გენერალ ართმელაძის ქვედანაყოფებს აბაშისკენ უკან დახევის საშუალება მისცა.

11 მარტს გენერალმა ანდრონიკაშვილმა მაზნიაშვილს აცნობა, რომ ევაკუაცია დამთავრებულია და ხვალ დილიდან უკვე შეუძლია უკან დაიხიოს. 12 მარტს დილით ადრე მაზნიაშვილმა უკან დახევა დაიწყო. დილის 8 საათზე მდ. რიონზე გადავიდა, ხიდი ააფეთქა და სადგურ საჯავახოზე პოზიციები დაიკავა. მდ. რიონის მარცხენა სანაპიროზე ქართულმა შენაერთებმა თავდაცვის უკანასკნელი ზღუდე დაიკავეს. მტერმა სადგურ საჯავახოს საარტილერიო ცეცხლი გაუხსნა, მაგრამ ქართველმა არტილერისტებმა საპასუხო ცეცხლით მტრის არტილერია ნახევარ საათში ჩააჩუმეს. ომის მოგების თეორიული შანსიც კი აღარ არსებობდა. მიუხედავად ამისა, მაზ-

ნიაშვილთან მაინც მოდიოდნენ მოხალისეები. მოდიოდნენ საკუთარი იარაღით, საკუთარი საგზლით და უდიდესი სურვილით ბოლომდე ებრძოლათ საქართველოს თავისუფლებისათვის. მოხალისეთა ხარჯზე ჯარის რაოდენობა გაიზარდა და გენერალ მაზნიაშვილის ცნობას თუ ვენდობით, 16 მარტისთვის მას 9 800 მეომარი ჰყავდა.

13 მარტს მთავარსარდალი კვინიტაძე ბათუმში ჩავიდა, სადაც უკვე იმყოფებოდნენ მთავრობისა და დამფუძნებელი კრების წევრები. შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, გენერალი მაზნიაშვილი ბათუმისკენ გაემართა.

ბათუმში კი უკვე თურქები იყვნენ. თურქეთმა ისარგებლა შექმნილი ვითარებით და სამხრეთ საქართველოს ისტორიული მხარეების დაკავება დაიწყო. მდგომარეობა ურთულესი იყო. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ტერიტორიას ორი მეზობელი სახელმწიფო იწინაწილებდა.

17 მარტს საქართველოს მთავრობამ, დამფუძნებელი კრების წევრთა ნაწილმა და სამხედრო ხელმძღვანელობის ერთმა ჯგუფმა საქართველო დატოვა და ემიგრაციაში წავიდა. სამშობლოს დატოვების წინ მთავრობამ გაათავისუფლა ციხეში მყოფი ქართველი ბოლშევიკები, რომლებმაც სასწრაფოდ ჩამოაყალიბეს რევკომი (რევოლუციური კომიტეტი) და ბათუმიდან თურქების განდევნა გადაწყვიტეს. გადწყვეტა ერთი იყო და შესრულება – მეორე: რევკომს ჯარი არ ჰყავდა და მისმა წევრებმა ბათუმში დარჩენილი ქართული ჯარის გამოყენება გადაწყვიტეს. რევკომის თავმჯდომარე სერგო ქავთარაძე წერდა, „მოგვახსენეს, რომ ერთადერთი სარდალი, რომელიც სარგებლობდა დიდი ავტორიტეტით და რომელსაც შეუძლია შეაკავშიროს სამხედრო ნაწილები, ეს გენერალი მაზნიაშვილია“. რევკომი გენერალ მაზნიაშვილს დაუკავშირდა და მოლაპარაკება შესთავაზა.

თავად მაზნიაშვილი ასე აღწერს ყოველივეს:

„მე გადავსწყვიტე, რადაც არ უნდა დაგვეჯდომოდა, საბჭოთა ჯარების მოსვლამდე ოსმალები ბათუმის ოლქიდან უნდა გაგვედევნა... მე მივმართე თ. ყლენცს და ამხანაგებს („ყლენტი და ამხანაგები“ იყვნენ რევკომის წევრები) მოკლე სიტყვით, სხვათა შორის ვსთქვი, რომ ქართველი ოფიცრები წარსულში არ ეკედლებოდნენ პოლიტიკურ პარტიებს და არ ერეოდნენ მათ შორის ატეხილ უთანხმოებაში, ისინი ემსახურებოდნენ მხოლოდ სამშობლოს ინტერესებს და თუ საქართველოს ახალი ხელისუფლება ბოროტებად არ ჩავკითვლის სამშობლოსადმი სამსახურს მენშევიკების დროს და მოგვცემს გარანტიას, რომ არც ერთი ჯარისკაცი, გენერლიდან მოყოლებული უბრალო მეომრამდე, უწინდელი სამსახურისთვის არ იქნება დასჯილი, მე მზად ვარ განვაგრძო სამხედრო სამსახური და დღეიდანვე შევედგე სამხედრო მოქმედებას ოსმალების წინააღმდეგ. ამასთანავე გამოვსთქვი იმედი, რომ ყველა იქ დამსწრე ჩემი თანამოსამსახურენი იზიარებენ ჩემს აზრს. ყველა იქ დამსწრე ოფიცრებმა დაადასტურეს ჩემი აზრი... შემდეგ მოველაპარაკე გენერლებს ვ.წულუკიძეს და ართმელაძეს და ციხის რაიონი გავყავი ორ მეზობელ უბნად: ნაწილი ქალაქისა, ბარცხანა და კახაბერის ფორტები დაუქვემდებარე გენერალ წულუკიძეს, ხოლო ქალაქის მეორე ნაწილი, სტეფანოვკა და ანარიის ფორტები - გენერალ ართმელაძეს.“

ბათუმში მყოფი თურქების მეთაურმა არაფერი უპასუხა მაზნიაშვილის ულტიმატუმს ბათუმის ოლქის დატოვების შესახებ. სავარაუდოდ, ის ბათუმში მყოფ ქართულ ჯარს სერიოზულ ძალად არ თვლიდა. გიორგი მაზნიაშვილს სხვა აღარაფერი დარჩენოდა და 18 მარტს ქართულმა შენაერთებმა თურქებს შეუტოეს. გენერალ მაზნიაშვილისა და სხვა ქართველი გენერლების მეთაურობით ქართველმა ჯარისკაცებმა და ოფიცრებმა ორდღიანი თავგანწირული ბრძოლების შემდეგ ოსმალები ბათუმის ოლქიდან განდევნეს.

გიორგი მაზნიაშვილი ემიგრაციაში აღარ წავიდა და სხვა ქართველ გენერლებთან და ოფიცრებთან ერთად სამსახური ქართულ წითელ ჯარში გააგრძელა.

1923 წელს საბჭოთა სპეცსამსახურებმა აღმოაჩინეს არალეგალურად მოქმედი „სამხედრო ცენტრი“, რომელიც საქართველოში დიდ ანტისაბჭოთა აჯანყებას ამზადებდა. 20 მაისს, დღევანდელი ვაკის პარკის ტერიტორიაზე, დახვრიტეს „სამხედრო ცენტრის“ თხუთმეტი წევრი (გენერლები: კოტე აფხაზი, ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი, ვარდენ წულუკიძე; ოფიცრები: როსტომ მუსხელიშვილი, გოგი ხიმშიაშვილი, ნიკოლოზ ზანდუკელი, სიმონ ბაგრატიონ-მუხრანელი, ფარნაოზ ყარალაშვილი, დიმიტრი ჩრდილელი, იასონ კერესელიძე, ივანე ქუთათელაძე, სიმონ ჭიაბრიშვილი, ალექსანდრე მაჭავარიანი, ელიზბარ გულისაშვილი, ლევან კლიშიაშვილი).

დაპატიმრებული იყო გიორგი მაზნიაშვილიც. საბჭოთა პრესაში გამოქვეყნებულ განაჩენში ეწერა, „მაზნიაშვილი გიორგი ივანეს ძე, 51 წლის, ყოფილი აზნაური, ყოფილი გენერალი,

1921 წელს კონტრრევოლუციისათვის მისჯილი ჰქონდა საქართველოს საგანგებო კომისიის მიერ გამასწორებელი სახლში ჯდომა 5 წლით, შემდეგში განთავისუფლებული იყო ამინისტიის გამო. როგორც გამოძიებიდან ირკვევა, ჯერ კიდევ დაპატიმრებამდე, საქართველოს წითელი არმიის დივიზიის უფროსობის დროს, ის დაეთანხმა ნაციონალ-დემოკრატების ცეკას (იგულისხმება ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტი) ნაციონალ-დემოკრატების სამხედრო ორგანიზაციის ხელმძღვანელობის მიღებაზე. კავშირი ჰქონდა ციხიდან გამოსვლის შემდეგ სამხედრო ორგანიზაციასთან. მიესაჯოს მას უმაღლესი სასჯელი (დახვრეტა), მაგრამ იმ დამსახურების გამო, რომელიც მას მიუძღვის საქართველოს გასაბჭოების დროს (იგულისხმება ბათუმის ოლქიდან თურქების განდევნა), შეეცვალოს უმაღლესი სასჯელი 5 წლის ვადით საქართველოს საზღვრებიდან გადასახლებით“.

ბათუმი, ქართული შენაერთები თურქებს უტევენ

გიორგი მაზნიაშვილი იძულებული იყო სამშობლო დაეტოვებინა და საფრანგეთში წაეხიდა, სადაც ემიგრაციაში იმყოფებოდნენ საქართველოდან წასული პოლიტიკოსები და სამხედროები. გენერალი პარიზში ცხოვრობდა და აქტიურად მონაწილეობდა ქართული ემიგრაციის საქმიანობაში. რამდენიმე წლის შემდეგ გენერალი მაზნიაშვილი საქართველოში დაბრუნდა. ცხოვრობდა, როგორც კერძო პირი. 1937 წელს იგი უფროს ვაჟთან ერთად დააპატიმრეს და დახვრიტეს.

უდიდესია გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის დამსახურება სამშობლოს წინაშე. ადამიანისა, რომელიც ხმამაღლა აცხადებდა – „**მე არც მენშევიკების გენერალი ვარ და არც ბოლშევიკებისა, მე ვარ საქართველოს გენერალი!**“ – და ბოლომდე ემსახურებოდა სამშობლოს.

სტატიაში გამოყენებულია ენდრიუ ანდერსენისა და გიორგი ფარცხალაძის მიერ შედგენილი რუკები.

რუსული რევოლუცია დიდი იმპერია კაზანსტროფამდე ერთი ნაბიჯით

თორნიკე შარაშენიძე

1914 წელს რუსეთი ევროპისა და მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე სწრაფად მზარდი ქვეყანა იყო. პირველად ისტორიაში მსოფლიოს ამ უდიდეს იმპერიას ჰყავდა თავისი პარლამენტი (თუმცა შეზღუდული უფლებებით), ეფექტიანი რეფორმების წყალობით ეკონომიკა არნახული ტემპებით ვითარდებოდა და რუსული რუბლი მსოფლიოს ერთ-ერთ სარეზერვო ვალუტადაც კი იქცა. ტრადიციულად ჩამორჩენილ ქვეყანაში ცხოვრება გამოსწორდა და განვითარდა კულტურა. გლეხები, რომელთა მამაპაპები ლატაკი ყმები იყვნენ, მდიდრდებოდნენ და ცივილიზაციას უგებდნენ გემოს. რუსი მწერლები – ტოლსტოი, ჩეხოვი, ტურგენევი – მსოფლიოს გონებას იპყრობდნენ. მართალია, ცხოვრების დონით ქვეყანა ჯერ კიდევ ჩამორჩებოდა დასავლეთ ევროპას, კორუფცია კვლავაც გადაულახავ პრობლემად რჩებოდა, ხოლო დემოკრატიის დონე კი სასაცილო იყო, მაგრამ მაინც, რუსეთი ისეთი სწრაფი ტემპით მიიწევდა წინ, რომ, წესით, ათიოდე წელიწადში ერთ-ერთ ნამყვან და უმდიდრეს სახელმწიფოდ უნდა ქცეულიყო.

მაგრამ 1924 წელს, ანუ ზუსტად ათ წელიწადში, რუსეთი გახდა მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე ჩამორჩენილი, სასტიკი და ჩაკეტილი ქვეყანა, სადაც ადამიანის სიცოცხლეს არანაირი ფასი არ ჰქონდა, სადაც ყველაფერს მართავდა ერთი პარტია, რომელიც დაკავებული იყო ერთი მიზნით – მთლიანად და საბოლოოდ დაემორჩილებინა მთელი

ქვეყანა და მოესპო ყველა, ვინც რაიმე წინააღმდეგობას გასწევდა ან თუნდაც განსხვავებულ აზრს გამოთქვამდა. როცა ამ საქმეს დაასრულებდა, პარტიას თავისი მმართველობის მოდელი მთელ მსოფლიოზე უნდა გაეცვრცელებინა.

ამ პარტიამ ჯერ რუსეთის იმპერია, შემდეგ კი რუსეთის იმპერია და აღმოსავლეთი ევროპა 1990-იან წლებამდე მართა და მან ას მილიონამდე ადამიანი შეიწირა. ამ ადამიანთა უდიდეს უმრავლესობას საერთოდ არანაირი დანაშაული არ მიუძღოდა, მცირე ნაწილის დანაშაული კი მხოლოდ ის იყო, რომ ეს პარტია არ მოსწონდა. ამ პარტიამ ვერასოდეს მოახერხა თავისი მოქალაქეებისათვის ნორმალური და ადამიანური საცხოვრებელი პირობები შეექმნა და მთელი თავისი მმართველობის პერიოდში 1914 წლის რუსეთს ედრებოდა. საბოლოოდ მისი მმართველობა ისე დამთავრდა, რომ რუსეთის 1914 წლის მონაცემებს ვერც ვერასოდეს გაუტოლდა.

ეს იყო ბოლშევიკურ-კომუნისტური პარტია, რომელიც 1917 წლის ბოლოს გადატრიალების გზით მოვიდა რუსეთის ხელისუფლებაში. ამ პარტიაში ერთადერთ ჭეშმარიტებად მიაჩნდათ გერმანელ ფილოსოფოს კარლ მარქსის ნაშრომები, სადაც ნათქვამი იყო, რომ კაპიტალისტურ წყობას აუცილებლად ჩანაცვლებდა სოციალისტურ-კომუნისტური წყობა რევოლუციის გზით. რუსი ბოლშევიკები თავიანთ ქვეყანაში რევოლუციის

მონყობის იდეით იყვნენ შეპყრობილი. სხვა ყველაფერი მათთვის მეორეხარისხოვანი იყო.

მსოფლიო ომი, გერმანელი დედოფალი და რასპუტინი

მოკლედ, ყველაფერი იწყებოდა 1914 წელს. რუსეთს ჯერ კიდევ მართავდა გულკეთილი და წესიერი, მაგრამ მერყევი და სუსტი იმპერატორი ნიკოლოზი. იგი იყო ინგლისის მეფის დეიდაშვილი და გერმანიის იმპერატორის გარე ბიძაშვილი. მისი მეუღლე გერმანიის მეფის მკვიდრი ბიძაშვილი იყო. რუსეთის მონარქები, მოყოლებული მე-19 საუკუნიდან, უმოყვრდებოდნენ ევროპულ დინასტიებს, მაგრამ არავის ჰქონია მათთან ისეთი ახლო ნათესაური კავშირები, როგორც ნიკოლოზს. ეს კავშირები ერთგვარი სიმბოლო იყო, რომ რუსეთი ისე, როგორც არასდროს, დაუახლოვდა ევროპას.

მაგრამ რუსეთი ჯერ არ იყო ბოლომდე ევროპა. აქ ჯერ კიდევ მკაცრად დევნიდნენ რეჟიმის მოწინააღმდეგეებს. თუმცა, რეჟიმის მოწინააღმდეგეებიც სასტიკ მეთოდებს იყენებდნენ – ტერაქტებს უწყობდნენ მინისტრებს და მონარქებსაც კი. სწორედ ტერაქტმა იმსხვერპლა ნიკოლოზის პაპა, იმპერატორი ალექსანდრე და ასევე ეკონომიკური რეფორმების ერთ-ერთი მთავარი შემოქმედი – პრემიერ-მინისტრი სტოლიპინი.

რეჟიმის ყველაზე ფანატიკური და საშიში მოწინააღმდეგეები, ბოლშევიკები, 1914 წელს რუსეთში არ იმყოფებოდნენ. ისინი ემიგრაციაში იყვნენ და, ცხადია, რუსეთში არეულობასა და რევოლუციაზე ოცნებობდნენ, მაგრამ არეულობა არსად ჩანდა, რუსეთშიც და მთელ ევროპაშიც ცხოვრება სულ უფრო უკეთესი ხდებოდა. ოდესღაც მართლაც მძიმე პირობებში მყოფი მუშები და გლეხები ახლა უკ-

ვე მშვენივრად ცხოვრობდნენ და რევოლუცია არაფერში სჭირდებოდათ.

მაგრამ 1914 წლის აგვისტოში დაიწყო ის, რაც თავიდან ყველას ჩვეულებრივი, მორიგი ხანმოკლე ევროპული კონფლიქტი ეგონა, რომელიც მალე გადაიზარდა უზარმაზარ, იქამდე არნახულ ომში და საბოლოოდ პირველი მსოფლიო ომის სახელით შევიდა ისტორიაში. ამ ომს საბოლოოდ შეენირა ავსტრიისა და თურქეთის იმპერიები (ისინი დაიპალა და მათ ადგილას ახალი სახელმწიფოები წარმოიშვა) და ამ ომმა გადაატრიალა გერმანიისა და რუსეთის იმპერიები. განსაკუთრებით მძიმე კი რუსეთის იმპერიისა და მისი დინასტიის ბედი გამოდგა.

რუსეთი ომში ჩაება და ომმა მალე გამოავლინა მისი სისუსტეები. კორუფციისა და ცუდი მენეჯმენტის გამო ჯარი წესიერად ვერ მარაგდებოდა და გერმანიასთან მარცხს მარცხზე განიცდიდა. ეს ნაგებები პირადად ნიკოლოზს ბრალდებოდა, რომელმაც რამდენიმე ხანში მეთაურობა თავად გადაიბარა. სანამ იმპერატორი ფრონტის ხაზზე იმყოფებოდა, დედაქალაქი მისი მეუღლის ხელში დარჩა, რომელიც, თავის მხრივ, სკანდალურად ცნობილი, გარყვნილებით გამორჩეული ბერის – გრიგოლ რასპუტინის გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული. რასპუტინი ნიკოლოზის ერთადერთ ვაჟსა და ტახტის მემკვიდრის ჰემოფილიას მკურნალობდა და ამის გამო დედოფალი მას განსაკუთრებით ენდობოდა და აფასებდა. რუსეთში დედოფალი არასოდეს ყვარებიათ და რასპუტინთან დაახლოების შემდეგ მას გარყვნილი ბერის საყვარლობაც კი დააბრალეს (რაც სიმართლე არ იყო), ომის დაწყების შემდეგ კი, როგორც გერმანელი, იგი საბოლოოდ შეიძულეს.

რასპუტინი რომ ჰემოფილიას მკურნალობდა, ცოტა დაუჯერებლად კი ჟღერს. ალბათ, ასევე დაუჯერებელია, რომ 1914 წლის 30 ივლისს (დიდი

სტოლიპინის რეფორმები მიმართული იყო სოფლის მეურნეობის გაძლიერებისა და მსხვილ ფერმერთა კლასის შექმნისაკენ, რომელიც მეფის რეჟიმის ერთ-ერთ დასაყრდენად უნდა ქცეულიყო პოლიტიკური არასტაბილურობის პერიოდში. სტოლიპინმა ასევე განავითარა რკინიგზა და ხელი შეუწყო გლეხობის ჩასახლებას ნაკლებად ათვისებულ ტერიტორიებზე.

გრიგოლ რასპუტინი (1869-1916)

ომის დაწყებამდე ორი დღით ადრე) მან დედოფალს წერილი მისწერა, რომელშიც ურჩია იმპერატორი როგორმე დაერწმუნებინა ომში არ ჩარეულიყო, რადგან, მისი თქმით, ომი სამეფო ოჯახსაც შეიწირავდა და რუსეთსაც, საერთოდ, რასპუტინს დედოფალთან კონტაქტისათვის წერილების წერა არ სჭირდებოდა, მაგრამ სწორედ იმ დღეებში მას თავს დაესხნენ და სასწაულებრივად გადარჩენილი ჭრილობებს იშუშებდა. მისი მოკვლა სცადეს რუსეთის პატრიოტმა არისტოკრატებმა, რომელთაც მიაჩნდათ, რომ ბერი სამეფო ოჯახზე დამლუპველ გავლენას ახდენდა.

ომი კი მსოფლიოს უდიდესი იმპერიისათვის საშინლად მიდიოდა. 1915 წელს გერმანელებმა რუსები პოლონეთიდან განდევნეს, რამაც მოსახლეობა ისე აღაშფოთა, რომ მოსკოვში მიტინგებიც კი გაიმართა, რომელზეც „გერმანელი დედოფლის“ ციხეში ჩასმა და რასპუტინის ჩამოხრჩობა მოითხოვეს. რასპუტინი ომში ნამდვილად ცუდ როლს თამაშობდა, რადგან მისი გავლენით პროფესიონალ და მცოდნე მინისტრებს ხსნიდნენ და მათ ნაცვლად კორუმპირებულ და ჩამორჩენილ ჩინოვნიკებს ნიშნავდნენ. დედოფალი, მართალია, როგორც ქმრის, ასევე რუსეთის ერთგული იყო (გერმანელობის მიუხედავად), მაგრამ აღშფოთებულ ხალხს ეს არ აინტერესებდა. ნიკოლოზი კი სისულელეს სისულელეზე სწადიოდა. თითქოსდა ხალხს „გერმანელი დედოფალი“ არ ყოფნიდა, მან პრემიერ-მინისტრადაც გერმანული წარმოშობის ჩინოვნიკი დანიშნა, რომელსაც ერთ მშვენიერ დღეს პარლამენტში ნამდვილი განკითხვის დღე მოუწყეს, გერმანიის ჯაშუშობა დააბრალებს (ასევე უსაფუძვლოდ) და თანამდებობიდან წასვლა აიძულეს.

დრო გადიოდა და რუსეთი მარცხს მარცხზე განიცდიდა. ჯარი დემორალიზებული იყო, მთავრობის უთავბოლოობის გამო კი ქალაქების საკვებით მომარაგება ჭირდა. 1916 წლის ბოლოს ნიკოლოზის ახლო ნათესავის სახლში მოკლეს რასპუტინი, რამაც დედოფალს თავზარი დასცა – ეს უცნაური ბერი ხომ მის ვაჟს მკურნალობდა. გარდა ამისა, სიკვდილამდე რამდენიმე დღით ადრე მან იწინასწარ-

ნიკოლოზ II და მისი მეუღლე ალექსანდრა

მეტყველა, რომ თავად იგი (რასპუტინი) ახალ წელს ვერ მიატანდა და თუკი მის სიკვდილში სამეფო ოჯახი იქნებოდა გარეული, მაშინ სამეფო ოჯახს რუსი ხალხი გაუსწორდებოდა და მასაც რასპუტინის გზას გაუყენებდა.

მართლაცდა სამეფო ოჯახს დიდი დრო აღარ ეწერა...

ნამდვილი რევოლუცია და იმედი

რასპუტინის მკვლელებს იმედი ჰქონდათ, რომ საძულველი ბერის თავიდან მოცილების შემდეგ ნიკოლოზს ცოლის გავლენისგან გაათავისუფლებდნენ, მაგრამ მოხდა პირიქით – იმპერატორი კიდევ უფრო დაუახლოვდა დედოფალს, რომელიც, თავის მხრივ, რეალობას საერთოდ მოსწყდა და დროს ძირითადად სპირიტულ სეანსებში, რასპუტინის სულთან საუბარში ატარებდა. ნიკოლოზმა ზამთრის დიდი ნაწილი თავის საყვარელ ოჯახთან ერთად გაატარა პეტროგრადთან ახლოს მდებარე სამეფო რეზიდენციაში, სადაც არანაირ პრობლემაზე საუბარი და ფიქრიც კი არ სურდა. 1917 წლის დასაწყისში მდგომარეობა უკვე კატასტროფამდე მივიდა და რასპუტინის მკვლელები უკვე ნიკოლოზის თავიდან მოცილებაზეც კი დაფიქრდნენ, რადგან ხედებოდნენ, რომ ქვეყანა რევოლუციის პირას იდგა. თებერვლის ბოლოს პარლამენტში მეფე-დედოფლის ძალისმიერი გზით მოშორებაზე ალაპარაკდნენ, მაგრამ ნიკოლოზს არც ამისთვის მოუქცევია ყურადღება. მალე იგი ფრონტის საზღვრებზე გაემგზავრა და პრემიერ-მინისტრს დაუბარა, საჭიროების შემთხვევაში პარლამენტი დაეთხოვა.

ზუსტად მეორე დღეს კი რევოლუცია დაიწყო. დათბა, 8 მარტი იდგა და დამშუული და სასონარკვეთილი პეტროგრადის მოსახლეობა ამ დღის აღსანიშნავად გარეთ გამოვიდა. 8 მარტის აღნიშვნა მალე იმპერატორის გადადგომისა და „გერმანელი დედოფლის“ დასჯის მოთხოვნაში გადაიზარდა. მთავრობამ დემონსტრაციის დაშლა და წესრიგის დამყარება მოინდომა, მაგრამ აქედან არაფერი გა-

ლენინი

მოვიდა და დაშინებული მთავრობა გადადგა. ნიკოლოზმა როცა ეს გაიგო, დედაქალაქში წესრიგის დამყარება ბრძანა, მაგრამ უკვე არა მხოლოდ პოლიცია, არამედ არმიაც კი ხალხთან ბრძოლის სურვილს აღარ ამჟღავნებდა. პრემიერ-მინისტრმა პარლამენტს ნიკოლოზის სახელით დაშლა უბრძანა, მაგრამ პარლამენტს ეს სასაცილოდაც არ ეყო, იმპერატორი აქეთ გამოაცხადა დამხობილად და რევოლუციას შეუერთდა. დედოფალი კვლავაც ვერ იაზრებდა რა მოხდა და ქმარს უთვლიდა არაფერი დაეთმო. მაგრამ რევოლუცია მოსკოვსაც გადაედო და ნიკოლოზიც ყველაფერ ამის შემხედვარე თანდათანობით რეალობას დაუბრუნდა. 15 მარტს იგი ბოლოს და ბოლოს გადადგა და სამუდამოდ დაუბრუნდა იმ საქმეს, რომელიც ყველაზე მეტად უყვარდა – ოჯახის მოვლას.

რუსული მონარქია დაემხო და ძალაუფლება პარლამენტმა აიღო ხელში. თითქოსდა ყველაფერი კარგად იყო, რადგან რუსეთმა დემოკრატიისკენ დიდი ნაბიჯი გადადგა, მაგრამ ქვეყანას დემოკრატიამდე ჯერ კიდევ ბევრი აკლდა და იქამდე მისვლა ასე იოლი არ იყო. სამაგიეროდ, რევოლუციამ რუსეთში დაბრუნების საშუალება მისცა იქიდან ოდესღაც გადახვენილ ბოლშევიკებს.

1917 წლის 9 აპრილს ციურხიდან მატარებლით, რამდენიმე თანამოაზრის თანხლებით, რუსეთისკენ დაიძრა ლენინი (ვლადიმირ ულიანოვი). ცხადია, რუსეთამდე მას გერმანიის ტერიტორია უნდა გაევიღო, მაგრამ ეს პრობლემას ნამდვილად არ წარმოადგენდა, რადგან ლენინი სწორედ გერმანელებს მიჰყავდათ რუსეთში. მათ სურდათ რუსეთი ომიდან გამოეთიშათ და ლენინი მათ სწორედ ამას შეჰპირდა – იგი რუსეთში ახალ რევოლუციას მოაწყობდა და შემდეგ, ხელისუფლებაში ამგვარად მოსული, სასწრაფოდ გააფორმებდა გერმანიასთან სეპარატულ ზავს.

ძნელი სათქმელია, სინამდვილეში რამდენად ჰქონდათ გერმანელებს ამის იმედი. თუ არ ჰქონდათ, მაშინ ისინი ლენინს ძალიან ცუდად იცნობდნენ. ეს იყო ადამიანი, რომლისთვისაც საქმესა და ცხოვრებას შორის არანაირი განსხვავება არ იყო, რომლისთვისაც საქმე იყო პოლიტიკა და რომლისთვისაც პოლიტიკაში არსებობდნენ მხოლოდ მისიანები და მტრები, ხოლო მტრები კი აუცილებლად უნდა განადგურებულიყვნენ.

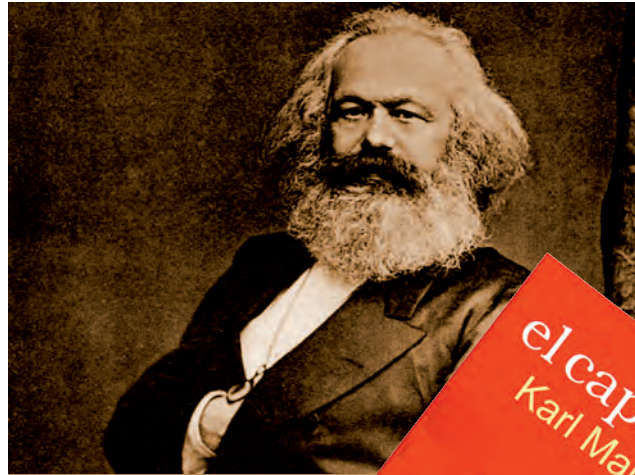
ასეთი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში გადამწყვეტი როლი ალბათ ლენინის ძმის, ალექსანდრეს, ისტორიამ ითამაშა. ეს უკანასკნელი 1887 წელს იმდროინდელი იმპერატორის წინააღმდეგ ტერორისტული აქტის დაგეგმვის გამო დააპატიმრეს და სიკვდილით დასაჯეს. ლენინი მაშინ 17 წლის იყო და საშუალო სკოლას ამთავრებდა. ძმის სიკვდილს, როგორც ასეთი, მასზე არც ისე მძიმე გავლენა მოუხდენია (საერთოდ, ძმასთან მას კარგი ურთიერთობა არ ჰქონდა), მაგრამ სულ მალე, უკვე უნივერსიტეტში, მას დაუკავშირდნენ ტერორისტები (სწორედ ის დაჯგუფება, რომელშიც მისი ძმა იყო განწევრიანებული), რის გამოც ბოლშევიკთა მომავალი ბელადი სასწავლებლიდან გარიცხეს. ლენინისათვის ეს ნამდვილი ტრაგედია იყო, რადგან იგი თავისი დროის უდიდეს ნაწილს სწავლასა და განათლების მიღებას ანდომებდა და არ აინტერესებ-

ზამთრის სასახლის აღება, მხატვარი პ. სოკოლოვ-სკალი, 1947

და არც გართობა და არც საზოგადოებრივი აქტივობები. იგი ყველანაირად ეცადა უნივერსიტეტში აღდგენას და როცა ეს ვერ მოახერხა, გარკვეული ხანი თვითმკვლევლობაზეც კი ფიქრობდა. არსებული რეჟიმის მიმართ საშინელი სიძულვილი გაუჩნდა და როცა იმ პერიოდში მარქსის კითხვა დაიწყო, თავისი ცხოვრების მისიაც იპოვა – რეჟიმის განადგურება. მარქსის მიხედვით, ქვეყანაში ჯერ კაპიტალიზმსა და ბურჟუაზიას უნდა გაემარჯვა და მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა აეღოთ ხელში ძალაუფლება მუშებს, მაგრამ რუსეთი რეალურად ჯერ კიდევ ფეოდალურ სახელმწიფოს წარმოადგენდა (მოსახლეობის ოთხ მეხუთედს გლეხები შეადგენდნენ), ლენინს კი იმდენი ნამდვილად არ ეცალა, რომ ქვეყანაში კაპიტალიზმის გამარჯვებას დალოდებოდა და მერე მოეხდინა რევოლუცია. მან გადანყვიტა, რომ რუსეთი უკვე კაპიტალისტური იყო და რომ ოდნავ შეძლებული გლეხებიც კი ბურჟუები იყვნენ. ამიტომაც ქვეყანაში სასწრაფოდ უნდა მომხდარიყო რევოლუცია, რომელსაც უნდა გაენადგურებინა არა მხოლოდ მონარქია, არამედ ბურჟუაზიული კლასი, როგორც ასეთი, ანუ ყველა, ვისაც ლენინი ბურჟუად მიიჩნევდა.

აი, ასეთი ადამიანი ჩავიდა 16 აპრილს რუსეთში, რომელიც სამეფო ოჯახის მოშორების შემდეგ ვერაფრით დალაგებულიყო. ფრონტიდან ისევ ცუ-

კარლ მარქსი და მისი „კაპიტალი“

დი ამბები მოდიოდა, ხოლო დროებითი მთავრობა საოცარ უნიათობას იჩენდა და ქვეყნის წესიერად მართვას თავს ვერაფრით ართმევდა.

ლენინი კი რუსეთში ჩასვლისთანავე საქმეს შეუდგა. გერმანელთა ფულით მან გაზეთის გამოშვება დაიწყო და შეიარაღებული ფორმირებაც (ე.წ. წითელი გვარდია) შექმნა.

ბოლშევიკური გადატრიალება

მალე ბოლშევიკებს შეუერთდა კიდევ ერთი გამორჩეული ფიგურა, ქარიზმატული და უაღრესად განათლებული ფანატიკოსი – ტროცკი (ლევ ბრონშტეინი). მისი დახმარებით ბოლშევიკურმა აგიტაციამ ლამის მთელი დედაქალაქი მოიცვა. მთავრობამ კარგად იცოდა, რომ ბოლშევიკების და პირადად ლენინის უკან გერმანელები იდგნენ და ივლისში მისი დაპატიმრების სანქციაც გაიცა, მაგრამ ლენინი ფინეთში გაიქცა (მას ამაში სტალინი დაეხმარა, რომელმაც, სხვა ყველაფერთან ერთად, ბელადი გაპარსა და გარეგნობა შეუცვალა). მეორე დღეს ტროცკიმ დედაქალაქში გადატრიალების მოწყობა სცადა, მაგრამ ყველაფერი წარუმატებლად დასრულდა და ტროცკი დააპატიმრეს. თითქოსდა ბოლშევიკთა საქმე წასული იყო, მაგრამ უნიათო მთავრობას მალე ჯარის ხელმძღვანელობასთან მოუვიდა კონფლიქტი და რახან სამხედროებთან ურთიერთობა გაუფუჭდა, ტროცკი გაათავისუფლა იმ იმედით, რომ ამგვარად მემარცხენე პარტიების გულს მაინც მოიგებდა.

ოქტომბრის შუაგულში გერმანელებმა რიგა აიღეს და უშუალოდ პეტროგრადს მიუახლოვდნენ. ამან მთავრობა დააფრთხო და დედაქალაქის მოსკოვში გადატანა გადაწყვეტინა, რამაც, თავის მხრივ, ბოლშევიკები შეაშინა, რადგან მათ აგიტაციით ყველაზე მეტად პეტროგრადი ჰქონდათ მონაწილეული. ტროცკიმ მთავრობის ნაბიჯი სასტიკად გააპროტესტა და მტერთან შეკვრა დააბრალა. მთავრობამ დათმო და ბოლშევიკებმაც ძალა იგრძნეს. თვის ბოლოს მალულად ლენინიც დაბრუნდა დედაქალაქში. უკვე დიდი ხანი იყო, რაც იგი გადატრიალების მოწყობას ითხოვდა, არა იმიტომ, რომ ეს რუსეთს არგებდა, არამედ იმიტომ, რომ ბოლშევიკებს ასეთი კარგი შანსი არასოდეს მიეცემოდათ.

7 ნოემბერს გადატრიალებაც მოხდა (მას ოქტომბრის რევოლუცია ეწოდა, რადგან რუსეთში მა-

შინ ძველი სტილის კალენდარი მოქმედებდა). წინა ლამით ბოლშევიკებმა დედაქალაქის ყველა სტრატეგიული ობიექტი აიღეს, დღის ბოლოს კი მთელი პეტროგრადი მათ ხელში იყო. ოპერაციას ტროცკი მეთაურობდა (ლენინი კი დაპატიმრების შიშით იმალებოდა), რომელიც გაჰყვიროდა, რომ ყველაფერი არა ბოლშევიკების ხელისუფლებაში მოსასვლელად, არამედ ძალაუფლების „საბჭოებისათვის“ (ხალხის მმართველი ორგანოები) გადასაცემად კეთდებოდა. ეს ზღაპარი ბევრმა დაიჯერა და ბოლშევიკებს წინააღმდეგობა არ გაუწია. უნიათო მთავრობის ლიდერები ელოდნენ, რომ პეტროგრადში ჯარი შემოვიდოდა და ბოლშევიკებს წიხლით გაყრიდა, მაგრამ როგორც ზემოთ ვთქვით, იმ დროისათვის მთავრობამ ჯარი გადაიკიდა და ეს უკანასკნელიც ადგილიდან არ დაიძრა.

რუსეთში ბოლშევიკების გარდა ვერავინ გარკვეულიყო რა მოხდა. ყველა ელოდა, რომ ერთი მუჭა ავანტიურისტების გამობდომა მალევე დასრულდებოდა, მაგრამ ავანტიურისტები მეტად კარგად იყვნენ მომზადებული. მათ ომი დასრულებულად გამოაცხადეს და გერმანიასთან სამშვიდობო მოლაპარაკებები წამოიწყეს. საგარეო მინისტრად დანიშნულ ტროცკის იმედი ჰქონდა, რომ მოლაპარაკებები საერთოდ არ გახდებოდა საჭირო, რადგან რევოლუცია მალე გერმანიას და, საერთოდ, მთელ ევროპას მოედებოდა, ძალაუფლებას ყველაგან ბოლშევიკები აიღებდნენ ხელში და ყველაფერი ამით დასრულდებოდა.

მაგრამ რევოლუცია რუსეთს არ გასცდა. გერმანიამ კი რუსეთს მშვიდობის სანაცვლოდ დიდძალი ტერიტორიების დათმობა მოსთხოვა. ბოლშევიკები შოკში იყვნენ, მაგრამ ლენინმა ისინი დაარწმუნა ყველაფერი დაეთმოთ – რუსეთის იმპერიის ტერიტორიები მნიშვნელოვანი არ იყო, მთავარი იყო ბოლშევიკებს როგორმე ხელისუფლება შეენარჩუნებინათ. მალე მათ გერმანიასთან რუსეთის ისტორიაში ყველაზე სამარცხენო და დამამცირებელ

ლევ ტროცკი (1879- 1940)

ზავს მოაწერეს ხელი და დათანხმდნენ ფინეთის, პოლონეთის, ბალტიისპირეთის, ბელორუსიის, უკრაინის, სამხრეთ კავკასიის დათმობას (საქართველო სწორედ მაშინ გახდა დამოუკიდებელი სახელმწიფო). გერმანელებისგან შეშინებულმა ლენინმა თავად გადაიტანა დედაქალაქი მოსკოვში.

ბოლშევიკური ტერორი

ბოლშევიკებმა გადატრიალებიდან მალე არჩევნები ჩაატარეს, რომელიც მათი დამარცხებით დასრულდა. ამას ისინი დიდად არ შეუშინებია, რადგან ახლად მოწვეული პარლამენტი მალევე ძალით გაყარეს და ქვეყანაში ერთპარტიული დიქტატურა დაამყარეს, რომელიც 70 წელზე მეტხანს გაგრძელდა. ცხადია, სხვა პარტიები და მოსახლეობის დიდი ნაწილი ამას არ შეეგუა და რუსეთში სამოქალაქო ომი დაიწყო. მაგრამ ბოლშევიკები ისევ და ისევ ყველაზე უკეთ აღმოჩნდნენ ორგანიზებულები და, რაც მთავარია, მათ სხვებისგან გამოარჩევდათ ერთი რამ – პოლიტიკური მიზნის მისაღწევად ყველაფერზე, ყველანაირ სისასტიკეზე იყვნენ წამსვლელი. სისასტიკეს, ცხადია, იმით ამართლებდნენ, რომ ყველაფერი ხალხისთვის კეთებოდა, რომელიც ბოლშევიკთა ხელისუფლებაში დამკვიდრების შემდეგ სამოთხეში (კომუნისმში) აღმოჩნდებოდა...

ბოლშევიკთა ტერორის დასაწყისშივე გაჩნდა ისეთი ფენომენი, როგორიც იყო „საეჭვო პირების ადგილზე დახვრეტა გამოძიებისა და სასამართლოს გარეშე“ – ხერეტდნენ ყველას, ვინც „ჰგავდა ხალხისა და რევოლუციის მტერს“ ან „ნარსულის გადმონამოს“. ყველა შეძლებულ და მდიდარ მოქალაქეს (მათ შორის მათაც, ვინც ყველაფერი თავისი შრომით მოიპოვებდა) ქონება წაართვეს, მაგრამ ეს ქონება გაჭირვებულებს კი არ გადაეცა (როგორც ამას ბოლშევიკები ხალხს ჰპირდებოდნენ), არამედ – კომუნისტურ პარტიას (დროა უკვე ასე ვუნდოთ ბოლშევიკებს). ლოზუნგი „მინა გლეხებს და ქარხნები მუშებს“, რომლითაც კომუნისტები ხელისუფლებაში მო-

ვიდნენ, მე-20 საუკუნის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ტყუილი გამოდგა. გლეხებს რაც გააჩნდათ, ისიც წაართვეს და ისინი ე.წ. კოლექტიურ მეურნეობაში გაამწესეს, საიდანაც მთელი მათი ნაშრომი სახელმწიფოს მიჰქონდა (ანალოგიური მდგომარეობა იყო ქარხნებში). ვინც წინააღმდეგობა გასწია, მას სახლკარიც კი წაართვეს და/ან დახვრიტეს, ან ციმბირში გაამწესეს. ციმბირში ოდესღაც მეფის რეჟიმი ასახლებდა პოლიტიკურ მონინააღმდეგეებს, მაგრამ კომუნისტებმა ხელისუფლებაში მოსვლიდან მალევე ციმბირში იმდენი ადამიანი გაუშვეს, რამდენსაც მეფის დროს ვერავინ წარმოიდგენდა.

სტალინის დროს, როცა ტერორმა პიკს მიაღწია, ციმბირში ათეულობით მილიონი ადამიანი იხდიდა სასჯელს და აქედან უმრავლესობას საერთოდ ვერ გაეგო, რა დანაშაული ჰქონდა ჩადენილი. ცხადია, ბევრი მათგანი იქვე დაიღუპა. ლენინის თავდაპირველი გეგმა – ბურჟუაზიის განადგურება – გადაჭარბებით სრულდებოდა, რადგან ვერ ლენინის და შემდეგ უკვე სტალინის დროს რეჟიმს ათეული მილიონობით „არაბურჟუაც“ ემსხვერპლა. ტერორი განსაკუთრებით ეკლესიებს შეეხო, რადგან ბოლშევიკებმა ღმერთის არსებობა უარყვეს და მოსახლეობას ლოცვა აუკრძალეს. ღმერთის ადგი-

ლი მალე ლენინმა დაიკავა, რომელიც გარდაცვალების შემდეგ დააბალზამეს და მავზოლეუმში დაასვენეს, რათა იქ მადლიერ ხალხს მისთვის თაყვანი ეცა.

ბოლშევიკთა გადატრიალების ლამის მეორე დღესვე მოსახლეობის დატერორებას შეუდგა ე.წ. ჩეკა (რომელიც საბოლოოდ ცნობილ კა-გე-ზედ ჩამოყალიბდა). ამ ლეგენდარულმა ორგანიზაციამ დასაწყისიდან თავი იმით გამოიჩინა, რომ ანიოკებდა და ფულს ართმევდა ბანკებს, რომლებიც ბოლშევიკებთან არ თანამშრომლობდნენ. მომავალში ჩეკას უმთავრეს საქმედ „ხალხის მტრების“ გამოვლენა და მათი ოჯახების სამაგალითოდ დასჯა (ქონების ჩამორთმევა, დახვრეტა ან გაციმბირება) იქცა. ადამიანები მალე იქამდე მივიდნენ, რომ თავისუფლად აზრის გამოთქმასა და საუბარს მხოლოდ სამზარეულოში ბედავდნენ, თუკი, რა თქმა უნდა, საკუთარი სამზარეულო ჰქონდათ – კომუნისტების ხელში ისეთი გაჭირვება იყო, რომ ხშირად რამდენიმე ოჯახს ერთი საზიარო სამზარეულო და ტუალეტი ჰქონდა ხოლმე.

1920 წელს ბოლშევიკებმა სამოქალაქო ომში გაიმარჯვეს. იმ დროისათვის გერმანიამ თავისი ომი

ლენინის მავზოლეუმი წითელ მოედანზე მოსკოვში

ე.ნ. „კომუნალკა“, სადაც რამდენიმე ოჯახს საზიარო სამზარეულო და აბაზანა ჰქონდათ.

ნააგო. რუსეთის ახალმა მმართველებმაც, ცხადია, მაშინვე დაივიწყეს გერმანიასთან გაფორმებული ზავის პირობები და სასწრაფოდ დაერივნენ იმ ქვეყნებს, რომელთაც 1918 წელს გერმანელთა მოთხოვნით დამოუკიდებლობა მიანიჭეს. 1921 წელს წითელი არმია საქართველოშიც შემოიჭრა და ისევ რუსეთს შეუერთა. ოღონდ ეს რუსეთი კიდევ უფრო ბარბაროსული და ჩამორჩენილი იყო, ვიდრე ოდესმე. მალე კომუნისტებმა თითქმის მთელი რუსეთის იმპერია აღადგინეს და მას საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირი უწოდეს.

რაც შეეხება რუსეთის უკანასკნელ იმპერატორს, იგი ტერორს 1918 წელს ემსხვერპლა. ამ დროს სამოქალაქო ომი პიკზე იყო და კომუნისტები ჯერ კიდევ ბენჯზე ეკიდნენ. მათ ეშინოდათ, რომ ყოფილი იმპერატორის გარშემო შეიძლება მთელი ოპოზიცია გაერთიანებულიყო და ამიტომ ერთ დღეს (16 ივლისს) შიდაპატიმრობაში მყოფი ნიკოლოზი მთელ თავის ოჯახთან (ცოლი, ოთხი ქალიშვილი და ვაჟი), მსახურებთან და ექიმთან ერთად დახვრიტეს. ამ ბარბაროსობამ ყველა შოკში ჩააგდო

და ამიტომაც ბოლშევიკებმა ტყუილი შეთხზეს, ვითომდაც სიკვდილით მხოლოდ ნიკოლოზი დასაჯეს (რომელიც „პატიმრობაში ყოფნისას მტრებს დაუკავშირდა და ინტრიგებს ხლართავდა“), ხოლო მისი ოჯახისათვის კი ხელი არავის უხლია. ეს ტყუილი რალაც პერიოდი ბევრმა დაიჯერა. ამან დაუდო სათავე ანასტასიას (ნიკოლოზის უმცროსი ქალიშვილის) შესახებ ლეგენდას, რომელიც თითქოს ცოცხალი გადარჩა.

ევროპის ისტორიას აქამდე მსგავსი არაფერი ახსოვდა. თუკი მანამდე მონარქებს სიკვდილით სჯიდნენ, ეს სასამართლო პროცესის შემდეგ ხდებოდა. ასე იყო ინგლისის რევოლუციის დროს, მე-17 საუკუნის შუაგულში, და საფრანგეთის რევოლუციის დროს, მე-18 საუკუნის ბოლოს. მაგრამ ეს რევოლუციები ბოლშევიკური გადატრიალებისგან სერიოზულად განსხვავდებოდა. ინგლისში მეფეს პარლამენტი აუჯანყდა ძალაუფლების გადამტეხისა და კანონისათვის გვერდის ავლის გამო. ფრანგულმა რევოლუციამ კი, მართალია, ინგლისურისგან განსხვავებით, დიდი ტერორი და მსხვერპლი მოიტანა, მაგრამ ასევე მოიტანა „თავისუფლება, თანასწორობა და ძმობა“. იქამდე ევროპაში ადამიანთა თანასწორობა უბრალოდ წარმოუდგენელი იყო – არისტოკრატი არასოდეს გაეკარებოდა ვაჭარსა და გლეხს და ეს უკანასკნელნი მუდამ დამცირებასა და გაჭირვებაში უნდა ყოფილიყვნენ. ფრანგულმა რევოლუციამ შესაძლებელი გახადა თანასწორობა და ევროპაში რესპუბლიკების ჩამოყალიბებას და დემოკრატიის დამყარებას შეუნყო ხელი. ბოლშევიკურმა რევოლუციამ კი დემოკრატიის ყველანაირი ჩანასახი ჩაკლა და საკუთარი მოქალაქეები ნამდვილ მონებად აქცია, რომელთაც არა მხოლოდ თავისუფალი აზ-

ნიკოლოზ II რომანოვის ოჯახი. მარცხნიდან მარჯვნივ: ოლგა, მარია, ნიკოლოზ II, ალექსანდრა, ანასტასია, ალექსეი, ტატიანა

ოთახი იპატივის სახლში, სადაც დახვრიტეს სამეფო ოჯახი

საბჭოთა კავშირისა და 15 რესპუბლიკის გერბები

რის გამოთქმა ეკრძალებოდათ, არამედ ეკრძალებოდათ გარე სამყაროსთან კონტაქტი, რომელთაც სახელმწიფო ურჩევდა წიგნებსა და ფილმებს (რომელთა წაკითხვისა და ნახვის უფლებაც ეძლეოდათ) და რომელთაც, საჭიროების შემთხვევაში, სახელმწიფო აპრობირებდა და ხოცავდა (ასე ემსხვერპლნენ შიმშილს უკრაინასა და ყაზახეთში მილიონები), რათა მათ საკვებზე დაზოგილი ფულით იარაღი ეყიდა ან ევროპაში კომუნისტური აგიტაცია დაეფინანსებინა, რათა იქაც მომხდარიყო სანატრელი რევოლუცია.

ბოლშევიკურ რევოლუციას ფრანგულთან მხოლოდ ერთი რამ ჰქონდა საერთო. ფრანგებმა რევოლუციის შემდეგ ახალი კალენდარი შემოიღეს (თუმცა, იგი საკმაოდ მალე გააუქმეს). რუს კომუ-

ნისტებს სრულფასოვანი ახალი კალენდარი არ შეუქმნიათ, მაგრამ მოყოლებული რევოლუციიდან დროის პარალელური ათვლა დაიწყეს (იმის აღსანიშნავად, რომ მათი ხელისუფლებაში მოსვლა ისევე მნიშვნელოვანი იყო, როგორც ქრისტეშობა, საიდანაც ათვლება დრო მოქმედი კალენდრით). საბჭოთა კავშირში გამოცემულ კალენდრებში აღნიშნული იყო ჩვეულებრივი თარიღი და იქვე ბოლშევიკური გადატრიალების წლისთავიც – მაგალითად, თუკი იდგა 1967 წელი, იქვე მითითებული იყო, რომ ეს იყო „დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 50 წლისთავი“.

საბოლოო ჯამში, საბჭოთა კავშირმა მხოლოდ რევოლუციის 74 წლისთავი იზეიმა (თავად კი დაარსებიდან 69 წელი გაძლო). ცხოვრების დონით, როგორც უკვე ვთქვით, იგი ვერასოდეს დაენია 1914 წლის რუსეთს, ანუ ბოლშევიკებმა განვითარების თითქმის 80 წელი წაართვეს რუსეთის იმპერიას და მასში მცხოვრებ ერებს, რომ არაფერი ვთქვათ ას მილიონამდე მსხვერპლზე.

ეს იყო რუსული რევოლუცია, რომლის ბელადის ძეგლებიც დღემდე დგას რუსეთში და რომელიც დღემდე არ დაუმარხავთ. ამაზე ერთ-ერთ სამზარეულოში საბჭოთა მოქალაქეებმა სიმწრისგან ასე იხუმრეს – „ლენინი გლვებს გაეხუმრა: მათ მიწას შეჰპირდა და მიწა არ აღირსა. მაგრამ გლვებმა შური იძიეს და არც მას აღირსეს მიწა...“

ლენინის ძეგლი სანქტ-პეტერბურგში, მოსკოვის მოედანზე, მოქანდაკე მ. ანიკუშინი

ჰრატი ბათუმი

ირინე გვიიაშვილი

ბათუმი ჭრელი ქალაქია. არ გეგონოთ ეს სიჭრელე მაშინ შეიძინა, ამ ათიოდე წლის წინ მისი ქუჩებისა და სახლების გაფერადება რომ დაიწყეს – საბჭოთა შენობების აივნები ნაირფერი პოლიეთილენის დაფებით გააფორმეს, ძველ სახლებს ბრჭყვიალა ოქროსფერი გუმბათები დაადგეს, ახალი სახლები კი სულ სხვადასხვა სტილითა და უსტილო ფორმებით ააგეს, ქუჩებში ბევრი ფერადი ნათურა ააჯიმციმეს და „თეთრი ბათუმი“ მოგონებდა აქციეს. ეს – სეზონზე, არასეზონზე კი ბათუმში სხვა სიჭრელეა, რომელსაც ამ ქალაქში მცხოვრები ადამიანები ქმნიან. ჭრელია ბათუმის ისტორიაც, რომლის შესახებაც შევცდები მოკლედ მოგიტხროთ.

კოლხურ ქალაქს, რომელსაც ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ბერძენი ფილოსოფოსი არისტოტელე, რომელი მწერალი პლინიუს უფროსი და ბერძენი გეოგრაფი ფლავიუს არიანე მოიხსენიებენ, ბათუსი ერქვა.

„ბათუსი“ ბერძნული სიტყვაა და ღრმას ნიშნავს (ყურეში ხომ ზღვა მართლაც ძალიან ღრმაა. ანტიკური ქალაქების მრავალი პორტის შესანარჩუნებლად ტონობით მინის გატანა ხდებოდა საჭირო, აქ კი, ბათუმში, ბუნებრივი პირობები იდეალური იყო პორტისთვის).

შუა საუკუნეებში ბათუმის ციხის გარშემო

სოფლის ტიპის დასახლება ყოფილა, რომელსაც ეგრისის მთავრები მართავდნენ. კლარჯეთის ქართველთა სამეფოს ჩამოყალიბებისა და საქართველოს გაერთიანების პერიოდში ბათუმი კლარჯეთის შემადგენლობაში შედიოდა. ოსმალთა ეტაპობრივი შემოსევების შემდეგ კლარჯეთის ეს უკიდურესად ჩრდილო-აღმოსავლეთი მხარე ოსმალთა და გურიელთა (გურიის მთავრები) ცილობის საგანი გამხდარა. XV ს-ის ბოლოს, კახაბერ გურიელის მმართველობის დროს, თურქებმა შეძლეს ამ ტერიტორიების მიტაცება, მაგრამ ისტორიული სამართლიანობა როსტომ გურიელმა მალევე აღადგინა. როსტომ გურიელის გარდაცვალების შემდეგ, 1564 წელს, თურქები ლაზეთსა და მიმდებარე ტერიტორიებს კვლავ დაეუფლნენ; ბათუმში, რომელსაც „ბათოგანი“ უწოდეს, სიმაგრე აღადგინეს. 1609 წელს მამია გურიელმა ოსმალეთის ჯარი განადგურა, თუმცა XVII საუკუნის ბოლოს ოსმალები ბათუმს კვლავ დაეუფლნენ და ბათუმი ლივას, ანუ სანჯაყის, მთავარ ქალაქად აქციეს. ამ პერიოდთან დაიწყო კიდევ ადგილობრივი მოსახლეობის ისლამზე მოქცევა, თუმცა მოსახლეობა ინარჩუნებდა გვარს, ენას, ქართულ წერა-კითხვას, რაც რუსეთ-თურქეთის ომებამდე გრძელდებოდა; რუსეთის სახით საქართველოს ახალი მოცილე და მბრძანებელი გამოუჩნდა.

რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829, 1853-1855, 1877-1878 წლების ომები დიდ უბედურებად დაატყდა თავს ბათუმის მოსახლეობას. რუსეთის იმპე-

პლინიუს უფროსი, გაიუს პლინიუს სეკუნდუსი (ახ.წ. 23/24-79) – რომელი მწერალი, სწავლული და სახელმწიფო მოღვაწე. დაუნერია ისტორიული ხასიათის შრომები, რომლებიც ჩვენამდე არ მოსულა; ჩვენამდე მოაღწია მისმა შრომამ „ბუნების ისტორია“, 37 წიგნად, რომელიც წარმოადგენს ანტიკურ საბუნებისმეტყველო ცოდნათა ენციკლოპედიას, სადაც ასევე მოცემულია მრავალი ისტორიული, გეოგრაფიული თუ ეთნოგრაფიული ცნობა.

ფლავიუს არიანე (ახ.წ. 95-175) – ძვ. ბერძენი ისტორიკოსი და ფილოსოფოსი. მან კაპადოკიის მმართველობის დროს, დაახლ. 131 წელს, იმპერატორ ადრიანეს დავალებით მოიარა შავი ზღვის აღმ. სანაპირო. მას ამ მოგზაურობის შესახებ ოფიციალური ანგარიში (რომელსაც ავტორი „ლათინურ წერილს“ უწოდებს) იმპერატორისთვის გაუგზავნია. ეს მოხსენება არიანეს მოგვიანებით ლიტერატურულად გადაუმუშავებია და დაურქმევია „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“ („Periplus Pontou Euxeni“). ნაშრომის I ნაწილში აღწერილია შავი ზღვის სანაპირო ტრაპეზუნტიდან დიოსკურიამდე და წარმოადგენს მნიშვნელოვან წყაროს II ს-ის კოლხეთის სოციალურ-ეკონომიკური, ისტორიული, გეოგრაფიული, ეთნიკური თუ პოლიტიკური ვითარების შესასწავლად.

რიაში შემავალ საქართველოს რუსეთ-ოსმალეთის ომების შედეგად მისი ძირძველი, ისტორიული მიწები შემოუერთდა, 1878 წლის ბერლინის კონგრესის შეთანხმების საფუძველზე კი, ბათუმიც დაუბრუნდა. ბათუმში შესვლა რუსებს სამ თვეს დაუყოვნდათ, ბათუმის ფაშა საქმეს აჭიანურებდა და რაც შეიძლება მეტი ხალხის გაყვანას ცდილობდა ცენტრალურ თურქეთში. 1878 წლის 25 აგვისტოს ბათუმში რუსეთის არმია შევიდა და აზიზიეს მოედანზე ქალაქი საზეიმოდ ჩაიბარა. ქალაქის გასაღები დევრიმ-ფაშასაგან რუსეთის არმიის კავკასიის მთავარსარდლის უფროსის მოადგილემ, სვიატოპოლსკ-მირსკიმ, მიიღო. ქვემეხების 20 საპატიო გასროლის შემდეგ თურქული დროშა რუსულმა შეცვალა... მართალია, ამ ომების დროს საქართველოსა და რუსეთის ინტერესები ერთმანეთს ემთხვეოდა, მაგრამ საქმე არც ისე კარგად იყო. რუსებმა საქართველოს ადგილობრივი მოსახლეობის შევიწროება და განდევნა იწყეს.

საქართველო ქართველების გარეშე – ასე შეიძლება ვუწოდოთ იმ დიდ ტრაგედიას, რომელიც 1828-1829 წლების მუჰაჯირობით დაიწყო, 1853-1855 და 1877-1878 წლებით გაგრძელდა და რომლის ერთგვარი გამოძახილიც 2008 წლის აგვისტოშიც ვიხილეთ. აი, რას წერდა სვიატოპოლსკ-მირსკი: „ბათუმის ოლქის მიღებით რუსეთმა მიიღო ბუნებრივი სიმაგრე კავკასიის საზღვრების ყველაზე უფრო სამიშ კუთხეში... ხალხი, რომელიც თურ-

ქეთანა დაკავშირებული რელიგიით, სამიშ ელემენტს წარმოადგენს ციხის შიგნით... ადგილობრივი მოსახლეობა უნდა მოვიცილოთ!“ მოსახლეობას, რომელიც ომის ქარცეცხლისაგან ჯერაც ფეხზე ვერ წამომართულიყო, მაღალი გადასახადები დაუნესეს და მის ასაკურფად ყველაზე უხემ ხერხებს მიმართავდნენ. რუსეთმა რელიგიის ნიჟადაგზე ქართველი ერის გახლეჩაც შეძლო: ერთმანეთს დაუპირისპირა აჭარლები და გურულები. ამის შემდეგ ბევრ მუსლიმ ქართველს სამშობლოში აღარც დაედგომებოდა.

ვინც 1828-1829 და 1853-1854 წლების მუჰაჯირობის ორ ტალღას გადაურჩა, 1877-1878 წლებში ჩურუქსუელი ალი-ფაშა თავდგირიდის ავანტიურის მსხვერპლი გახდა. ალი-ფაშას დედას, დინდიმე ხანუმს, საკუთარი ვაჟების მიერ მოტაცებული ქართველი ქალწულები ბათუმის პორტიდან სტამბოლისაკენ სულთნის ჰარამხანაში გასაყიდად გაჰყავდა. ოსმალეთში საკუთარი მილიციით ჩასულმა და სტამბოლში სულთან აბდულ აჰმედ II-ის კარზე დაფასებულმა ალი-ფაშამ ორდუმი, ფაციასა და უნი-

მე-20 ს-ის ოციან წლებამდე სანჯაყი ეწოდებოდა ოსმალეთში ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულს, ვილაიეთის ნაწილს.

ეში მიწები შეიგულა და ათასობით ქართველი შუა ანატოლიაში გადმოიყვანა. ასე გახდნენ მეზობლი ქართველების შთამომავლები ოსმალეთის არმიის ღირსეული ჯარისკაცები. დაცლილ ბათუმში რუსეთმა კარი გაუხსნა ანატოლიიდან გადმოხვენილ სომეხებსა და ბერძნებს.

ამრიგად, XIX საუკუნის ბოლოსათვის ბათუმის ეთნიკური სურათი უკვე სრულიად შეიცვალა: ბა-

„აქ იდგა ცალკე რუსის ჯარი და ცალკე ოსმალისი. ჯარების დგომა ერთიერთმანეთზე სამტროდ გალაშქრებულისა კეთილს არ დააყრიდა ხალხს საზოგადოდ და უფრო იმ ხალხს საკუთრივ, რომლის მამულშიაც ჯარები იდგა და რომლის ბედი წინადადე არავინ იცოდა, ვის ჩაუფარდებოდა ხელში. ამიტომ აშკარაა, რომ არც რუსი გაუფრთხილდებოდა ხალხის სიკეთესა და არც ოსმალს“, – წერდა ამ მოვლენებზე ილია ჭავჭავაძე.

მუჰაჯირობა – კავკასიის მკვიდრი მოსახლეობის ძირითადად იძულებითი გადასახლება ოსმალეთის იმპერიაში მე-19 საუკუნეში. მუჰაჯირობა დაიწყო კავკასიაში ოსმალეთის ბატონობის დამყარებიდან და დროგამოშვებით მსოფლიო ომამდე გაგრძელდა. დაკავშირებული იყო კავკასიის ომებთან, საგლეხო რეფორმების დაწყებასთან და რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წწ. ომთან. მუჰაჯირობამ მოიცვა აბაზები, აბაძეხები, ბუედიულები, ყუბანისპირელი ნოღაელები, ჩერქეზები, უბიხები, ჩაჩნები, ყარაჩაელები, ყაბარდოელები, ოსები, აფხაზები და სამხრ. საქართველოში მცხოვრები მაჰმადიანი ქართველები. ოსმალეთი ცდილობდა მუჰაჯირობის დასახლებას იმპერიის დაუსახლებელ ადგილებში, აგრეთვე რუსეთ-ოსმალეთის საზღვარზე. რუსეთს სურდა მთიელთა ოსმალეთში გადასახლებით ამ მხარეში პოლიტიკური სიმშვიდისათვის მიეღწია და თან განთავისუფლებული მიწები ფართო კოლონიზაციისათვის გამოეყენებინა. თურქეთში მუჰაჯირები უმძიმეს პირობებში აღმოჩნდნენ, უკან, სამშობლოში დაბრუნების უფლება რუსეთმა აღარ მისცა და იძულებული გახდნენ დაქირავებულ მეომრებად შესულიყვნენ თურქეთის ჯარში. საქართველოში ქართველი საზოგადოების მონივნავე ნაწილი იბრძოდა მუჰაჯირობის შესაწყვეტად, რის შედეგადაც ეს პროცესი შენედა და მუჰაჯირთა ნაწილი სამშობლოშიც დაბრუნდა.

თუმი მრავალეროვანი და მრავალენოვანი ქალაქი გახდა. აქ ცხოვრობდნენ ქართველები, სომხები, ბერძნები, რუსები, ებრაელები, გერმანელები... ცულობდნენ თავ-თავიანთ ენებზე და ვაჭრობდნენ ქართულად, რუსულად ან თურქულად. ბათუმის ინტერნაციონალიზაციას ერთმა ფაქტმაც შეუწყო ხელი – ინგლისის ინიციატივითა და მცდელობით 1878 წელს ბათუმი პორტი ფრანკოდ გამოცხადდა და ამავე წელს აგებული სატვირთო პორტი 1886 წლამდე საბაჟო გადასახადების გარეშე მოქმედებდა. შედეგად კი განვითარდა ვაჭრობა და წარმოება. ბათუმის სამრეწველო ბუმი 1883-1903 წლებთანაა დაკავშირებული.

ბაქოდან მიღებით წამოსული ნავთობი ცილინდრულ ავზებში გროვდებოდა და მსოფლიო ბაზარზე საუკეთესო „რუსულ კერასინად“ ჩამოსხმული, გემებზე იტვირთებოდა. უცხოელების მფლობელობაში მყოფი ბათუმის „კერასინის“ ქარხნებში ათასობით კაცი იყო დასაქმებული, რამაც ქალაქის განვითარებას დიდად შეუწყო ხელი. სულ რაღაც ოც წელიწადში მინურებიდან ევროპული ქალაქი წამოიჭიმა.

გამენდა ზღვისპირა ბულვარი, რომლის შექმნაც ევროპაში ნასწავლი მებაღეების – რესლერის, დალფონსოსა და გაზდელიანის – სახელებს უკავშირდება; ნურიგლის ტბის გარშემო გამენდა სუბტროპიკული მცენარეების პარკი (ჯერ – პიონერთა, დღეს – მოსწავლე-ახალგაზრდობის პარკი). მის განაშენიანებაში მონაწილეობა თავად რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე III-საც კი მიუღია. მისი დარგული ხეები დღესაც ადვილად შეგიძლიათ გამოარჩიოთ სიმაღლითა და სიდიდით. 1893 წელს ჩაეყარა საფუძველი ჩაის პლანტაციების გამენებას, როცა ბათუმის შემოგარენში ჩინეთიდან და იაპონიიდან ჩამოტანილი 15950 ნერგი უხარებიათ.

1902 წლისათვის ბათუმში 35 000 კაცს უცხოვრია; ფუნქციონირებდა სხვადასხვა ტიპის 14 სასწავლო დაწესებულება (1897 წელს დაარსებული ვაჟთა გიმნაზიის ბრწყინვალე შენობაში ახლა ბათუმის უნივერსიტეტია).

ბათუმში 14 ქვეყნის საკონსულო იყო. მოსახლეობის შესაბამისად მრავალფეროვანი ყოფილა ბათუმის ტაძართა რელიგიური კუთვნილება: მართლმადიდებლური ეკლესიები – წმ. ნიკოლოზისა, ალექსანდრე ნეველისა, წმ. მიქაელისა, ღვთისმშობლისა, სასაფლაოსი და სხვ., აგრეთვე სომხურ-გრიგორიანული, სომხურ-კათოლიკური, ლუთერანული ეკლესიები და ბათუმელი ებრაელების ორი სინაგოგა.

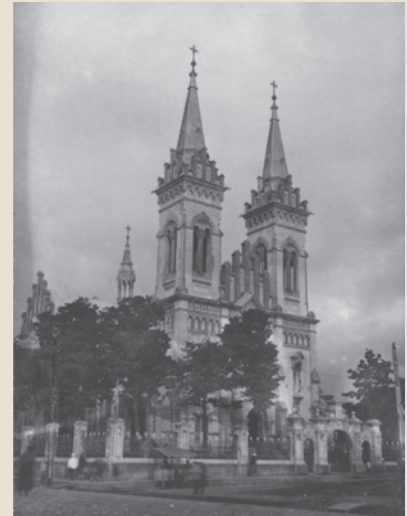
ბათუმში ყოფილა სამი მეჩეთი, დღეს შემორჩენილია მხოლოდ ერთი, 1886 წელს ასლან-ბეგ სიმშიაშვილის შემონიშნულობებით აგებული, რომელიც „ორთა ჯამეს“ სახელითაა ცნობილი, რადგან ორ მეჩეთს შუა მდებარეობდა – ამჟამად დანგრეულ სულთან ჯამესა და აზიზიე ჯამეს შუა. ბა-

პორტო ფრანკო – ნავსადგურის ტერიტორიის ნაწილი, სადაც ნებადართულია საქონლის შეტანა და გატანა უბაჟოდ.

აზიზიეს მეჩეთი

კათოლიკური ეკლესია

თუმის ისტორიის თხრობისას ინტერესს იწვევს ამ ტაძრების შენებისა თუ ნგრევის ამბები. ზოგი სამარცხვინოა, ზოგიც – საამაყო. დაახლოებით ერთდროულად, ოსმალური პერიოდის მინურულს, აშენდა ბათუმის პირველი მეჩეთი აზიზიე და მართლმადიდებლური ეკლესია წმ. ნიკოლოზის სახელობისა.

აზიზიეს მეჩეთი სულთან აბდულაზიზის სახელს ატარებდა და, სავარაუდოდ, მისი სულთანობის პერიოდში – 1861-1876 წლებს შუა აშენდებოდა. სულთანს ექვსიდან სამი ცოლი ქართველი ჰყოლია, მათ შორის პირველი ცოლი და მისი სამი შვილის დედა – ბათუმელი, მაგრამ უცნობია უკავშირდება თუ არა მის ბათუმელ ცოლს ბათუმის იმდროინდელი შენება, როცა პირველად ბათუმის ქალაქად დაგეგმარება ხდებოდა, როცა ოსმალების მოწვეულმა ბერძენმა არქიტექტორმა კალფამ დღემდე არსებული რამდენიმე მთავარი ქუჩა გაჭრა. სწორედ ამ დროს დაიგეგმა აზიზიეს მიმდებარე ტერიტორიაც და აზიზიეს მოედანიც. აზიზიეს მეჩეთი თავად კალფამ დააპროექტა თუ სხვა არქიტექტორმა, არ ვიცით, მაგრამ სტილისტური თვალსაზრისითაც ნათელია, რომ აზიზიეს მეჩეთისა და მინარეთის მაშენებელს ევროპულ-კლასიციტური არქიტექტურული გემოვნების მატარებელია და არა ოსმალური ან თუნდაც ანატოლიური არქიტექტურული ტრადიციებისა.

1865 წელს ბათუმში წარმოებული მშენებლობების სანახავად ჩასულ ართვინის ვილაიეთის გუბერნატორს კმაყოფილების ნიშნად ქალაქისათვის დახმარება შეუთავაზებია. ბათუმის მოსახლეობის სახელით თხოვნა ილია ეფემენდის გადაუცია. მათ მართლმადიდებლური ტაძრის ასაშენებლად ნებართვა სჭირდებოდათ, რომელიც მუსლიმი მმართველისაგან მიუღიათ კიდევ. არ ვიცი, ეს ლეგენდა რამდენად სწორია, მაგრამ წმ. ნიკოლოზის ეკლესიის ფილაზე კარგად შემორჩენილი ბერძნული

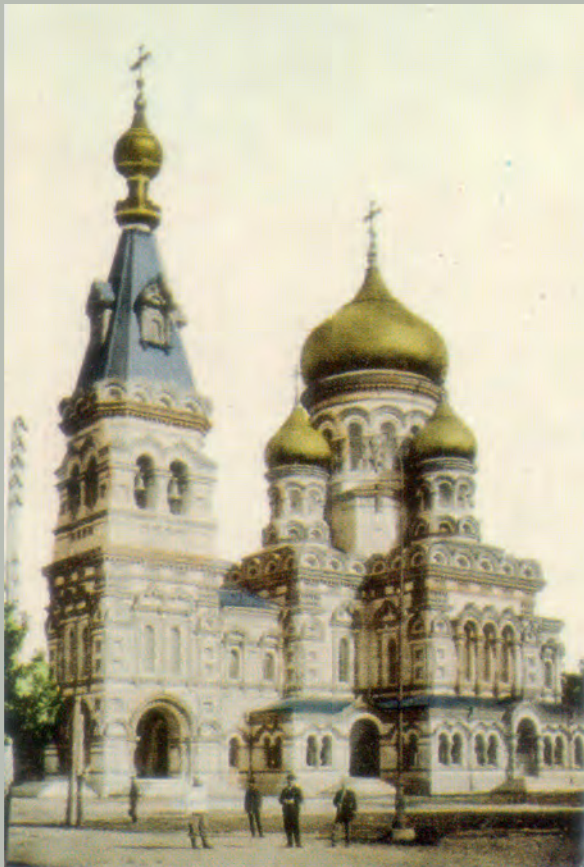
წარწერა, რომელიც მშენებლობის წლებს გვამცნობს – 1865-1871, რელიგიური ტოლერანტობის ბრწყინვალე მაგალითია!

1898 წელს ზუბალაშვილების ოჯახის შემწეობით აგებული კათოლიკური ტაძარი გოთიკურ სტილშია გადანყვეტილი და დღესაც ბათუმის ხედებს ევროპულ იერს უნარჩუნებს. საბჭოთა პერიოდში გაუქმებული ტაძარი 1989 წელს ამოქმედდა, ახლა უკვე – როგორც ქალაქის მართლმადიდებლური კათედრალი. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ტაძრის მოხატულობა არსებული ნესტის გამო ყოველდღიურად იშლება და მას გადაუდებელი საკონსერვაციო სამუშაოები ესაჭიროება.

ბათუმის კიდევ ერთი გამორჩეული ტაძრის – ალექსანდრე ნეველის კათედრალის – მშენებლობას საფუძველი 1888 წელს თავად რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე III-მ ჩაუყარა. სოფიის (ბულგარეთის) კათედრალის გეგმის მსგავსი გრანდიოზული ნაგებობა ნითელი და თეთრი ქვით იყო ნაშენი, შიგნით მომწვანო ონიქსის კანკელით, მარმარილოს კათედრითა და მოზაიკის იატაკებით სიმდიდრისა და დიდებულების ეფექტს მოახდენდა. მოახდენდა, რადგან ახლა აღარც ეს ტაძარი დგას ბათუმის ცენტრში.

ისევ ისტორიას უნდა დავუბრუნდეთ, ისტორია კი ასე გაგრძელდა: 1917 წელს რუსეთში რევოლუცია მოხდა, ამით დრო იხელთა ოსმალეთმა და პირი იბრუნა საქართველოს ისტორიული მიწებისა-

ვილაიეთი – ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული თურქეთში. 1864 წ-მდე, ვილაიეთის შესახებ კანონის გამოსვლამდე, ვილაიეთი არ აღნიშნავდა რაიმე მყარსა და ნათლად ჩამოყალიბებულ ერთეულს. XIV-XIX სს.-ის 60-იან წლებამდე ეს სიტყვა იხმარებოდა სხვადასხვა სიდიდის საგამგებლოს (ანუ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის) მნიშვნელობით.

ალექსანდრ ნეველის კათედრალი

კენ, 1918 წლის გაზაფხულზე ბათუმში ოსმალები გამოიჩენილან. ესეც გახდა მიზეზი იმისა, რომ კავკასიური გაერთიანება (სეიმი) დაიშალა და 26 მაისს ჯერ საქართველომ, 27-ში – აზერბაიჯანმა და 28-ში სომხეთმა დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს. 1919 წლიდან ბათუმის ოლქი და ქალაქი ბათუმი ანტანტის გამარჯვებულ სახელმწიფოთა საოკუპაციო ზონას წარმოადგენდა. აქ ჯერ გერმანელები, ხოლო იმავე წლის 20 დეკემბრიდან ინგლისის ჯარები იდგნენ; 1919 წლის 31 აგვისტოს მონღეული ბათუმის ოლქის მაჰმადიანთა ყრილობის მოთხოვნით (ტექსტი გააჟღერა მემედ აბაშიძემ) ბათუმი დედსამშობლოს – დამოუკიდებელი საქართველოს – ნაწილი უნდა გამხდარიყო; და მართლაც, 1920 წლის ივლისში ინგლისელებმა ბათუმი დამოუკიდებელ საქართველოს ჩააბარეს.

მართალია, რუსეთმა საქართველოს დამოუკიდებლობა აღიარა, მაგრამ იმპერიული ჯარებისაგან გათავისუფლებული ქვეყნის ოკუპაცია გაცილებით ადვილი აღმოჩნდა – 1921 წლის 25 თებერვალს თბილისის თავზე რუსული წითელი დროშა აფრიალდა, 12-17 მარტს კი ოსმალებმა ბათუმის სტრატეგიული ობიექტები დაიკავეს. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მთავრობა 17 მარტს ბათუმის ნავსადგურიდან სტამბოლისაკენ სამუდამო

ემიგრაციაში გაიხიზნა, ქართულმა ჯარმა, გენერალ მაზნიაშვილის მეთაურობით, ბათუმისათვის განაგრძო ბრძოლა და 21 მარტს საქართველოს გამარჯვებით დაასრულა. ბათუმის უკვე საბჭოთა საქართველოს საზღვრებში მოქცევა 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებით გაფორმდა.

ბათუმისათვის ბრძოლაში დაღუპული გმირები აზიზიეს მოედანზე დაუკრძალავთ. გასული საუკუნის 90-იან წლებში ბათუმისათვის დაღუპულთა ცხედრები კუბოებში გადაასვენეს და ხელახლა დაკრძალეს.

საბჭოთა პერიოდში ბათუმი აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქი გახდა. სწორედ ამ დროს მიმდინარეობდა ქართველთაგან დაცლილი ქალაქის ეტაპობრივი ხელახლად გაქართველება. აჭარისა და გურიის სოფლებიდან ქართველი მოსახლეობა ჩამოჰყავდათ და ქალაქში ასაქმებდნენ, ბინებით უზრუნველყოფდნენ. ჯერ იყო და სტალინის პერიოდის მშენიერი შენობები აიგო, შემდეგ – ხრუშჩოვი და ხრუშჩოკები, მოგვიანებით კი – უსახური კორპუსები და ბრუტალისტური არქიტექტურის სტილში აშენებული სასტუმროები (სასტუმრო „კოლხეთი“, რომელიც ჩვენს დროში დაანგრის), თუმცა გაფართოვდა და გამშენიერდა ბულვარი, გაიხსნა დელფინარიუმი. სულ ცოტა ხნის წინ სოციალურ ქსელში ვიდეო გავრცელდა, რომელიც ბათუმის კიდეც ერთ საოცარ ამბავს ასახავდა, 30-იანი წლების დასაწყისში ბათუმში, არც მეტი და არც ნაკლები, ნუდისტური პლაჟი ყოფილა, მზეს მიფიცხებული შიშველი ქალბატონები კი სრულიად თავისუფლად დაიარებოდნენ კამერების წინაც.

მიუხედავად იმისა, რომ ბათუმს სტუმარი და დამსვენებელი არასოდეს მოჰკლებია, ის ახლა ცივი ომის საზღვარი იყო, საზღვარი საბჭოთა კავშირსა და ნატოს ნევრ თურქეთს შორის. ჩემს ბავშვობაში, როცა 80-იანი წლების ბოლოს ბათუმში ვისვენებდით ხოლმე, ყოველ საღამოს სანაპირო ზოლზე დამსვენებელთა ჟრიაშულს რუსი ჯარისკაცების პატრულირება ცვლიდა. შებინდებისთანავე კი კუპრივით შავ ზღვას თეთრი პროყექტორები

ანათებდნენ და სინათლის სიხარულის განცდის მაგივრად შიშის ზარს სცემდნენ მხილველს.

ბევრი წლის შემდეგ საქართველოს საპატიო კონსული, თურქი ბიზნესმენი ნურეთინ ჩარმიქლი გაიხსენებს, რომ ეს სინათლის სხივი იყო ერთადერთი ელექტროგანათება, რომელსაც ის გადაღმა მთის მიყრუებულ სოფელში ხედავდა, ამ სინათლის სამახსოვროდ, როდესაც მან ბათუმში სასტუმრო „შერატონის“ შენობა ააგო, სწორედ შუქურის (ალექსანდიის შუქურის) პროტოტიპი აირჩია არქიტექტურულ ფორმად.

დღეს ქალაქ ბათუმის მასშტაბი შეცვლილია, შეცვლილია მისი კულტურული ლანდშაფტიც, უღელტეხილიდან მომავალი ახალ თანამედროვე ცათამბჯენებიან ქალაქს ხედავ. ამ მშენებლობას ეწოდება ბევრი ისტორიული და ბათუმური შენობა.

და ისევ რომ დავუბრუნდეთ ჩვენს ძველ ისტორიას: განა რა გახდა მიზეზი იმისა, რომ ქალაქის ამდენი ღირსშესანიშნაობა უკვალოდ გაქრა?! მიზეზი სხვადასხვა იყო – ჯერ იყო საბჭოთა კავშირი და ათეიზმი. ალექსანდრე ნეველის კათედრალი კომკავშირლებმა ააფეთქეს, მის ადგილას ტაძრისავე თეთრი ქვებით სასტუმრო ააშენეს, წითლით კი – თეატრი. დაინგრა აზიზიეს მეჩეთი და მის ადგილას საცხოვრებელი კორპუსები აშენდა.

ნგრევა არც უკანასკნელ წლებში დაჰკლებია ბათუმს. მისტიკური ინვესტორის აჩრდილი არა მხოლოდ ბათუმში, არამედ მთელ საქართველოში „ამართლებს“ მემკვიდრეობის უარყოფას.

აი, სულ ახლა ბათუმის ერთ-ერთი გამორჩეული სახლი, ვაჟა-ფშაველას №13, განადგურდა. არც თაბაშირის ორნამენტებით შემკულმა ჭერმა და ფილებით მოკირნყლულმა ავთენტურმა ჭრელ-ჭრელმა იატაკებმა, არც მოჭიქული კერამიკის ბუხრებმა და ბათუმურმა აივნებმა აგრძნობინა მეპატრონეს ქალაქისადმი პასუხისმგებლობა და 130 წლის ნაგებობა ერთიანად მიწასთან გასწორდა.

ეს საცხოვრებელი სახლი ერთადერთი არაა, ზღვისპირა ქალაქის მშენებლობას შეეწირა სინაგოგა, აბანოები კორპუსის ქვეშ მოექცა, ფოსტის

შენობიდან, რომელიც ბოლო დრომდე ინარჩუნებდა ავთენტურ ინტერიერებსა და ფუნქციას, მხოლოდ ორი კედელი დარჩა და მის შიგნით უშველებელი კორპუსი წამოიძარა.

განადგურების საფრთხის წინაშე დადგა ბათუმის ყველაზე მნიშვნელოვანი კულტურული სივრცე – ბულვარი და მის ტერიტორიაზე არსებული ბათუმური სიჭრელის ნამდვილი სიმბოლო – რვაფეხა (ძველი კაფე „ფანტაზია“). ახლადამშენებული „ჰილტონის“ გასწვრივ მდგარი ეს ერთგვარი ფუნქციური ქანდაკება მსუბუქ კონსტრუქციას წარმოადგენს და შუა ნაწილები ფუყე აქვს, შესაბამისად, საკმაოდ ფაქიზია. მისი სიმყარის უნიკალურობა კონსტრუქციულ გენიალურობაშია, რომლის დიდოსტატებიც იყვნენ ნაგებობის ავტორები გიორგი ჩახავა და ზურაბ კაპანაძე.

ბათუმის კაფე „ფანტაზია“, მიუხედავად იმისა, რომ შექმნილია საბჭოთა პერიოდში, თავისი მონინავე კონსტრუქციული ტექნოლოგიითა და არასტანდარტული სიურეალისტური ფორმებით არათუ საბჭოთა ხელოვნებად, არამედ ანტისაბჭოურ ხელოვნებადაც აღიქმება. ის ჰიპური ხელოვნების ტიპური ნიმუშია, თავისი სიჭრელით, მხიარულებით, ინდივიდუალიზმითა და არაძალადობრიობით, რაც ასე გამოარჩევს მას იმავე პერიოდის საბჭოთა ხელოვნებისგან და ჭრელი ბათუმის ხასიათში ორგანულად ჯდება.

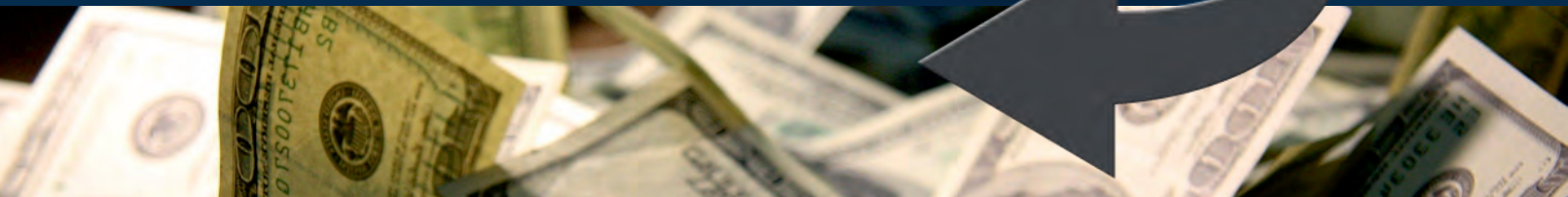
აღბათ ამ შენობაზეც წარსულში მომინევა თხრობა, რომ არა ბათუმელების დიდი მოქალაქეობრივი პასხისმგებლობა, მათი ერთსულოვნება, დაიცვან საკუთარი ქალაქი, მისი ღირსშესანიშნაობები. ბათუმელთა და მათ მეგობართა დამსახურებაა, რომ შეჩერდა ბულვარის რეკონსტრუქცია, რომელიც, სავარაუდოდ, რეკრეაციული ზონის ხარჯზე კაზინოებისა და სხვადასხვა გასართობი თუ სასტუმრო კომპლექსებისა და ცათამბჯენების მშენებლობასაც კი გულისხმობდა. ბულვარის ტერიტორიაზე არსებული მცირე ნაგებობების, ბილიკებისა და მწვანე საფარის ნგრევა შეწყდა, ახლა ისევ სეზონისთვის მზადდება უნდა დაინყოს. დამსვენებლებს ისევ აჭრელეული, წვიმისგან პირდაპირი და მზისგან გამთბარი ბათუმი უნდა დახვდეს.

უცხოური ვალუტა და სავალუტო ბაზარი

მერაბ კაკულია

უცხოური ვალუტა (ინგლ. *Foreign Currency*) წარმოადგენს უცხო ქვეყნის ან ქვეყნების ჯგუფის ოფიციალურ ფულად ერთეულს (ბანკნოტებს და მონეტებს), რომლის ყიდვა-გაყიდვა ხორციელდება მოცემულ ქვეყანაში. მაგალითად, საქართველოში აშშ-ის ეროვნული ვალუტა, აშშ დოლარი, არის უცხოური ვალუტა: ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეებს (ფიზიკურ პირებს) და წარმოება-დაწესებულებებს (იურიდიულ პირებს) საჭიროებისამებრ შეუძლიათ საქართველოს ტერიტორიაზე მისი შეძენა ან გაყიდვა. იგივე შეიძლება ითქვას ევროზეც, რომელიც არაერთი, არამედ 19 ევროპული ქვეყნის ეროვნული ვალუტაა.

ვალუტები განსხვავდება სხვა ქვეყნის ვალუტებზე შეუფერხებელი გაცვლის უნარით, რასაც **ვალუტის კონვერტირებადობა** (ინგლ. *Convert – გარდაქმნა*) ეწოდება. ფულადი ერთეულების საკმაოდ დიდი ჯგუფი (აშშ დოლარი, ევრო, იაპონური იენი, ბრიტანული გირვანქა სტერლინგი, შვეიცარიული ფრანკი და სხვა) სრულიად თავისუფლად იცვლება ადგილობრივ ვალუტებზე წარმოშობის ქვეყნის ფარგლებს გარეთ; ამიტომაც მათ თავისუფლად კონვერტირებული ვალუტები ეწოდათ. ფულადი ერთეულების უმრავლესობა კი განეკუთვნება ნაწილობრივ კონვერტირებადი ვალუტების კატეგორიას, რომელთა გადაცვლა საზღვარგარეთის ქვეყნების უმეტესობაში ჭირს, ძირითადად იმის გამო, რომ მათზე იქ არ არსებობს მოთხოვნა და, შესაბამისად, მიწოდებაც. მაგალითად, სამართლებრივი თვალსაზ-

რისით არავითარი შეზღუდვა არ არსებობს ქართული ლარის სხვა ვალუტაზე გადაცვლაზე როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთაც, მაგრამ მისი გადაცვლა მხოლოდ მეზობელი ქვეყნების ეროვნულ ვალუტაზე თუ შეიძლება, ისიც, ძირითადად, უშუალოდ მოსაზღვრე რეგიონებში. ამდენად, ფორმალურად ლარი კონვერტირებადი ვალუტაა, თუმცა მხოლოდ ნაწილობრივ. იგივე შეიძლება ითქვას რუსულ რუბლზე, უკრაინულ გრივნაზე, აზერბაიჯანულ მანათზე, სომხურ დრამზე და ბევრ სხვა ვალუტაზე.

თავისუფლად კონვერტირებადი ვალუტებიდან გამოიყოფა რამდენიმე ფულადი ერთეული, რომელთაც აქვთ **სარეზერვო ვალუტების სტატუსი**. ეს ის ვალუტებია, რომლებშიც სხვა ქვეყნები თავიანთ სავალუტო რეზერვებს ინახავენ. ამავე ფულად ერთეულებში განისაზღვრება სხვადასხვა სახეობის საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ფასები და იდება საერთაშორისო-სავაჭრო ხელშეკრულებები. ცხადია, ამ ტიპის ვალუტების ნარმოშობის ქვეყნები დიდ როლს თამაშობენ მსოფლიო ეკონომიკასა და ფინანსებში. სარეზერვო ვალუტებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია აშშ დოლარი და ევრო: ბოლო მონაცემებით, პირველზე მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ჯამური სავალუტო რეზერვების 64% მოდის, ხოლო მეორეზე – 20,3%. შემდეგ არის ბრიტანული გირვანქა სტერლინგი (4,7%) და იაპონური იენი (3,8%).

თუ ეროვნული ვალუტის ღირებულება უცხოური ვალუტით აისახება, თანაფარდობის მარცხენა მხარეს ზის ეროვნული ვალუტა, მარჯვენა მხარეს კი – უცხოური ვალუტა. მაგალითად, 1 ლარი = 0,47 აშშ დოლარს. ამგვარ კოტირებას არაპირდაპირი კოტირება ეწოდება. საერთაშორისო პრაქტიკაში ძირითადად პირდაპირი კოტირებით სარგებლობენ.

გაცვლითი კურსის კოტირება ჩვეულებრივ ხორციელდება ორი მიმართულებით: უცხოური ვალუტის ყიდვა ბანკის ან გადამცვლელი პუნქტის მიერ ხდება შესყიდვის კურსით, ხოლო გაყიდვა – გაყიდვის კურსით. ეს უკანასკნელი უფრო დაბალია შესყიდვის კურსთან შედარებით.

მაგალითად, როდესაც მოქალაქეს სურს აშშ დოლარის გადაცვლა ლარზე, ბანკი ან გადამცვლელი პუნქტი მას სთავაზობს შესყიდვის კურსს, ვთქვათ 1 აშშ დოლარი = 2,13 ლარს მაშინ, როდესაც ლარით უცხოური ვალუტის ყიდვის შემთხვევაში მოქალაქეს სთავაზობენ გაყიდვის კურსს, მაგალითად, 1 აშშ დოლარი = 2,15 ლარს.

სხვაობას შესყიდვისა და გაყიდვის კურსებს შორის სპრედი ეწოდება, რომელიც გაცვლის აღნიშნული ოპერაციიდან ბანკის ან გადამცვლელი პუნქტის მიერ მიღებული მოგების წყაროს წარმოადგენს.

გაცვლითი კურსი და მისი კოტირება

უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა გულისხმობს მის გაცვლას მოცემული ქვეყნის ეროვნულ ვალუტაზე, მაგალითად, ქართულ ლარზე. თანაფარდობას, რომლითაც უცხოური ვალუტა იცვლება ადგილობრივ ფულად ერთეულზე, **გაცვლითი კურსი** (ინგლ. *Exchange Rate*) ეწოდება. მისი გამოცხადება – კოტირება – ორგვარად ხდება.

როდესაც უცხოური ვალუტის ღირებულება ეროვნული ვალუტით გამოიხატება, საქმე გვაქვს პირდაპირ კოტირებასთან. ამ შემთხვევაში თანაფარდობის მარცხენა მხარეს აღნიშნულია უცხოური ვალუტა, ხოლო მარჯვენა მხარეს – ადგილობრივი. მაგალითად, 1 აშშ დოლარი = 2,14 ლარს.

სავალუტო ბაზრის ინსტიტუტები

სავალუტო ბაზარი წარმოადგენს სივრცეს, სადაც ხდება უცხოურ ვალუტაზე მოთხოვნისა და მიწოდების ნარმოქმნა და გაცვლითი კურსის ჩამოყალიბება. უწინარეს ყოვლისა, ეს არის ინსტიტუტების ერთობლიობა, რომლებიც უზრუნველყოფენ უცხოური ვალუტის მყიდველებისა და გამყიდველების რეგულარულ კონტაქტს და მათ შორის გარიგებათა გაფორმებას.

ამ პროცესში განსაკუთრებულ როლს ასრულებენ **კომერციული ბანკები**. სწორედ აქ აქვთ გახსნილი ანგარიშები უცხოური ვალუტის ყველაზე მსხვილ მყიდველებს (მაგალითად, იმპორტიორებს) და გამყიდველებს (მაგალითად, ექსპორტიორებს). მათი დავალებების შესრუ-

ეკონომიკა

ლების გარდა, ბანკები თვითონაც ყიდულობენ ან ყიდიან ვალუტას. კლიენტებისა და საკუთარი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დროს ბანკებს შეიძლება გაუჩნდეთ უცხოური ვალუტის სიჭარბე ან, პირიქით, დეფიციტი, რაც უბიძგებს მათ გავიდნენ ბანკთაშორის სავალუტო ბაზარზე, როგორც გამყიდველი ან მყიდველი. ყოველივე ამის გათვალისწინებით გასაკვირი არ არის, რომ გაცვლითი ოპერაციები მეტწილად ბანკებში და ბანკებს შორის ხორციელდება.

თანამედროვე ბანკთაშორის სავალუტო ბაზარი ძირითადად ელექტრონული სავაჭრო სისტემების სახითაა ორგანიზებული, რომლებიც გაცვლითი ოპერაციების დროს რეალურ რეჟიმში უწყვეტად განხორციელების საშუალებას იძლევა. პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, ისეთებში, როგორც საქართველოა, ადრეულ ეტაპზე არსებობდა ბანკთაშორის სავალუტო ბირჟები, თუმცა საბანკო ტექნოლოგიებისა და ელექტრონული კომუნიკაციების განვითარებამ ამ ინსტიტუტების გაუქმება გამოიწვია.

ბანკთაშორის სავალუტო ბაზრით ხშირად სარგებლობენ ცენტრალური (ეროვნული) ბანკები, რომლებსაც, კომერციული ბანკებისგან განსხვავებით, მიმოქცევაში ეროვნული ვალუტის გამოშვება (ფულის ემისია), მისი მსყიდველობითი უნარის შენარჩუნება, ქვეყნის სავალუტო რეზერვების მართვა და გაცვლითი კურსის რეგულირება ევალებათ. ამ ფუნქციების შესას-

რულებლად, ცენტრალური ბანკები მიმართავენ სავალუტო ინტერვენციებს, ანუ ბანკთაშორის სავალუტო ბაზარზე უცხოური ვალუტის ყიდვას ან გაყიდვას. პირველ შემთხვევაში იზრდება ქვეყნის სავალუტო რეზერვები და იმავდროულად მიმოქცევაში მატულობს ეროვნული ვალუტის მასა. მეორე შემთხვევაში კი, პირიქით, მცირდება ქვეყნის სავალუტო რეზერვები, ხოლო მიმოქცევაში არსებული ფულის მასა კლებულობს.

ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობს **სავალუტო ბირჟები**, სადაც უცხოური ვალუტის გამყიდველები (მაგალითად, მსხვილი ექსპორტიორი ფირმები) და მყიდველები (მაგალითად, მსხვილი იმპორტიორი ფირმები) ბანკების გარეშე ანარმოებენ შედარებით დიდი მოცულობის სპეციფიკურ გაცვლითი ოპერაციებს (მაგალითად, სავალუტო ფიუჩერსები და ოფციონები), რომელთაც ქვემოთ ცალკე შევხებით.

განვითარებულ სავალუტო ბაზარზე საკმაოდ აქტიურ როლს თამაშობენ აგრეთვე **სავალუტო ბროკერები** (საბროკერო კომპანიები), რომლებიც ერთმანეთთან აკავშირებენ უცხოური ვალუტის დიდი პარტიების გამყიდველებსა და მყიდველებს და ორგანიზებას უკეთებენ მათ შორის გაცვლით ოპერაციებს, რისთვისაც იღებენ საკომისიოს (გასამრჯელოს).

სავალუტო ბაზრის ინსტიტუტებს განეკუთვნება **ვალუტის გადამცვლელი პუნქტები**, რომლებიც მოქალაქეებისგან (ფიზიკური პირებისგან) უცხოური ვალუტის შესყიდვითა და გაყიდვით არიან დაკავებული. ზოგიერთ ქვეყანაში გადამცვლელი პუნქტები მხოლოდ კომერციული ბანკების ეგიდით მოქმედებენ, თუმცა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, ისინი არასაბანკო სამეწარმეო ერთეულების სახითაც შეიძლება არსებობდნენ.

სავალუტო ბაზრის სხვა სუბიექტები

ბანკები, ბირჟები, სავალუტო ბროკერები და გადამცვლელი პუნქტები ქმნიან სავალუტო ბაზრის ინსტიტუციურ ჩარჩოს, რომლის ფარგლებშიც მოქმედი სუბიექტები (მყიდველები და გამყიდველები) სხვადასხვა მიზანს ისახავენ. ეს სუბიექტები არიან:

ადგილობრივი მენარმეები, რომლებიც გაცვლით ოპერაციებს კომერციული მიზნებით ახორციელებენ. მაგალითად, იმპორტიორ ფირმებს ესაჭიროებათ უცხოური ვალუტა საზღვარგარეთ საქონლის ახალი პარტიის შესაძენად, ექსპორტიორებს კი შეიძლება დასჭირდეთ ეროვნული ვალუტა ქვეყნის შიგნით ნედლეულისა და მასალების შესასყიდად ან კიდევ მუშა-მოსამსახურეთათვის ხელფასის გადასახდელად;

უცხოელი ინვესტორები, რომელთაც სჭირდებათ ეროვნული ვალუტა მოცემულ ქვეყანაში ინვესტიციის განსახორციელებლად და ადგილობრივი ინვესტორები, რომლებსაც სჭირდებათ უცხოური ვალუტა საზღვარგარეთ კაპიტალის დასაბანდებლად;

ხეჯერები (ინგლ. *Hedging* – დაზღვევა) – მოქალაქეები და მენარმეები, რომლებიც ცდილობენ დააზღვიონ სავალუტო რისკები ანუ, გაცვლითი კურსის შესაძლო არასასურველ ცვლილებასთან დაკავშირებული რისკები;

სპეკულანტები – მოქალაქეები და მენარმეები, რომლებიც რეგულარულად ყიდულობენ და ყიდიან უცხოურ ვალუტას გაცვლითი კურსის ცვლილებიდან მოგების მიღების მიზნით.

ეკონომიკა

სავალუტო ბაზრის ეფექტიანობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად სრულყოფილად უზრუნველყოფს იგი ზემოთ ჩამოთვლილი სუბიექტების ინტერესების დაკმაყოფილებას. ამიტომაცაა მისი ინსტრუმენტები ამ უკანასკნელთა საჭიროებებზე მორგებული.

სავალუტო ბაზრის ინსტრუმენტები

სავალუტო ბაზარზე ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ ოპერაციას წარმოადგენს გარიგება დაუყოვნებლივ მიწოდებით – **სპოტური ოპერაცია** (ინგლ. *Spot transaction*), რაც ნიშნავს, რომ უცხოური ვალუტის მიწოდება უნდა განხორციელდეს გარიგების დადებიდან მეორე ან მესამე სამუშაო დღეს. გაცვლით კურსს, რომლითაც აღნიშნული ოპერაცია სრულდება, სპოტ-კურსი ეწოდება. პრაქტიკულად ეს არის სავალუტო ბაზრის მიმდინარე კურსი. სპოტოპერაცია გამოიყენება კლიენტების გადაუდებელი მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად, აგრეთვე სპეკულაციური მიზნებისათვის.

სპოტის ტიპის გარიგებებისგან არსებითად განსხვავდება **ფორვარდული ოპერაციები** (ინგლ. *Forward transaction*), რაც გულისხმობს უცხოური ვალუტის მიწოდებას არა დაუყოვნებლივ, არამედ მომავალში. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ გარიგება იდება დღეს, მიწოდება შეიძლება მოხდეს ერთ კვირაში, თვეში, წელიწადში ან უფრო დიდი ხნის შემდეგ. მიწოდების ვადა, ისე, როგორც გაცვლითი კურსი, მხარეებს შორის თანხმდება კონტრაქტის (ხელშეკრულების) საფუძველზე. ფორვარდული ოპერაციები ფართოდ გამოიყენება სავალუტო რისკების დაზღვევის მიზნით.

ფორვარდული კურსი სპოტკურსისგან განსხვავდება ე.წ. ფორვარდული მარჟით, რომელიც შეიძლება იყოს ორი სახის:

დისკონტი (ინგლ. დათმობა), როდესაც ფორვარდული კურსი ნაკლებია სპოტურზე, ანუ **ფორვარდული კურსი = სპოტკურსს - დისკონტი**

პრემია, როდესაც ფორვარდული კურსი მეტია სპოტურზე, ანუ **ფორვარდული კურსი = სპოტკურსს + პრემია**

დისკონტის/პრემიის ოდენობა ფორვარდული გარიგების დროს დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად განსხვავდება ერთმანეთისაგან საპროცენტო განაკვეთები (სარგებელი) გასაცვლელ ვალუტებში (მაგალითად, აშშ დოლარსა და ევროში), განთავსებული შესაბამისი ვადიანობის საბანკო დეპოზიტებზე.

აშშ დოლარის სამთვიანი ფორვარდული კოტირება ევროს მიმართ იმ შემთხვევაში მოხდება დისკონტით, თუ აშშ დოლარში სამთვიან დეპოზიტზე საპროცენტო განაკვეთი (სარგებელი) მეტია ევროში ანალოგიური ვადის დეპოზიტზე საპროცენტო განაკვეთზე და, პირიქით, აშშ დოლარის სამთვიანი ფორვარდული კოტირება ევროს მიმართ მოხდება პრემიით, თუ საპროცენტო განაკვეთი აშშ დოლარში განთავსებულ სამთვიან დეპოზიტზე ნაკლებია საპროცენტო განაკვეთზე ევროში განთავსებულ ანალოგიური ვადიანობის დეპოზიტზე.

სპოტური და ფორვარდული ოპერაციები შეიძლება ერთდროულადაც განხორციელდეს. ამ შემთხვევაში ერთი ვალუტა გაიყიდება მეორეზე სპოტოპერაციით და იმავდროულად გაყიდული ვალუტა უკან გამოისყიდება ფორვარდული ოპერაციით. ყოველივე ეს ხდება ერთი კონტრაქტით ერთსა და იმავე მხარეებს შორის. ამგვარ გარიგებას **სავალუტო სვოპი** (ინგლ. *Swap* – გაცვლა) ეწოდება. ამ ტიპის ოპერაცია შესაძლებლობას აძლევს მხარეებს დაიკმაყოფილონ როგორც თავიანთი მიმდინარე საჭიროებები, ისე სამომავლო.

ფორვარდული ოპერაციების მსგავსია **ფიუჩერული ოპერაციები** (ინგლ. *Future* – მომავალი): ამ დროსაც გარიგება ხდება უცხოური ვალუტის მომავალში მიწოდების პირობით. მთავარი განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ ამ ტიპის გაცვლითი ოპერაციები მხოლოდ ბირჟაზე ხორციელდება უკანასკნელის მიერ დადგენილი საკმაოდ მკაცრი წესებით. ყველაზე ფართოდ

გავრცელებულია სამთვიანი სტანდარტული ფი-უჩერსული კონტრაქტები.

უცხოური ვალუტით ვაჭრობაში ხშირად სარგებლობენ **ოპციონებით** (ლათ.*Optio* - არჩევანი). თუ ფორვარდული და ფიუჩერსული ოპერაციების დროს მყიდველი ვალდებულია შეიძინოს უცხოური ვალუტა წინასწარ განსაზღვრული კურსით, მომავალში ფიქსირებულ თარიღზე, ოპციონის კონტრაქტი მას არ ავალდებულებს იყიდოს ვალუტა აღნიშნულ თარიღზე, სამაგიეროდ, იგი გამყიდველს უხდის გარკვეულ გასამრჯელოს – **პრემიას**. ამ ტიპის გარიგება საშუალებას აძლევს მყიდველს თავი აარიდოს ვალუტის ყიდვას, თუ კონტრაქტის ვადის გასვლის შემდეგ აღმოჩნდება, რომ გაცვლითი კურსი მისთვის არახელსაყრელია. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, **ოპციონი სავალუტო რისკებისგან თავის არიდების – მათი დაზღვევის ხელსაყრელი ინსტრუმენტია**.

გაცვლითი კურსის ჩამოყალიბებაზე მოქმედი ფაქტორები

გაცვლითი კურსი წარმოადგენს უცხოური ვალუტის საბაზრო ფასს, ამდენად მის ჩამოყალიბებაზე მოქმედებს ყველა ის ფაქტორი, რომელმაც შესაძლოა გავლენა იქონიოს უცხოური ვალუტის მოთხოვნა-მიწოდებაზე.

ამ ფაქტორებს შორის, უწინარეს ყოვლისა, უნდა დავასახელოთ **სავაჭრო ბალანსის** მდგომარეობა. თუ ექსპორტი სჭარბობს იმპორტს, ქვეყანაში მეტი უცხოური ვალუტა შემოდის, ვიდრე გადის. ამ შემთხვევაში, შიდა სავალუტო ბაზარზე მიწოდება მეტია მოთხოვნაზე და ეროვნული ვალუტის კურსი იზრდება. თუ იმპორტი სჭარბობს

სავაჭრო ბალანსი წარმოადგენს ქვეყნის ექსპორტსა და იმპორტს შორის სხვაობას. როდესაც ექსპორტი მეტია იმპორტზე, სავაჭრო ბალანსის სალდო დადებითია, როდესაც იმპორტი მეტია ექსპორტზე, სავაჭრო ბალანსის სალდო უარყოფითია, ანუ ადგილი აქვს სავაჭრო ბალანსის დეფიციტს.

ექსპორტს, უცხოურ ვალუტაზე მოთხოვნა მეტია მიწოდებაზე და ეროვნული ვალუტის კურსი ეცემა. ჩვენი ეროვნული ვალუტის – ლარის სტაბილურობას ყოველთვის დიდ საფრთხეს უქმნიდა საქართველოს სავაჭრო ბალანსის დიდი დეფიციტი, რომლის ზრდა არაერთხელ ყოფილა მისი მკვეთრი გაუფასურების მიზეზი.

არსებობს გაცვლით კურსზე სავაჭრო ბალანსის გავლენის შემამსუბუქებელი ან პირიქით, დამამძიმებელი გარემოებები, რომელთა რიცხვს განეკუთვნება **პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები**. როდესაც ქვეყანა მიმზიდველია უცხოელ ინვესტორთათვის, ისინი იქ მეტ ფულს აბანდებენ, თანაც გრძელვადიან საინვესტიციო პროექ-

პირდაპირი ინვესტიციები – კაპიტალის ისეთი დაბანდება, რომელიც იძლევა საზღვარგარეთ მოქმედი საწარმოს საქმიანობაზე ინვესტორის მთლიანი ან ნაწილობრივი კონტროლის დანერგვის შესაძლებლობას. ასეთი ინვესტიცია, როგორც წესი, გრძელვადიანია.

ტებში. რამდენადაც მათ თავიანთი პროექტების განსახორციელებლად ადგილობრივი ვალუტა ესაჭიროებათ, იზრდება მოთხოვნა ამ უკანასკნელზე (შესაბამისად, ბაზარს მეტი უცხოური ვალუტა მიეწოდება), რასაც ეროვნული ვალუტის კურსის ზრდა მოჰყვება. მაგალითად, საინვესტიციო ბუმს საქართველოში 2004-2007 წლებში ლარის მკვეთრი გამყარება მოჰყვა. პირიქით კი, როდესაც ინვესტორები ტოვებენ ქვეყანას, იზრდება მოთხოვნა უცხოურ ვალუტაზე ადგილობრივი ვალუტის საზიანოდ. ამის მაგალითია, ინ-

ვესტიციების განზიდვა რუსეთის ეკონომიკიდან 2014-2015 წლებში, რამაც ამ ქვეყნის ეროვნული ვალუტის – რუბლის მკვეთრ დევალვაციას შეუწყო ხელი.

უცხოური კაპიტალის შემოდინებას ამა თუ იმ ქვეყანაში ბევრად განაპირობებს საპროცენტო განაკვეთების დონე. თუ საპროცენტო განაკვეთები მოცემულ ქვეყანაში მეტია სხვა ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებელზე, ამ ქვეყანაში მეტი შემოსავლის მიღება შეიძლება როგორც ეროვნულ ვალუტაში გახსნილ საბანკო დეპოზიტებზე, ისე ადგილობრივ ფასიან ქაღალდებზე. აქედან გამომდინარე იზრდება მოთხოვნა ეროვნულ ვალუტაზე, რათა შემდეგ მოხდეს ფულადი რესურსის განთავსება მაღალი შემოსავლიანობის მქონე ფინანსურ ინსტრუმენტებში. ასეთი ტიპის ინვესტიციები ძირითადად **პორტფელის ინვესტიციებს** წარმოადგენენ. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში საპროცენტო განაკვეთების დონე გაცილებით მაღალია, ვიდრე ევროკავშირის ქვეყნებში, აშშ-ში, იაპონიაში და ბევრ სხვა ქვეყანაში, მაგრამ ეს არ ინვესტს პორტფელის ინვესტიციების რაიმე განსაკუთრებულ მოძალებას დასახელებული ქვეყნებიდან. ამის მიზეზია ქვეყნის ეკონომიკის მცირე ზომა, მაღალი რისკები და ადგილობრივი ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განუვითარებლობა.

გაცვლით კურსზე სავაჭრო ბალანსის არასასურველ ზემოქმედებას ნაწილობრივ ანეიტრალებს აგრეთვე ფულადი გზავნილები, რასაც უცხოეთში სამუშაოდ წასული მოქალაქეები ურიცხავენ თავიანთ ოჯახებს სამშობლოში. აღნიშნული სახსრები უცხოური ვალუტის სახით შემოედინება ქვეყანაში და ძირითადად ყოველდღიური ხარჯების (სურსათზე, ჯანდაცვაზე, განათლებაზე, კომუნალურ გადასახადებზე და სხვა) დასაფარად გამოიყენება, რომლებიც ეროვნულ ვალუტაში გაიწევა. შესაბამისად,

ჩნდება გზავნილის ფორმით მიღებული უცხოური ვალუტის ეროვნულ ვალუტაზე გადაცვლის აუცილებლობა, რაც ზრდის მოთხოვნას უკანასკნელზე. საქართველოს შემთხვევაში, ფულადი გზავნილების მოცულობა ლარის გაცვლითი კურსის სტაბილურობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. ეროვნული ვალუტის ბოლოდროინდელი გაუფასიურების მიზეზს, სავაჭრო ბალანსის დეფიციტთან ერთად, ფულადი გზავნილების კლებაც წარმოადგენდა, რაც უცხოეთის ქვეყნებში (მათ შორის რუსეთში, საბერძნეთში, უკრაინაში, თურქეთში და სხვა) განვითარებულმა კრიზისულმა მოვლენებმა განაპირობა.

გაცვლითი კურსის ფორმირების ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორია ეროვნული ფულის მასის დინამიკა (ზრდა ან შემცირება). თუ ქვეყნის ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი ზრდის მიმოქცევაში ფულის მიწოდებას, დაეუშვათ ქვეყნის საგარეო ვალის ზრდის გამო, ხოლო შიდა სავალუტო ბაზარზე უცხოური ვალუტის შემოდინების მასშტაბი უცვლელია ან მცირდება, ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსი, ცხადია, დაეცემა და პირიქით.

ეროვნული ვალუტის მასის მკვეთრი ზრდა, როდესაც ადგილობრივი წარმოების მოცულობა ნელა მატულობს ან საერთოდ არ იზრდება, ინვესტს ინფლაციის (ფასების ზრდის) ტემპის მატებას. რაც უფრო მაღალია ინფლაცია მოცემულ ქვეყანაში სხვა ქვეყნებთან შედარებით, მით უფრო ნაკლებია ამ ქვეყნის ვალუტის მსყიდვე-

პორტფელის ინვესტიციები – კაპიტალის დაბანდება საზღვარგარეთ მოქმედი საწარმოს მიერ გამოშვებულ სავალ ვალდებულებებში - ობლიგაციებში, რაც არ იძლევა აღნიშნული საწარმოების საქმიანობაზე ინვესტორის კონტროლის დანესების შესაძლებლობას.

საგარეო ვალის აღება მთავრობის მიერ, როგორც წესი, ხორციელდება უცხოურ ვალუტაში, რომელიც შემდეგ ეროვნულ ბანკის მიერ პირდაპირ გადაიცვლება ეროვნულ ვალუტაში. უცხოური ვალუტა ჩაირიცხება ეროვნული ბანკში – ქვეყნის სავალუტო რეზერვებში, ხოლო ეროვნული ვალუტა გადაირიცხება მთავრობის (ბიუჯეტის) ანგარიშზე და იხარჯება. ამ შემთხვევაში, მიმოქცევაში ლარის მასა იზრდება.

ლობითი უნარი და შესაბამისად მისი გაცვლითი კურსი სხვა ქვეყნების ვალუტების მიმართ.

გაცვლითი კურსის დონე ბევრადაა დამოკიდებული ქვეყანაში მოქმედ სავალუტო რეგულირებაზე, კერძოდ იმაზე, თუ რამდენად ერევა ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი კურსნარმოქმნის პროცესში. არსებობს სავალუტო ბაზარზე მისი ქცევის ორი ძირითადი მოდელი:

მცურავი კურსის რეჟიმი: გაცვლითი კურსი უმთავრესად მოთხოვნისა და მიწოდების თანაფარდობის საფუძველზე ყალიბდება, ხოლო ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი იშვიათად ახორციელებს ინტერვენციებს გაცვლით კურსზე, მხოლოდ მოკლევადიანი ფაქტორების ზემოქმედების განეიტრალების მიზნით. სწორედ ასეთი რეჟიმი მოქმედებს დღეისათვის საქართველოში.

ფიქსირებული კურსის რეჟიმი: ოფიციალურად ცხადდება (ფიქსირდება) ერთი რომელიმე უცხოური ვალუტის ან უცხოური ვალუტების კალათის მიმართ ეროვნული ვალუტის გაცვლითი

კურსის გარკვეული დონე, რომლის ინტერვენციების გზით შენარჩუნების ვალდებულებას თავის თავზე იღებს ქვეყნის ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი. ამ რეჟიმს ბოლო 25 წლის განმავლობაში მეტწილად მიმართავენ განვითარებადი ქვეყნები ეკონომიკური ქაოსის დაძლევისათვის, მათ შორის, მაღალი ინფლაციის წინააღმდეგ.

გაცვლით კურსზე დიდ ზემოქმედებას ახდენს აგრეთვე მოსახლეობისა და მენარმეების მოლოდინი, რომელიც დამოკიდებულია როგორც ქვეყნის შიდა, ისე გარე ფაქტორებზე. მაგალითად, თუ ქვეყნის ეკონომიკას კრიზისი ემუქრება ან კიდევ არსებობს პოლიტიკური არასტაბილურობის საფრთხე, ნდობა ეროვნული ვალუტის მიმართ სუსტდება და იკვეთება მისგან „გაქცევის“ ტენდენცია, რაც უცხოურ ვალუტაზე მოთხოვნის ზრდაში გამოიხატება. იგივე შეიძლება ითქვას, როდესაც ადგილი აქვს გლობალურ კრიზისულ მოვლენებს ან კიდევ ფინანსურ კრიზისს მეზობელ ქვეყნებში, რომლებთანაც მოცემული ქვეყნის ეკონომიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული. მაგალითად, ლარის კურსის ვარდნის გაღრმავებას 2015-2016 წლების მიჯნაზე დიდად შეუწყო ხელი რუსეთში, თურქეთსა და აზერბაიჯანში განვითარებული მოვლენების ერთობ უარყოფითმა აღქმამ საქართველოში. მოგვიანებით, როდესაც აღნიშნულ ქვეყნებში მდგომარეობა საგრძნობლად გაუმჯობესდა, მათ შორის ნავთობის მსოფლიო ფასების ზრდის ფონზე, ეს უარყოფითი მოლოდინი მნიშვნელოვნად გაქარწყლდა, რამაც ხელი შეუწყო ლარის გამყარების ტენდენციას.

შაჰ აბას I

გიორგი სანიკიძე

შაჰ აბას I-ის მეფობის ხანა (1587-1629) ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული ეპოქაა ირანის ისტორიაში. მისი ზეობის მიწურულს სეფიანთა სახელმწიფო მოიცავდა არა მხოლოდ დღევანდელი ირანის ტერიტორიას, არამედ ასევე ბაჰრეინს, კავკასიის აზერბაიჯანს, სომხეთს, ერაყის, ავღანეთისა და პაკისტანის მნიშვნელოვან ნაწილებს. თითქმის მთელი თავისი მეფობის მანძილზე ცდილობდა შაჰ აბასი აღმოსავლეთ საქართველოს სრულ დამორჩილებას.

შაჰ აბასის წარმატებები არ შემოფარგლულა მხოლოდ სახელმწიფოს საზღვრების გაფართოებით. სხვადასხვა სფეროში განხორციელებული რეფორმების წყალობით გაძლიერდა შეიარაღებული ძალები, ამალდა მოსახლეობის კეთილდღეობა, გაცხოველდა სავაჭრო კავშირები.

ერთი მხრივ, ის იყო წარმატებული და გამჭრიახი მონარქი, მეორე მხრივ კი – შეშლილი დესპოტი, რომელიც არ ასხვავებდა მტერსა თუ მოყვარეს, დაუნდობლად უსწორდებოდა ყველას, ვისაც კი ოდნავი ეჭვის საფუძველზე მოლატედ ჩათვლიდა. მან საკუთარი ვაჟიც კი არ დაინდო. მის სამხედრო კამპანიებსაც აურაცხელი მსხვერპლი სდევდა მშვიდობიან მოსახლეობაში – ამის ერთ-ერთი ყველაზე მკაფიო მაგალითი აღმოსავლეთ საქართველოში მისი ლაშქრობებია.

სანამ უშუალოდ შაჰ აბასის მოღვაწეობაზე გადავალთ, გავიხსენოთ, თუ რა ვითარებაში და რა ტიპის სახელმწიფოში მოვიდა ის ხელისუფლების სათავეში.

XV საუკუნე არეულობისა და სრული ქაოსის ხანაა ირანის ისტორიაში. ერთმანეთს ექიშპებიან და ებრძვიან მომთაბარე ტომების კონფედერაციები თუ მცირე პოლიტიკური წარმონაქმნები. ამ დაუსრულებელ ბრძოლებში თანდათანობით ძლიერდება სეფიანთა საგვარეულო, რომლის მთავარ საყრდენს წარმოადგენს თურქმანული ტომებისგან შემდგარი ლაშქარი. ეს ტომები ყიზილბაშების (თურქ. ნითელთავიანები) საერთო სახელწოდებით არიან ცნობილი.

სეფიანთა წინაპრები ირანის აზერბაიჯანში მდებარე ქალაქ არდებილიდან იყვნენ. მათი ეთნიკური წარმომავლობის შესახებ მეცნიერები დღემდე დავობენ. მკვლევრების ნაწილი მათ ქურთებად მიიჩნევს.

XV საუკუნის მიწურულს სეფიანები ირანში თანდათანობით ყველაზე ძლიერ ძალად გადაიქცნენ. მათმა ახალგაზრდა ლიდერმა, ისმაილმა, ყიზილბაშთა ჯარის მხარდაჭერით 1501 წელს აიღო ქალაქი თავრიზი, თავის სატახტო ქალაქად გამოაცხადა და, ამრიგად, საფუძველი ჩაუყარა ახალ სახელმწიფოს.

სეფიანთა სახელმწიფოს შექმნის შედეგად ირანი თითქოსდა გაემიჯნა დანარჩენ მუსლიმურ სამყაროს. ახალი სახელმწიფოს რელიგია ისლამის შიიტური მიმდინარეობა გახდა და ამგვარად შემდგომში მათ პოლიტიკურ დაპირისპირებას სუნიტ ოსმალებთან რელიგიური საფუძველიც შეექმნა. სეფიანები ასევე აცხადებდნენ, რომ ისინი იყვნენ ისლამის მოციქულ მუჰამადისა და

ჩალდირანის ბრძოლა, ჩეჰელ სოთუნის სასახლის კედლის მხატვრობა, ისფაჰანი, XVII ს.

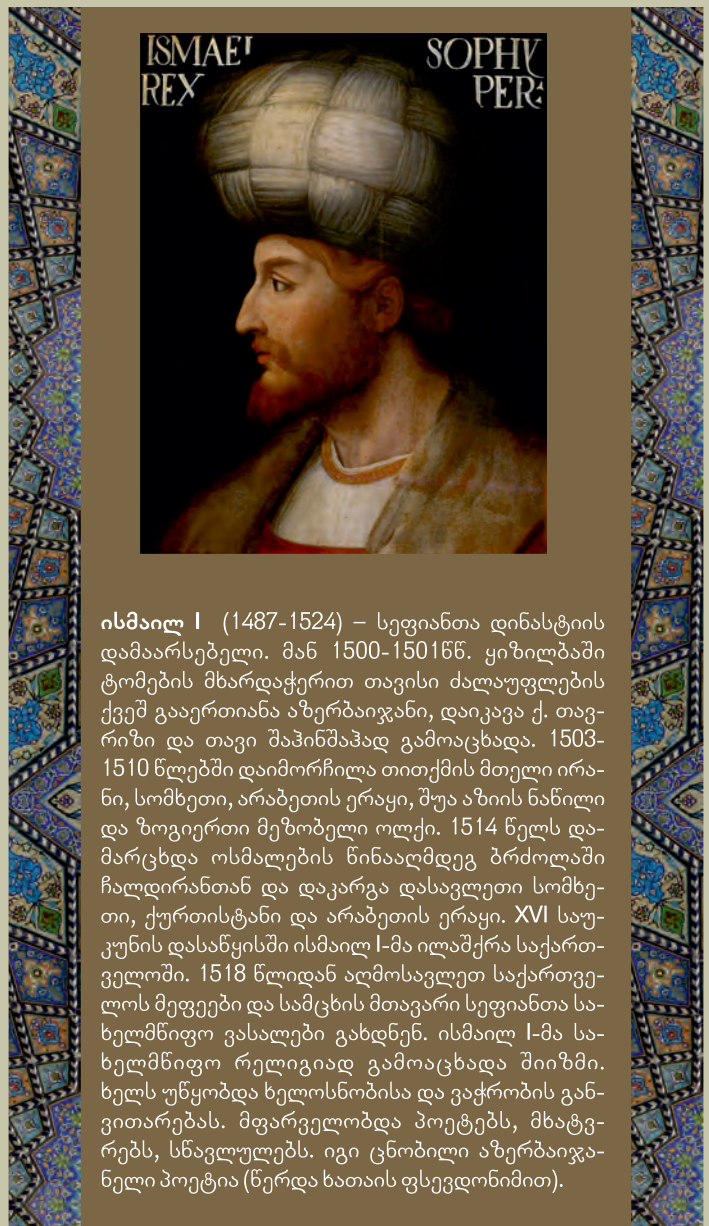
სპარსელი სასანიანი შაჰების შთამომავლები და ასე ამართლებდნენ თავიანთ რელიგიურ და პოლიტიკურ ბატონობას.

სეფიანებმა პირველად შექმნეს ერთიანი ირანის ტერიტორია, რომელიც მეტ-ნაკლებად ემთხვევა ქვეყნის დღევანდელ საზღვრებს. სეფიანთა სახელმწიფო თანდათანობით გახდა არა მარტო სხვადასხვა რეგიონის ხელოვნური კავშირი, არამედ ერთიანი სახელმწიფო ერთადერთი მმართველით. ასე დარჩა დღემდე, მიუხედავად უკიდურესი ეთნიკური მრავალფეროვნებისა, რითაც ხასიათდება ირანი. სპარსულმა ენამ და კულტურამ, ისლამის განსხვავებულმა, შიიტურმა ვერსიამ შექმნა იმ ერთობის შენარჩუნების საფუძველი, რომელსაც დასაბამი მისცეს სეფიანებმა.

ისმაილ I-მა (1487-1524) მალე წამოიწყო დაპყრობითი ომები. 1510 წლისათვის სეფიანთა სახელმწიფო უკვე მოიცავდა მთელ ირანს, ერაყის, დღევანდელი აზერბაიჯანისა და ცენტრალური აზიის ნაწილს. ახალგაზრდა სახელმწიფოსათვის მძიმე დარტყმა გამოდგა 1514 წელს ოსმალეთთან ჩალდირანის ბრძოლაში განცდილი მარცხი. სეფიანთა სახელმწიფომ დაკარგა დასავლეთ სომხეთი, ქურთისტანი და ერაყი. თუმცა ამ მარცხს არ შეურყევია დინასტიის ბატონობა. ყიზილბაშებმა XVI საუკუნის დასაწყისიდანვე წამოიწყეს მარბიელი ლაშქრობები აღმოსავლეთ საქართველოში. 1518 წლიდან აღმოსავლეთ

საქართველოს მეფეები და სამცხის მთავარი სეფიანი შაჰის ვასალები გახდნენ.

1524 წელს, ისმაილ I-ის გარდაცვალების შემდეგ, ტახტზე ავიდა შაჰ თამაზ I (1524-1576). მისი მმართველობის პერიოდში სახელმწიფო გაძლიერდა. მან რამდენჯერმე ილაშქრა საქართველოშიც. ისევ ხშირი იყო ომები ოსმალეთის იმპერიასთან. ორ ქვეყანას შორის დაპირისპირების ერთ-ერთი მთავარი ასპარეზი სწორედ საქართველო იყო. მხარეებმა 1555 წელს მიაღწიეს შეთანხმებას და მათ შორის დაიდო ე.წ. ამასიის ზავი. ამ ზავის მიხედვით, მათ საქართველო ორად გაიყვეს: დასავლეთი ოსმალეთს „ერგო“, აღმოსავლეთი კი – ირანს. სამხრეთი საქართველოც ორად იყო გაყოფილი, თუმცა მოგვიანებით ეს რეგიონი ირანმა ოსმალეთს „დაუთმო“.

ისმაილ I (1487-1524) – სეფიანთა დინასტიის დამაარსებელი. მან 1500-1501 წწ. ყიზილბაშთა ტომების მხარდაჭერით თავისი ძალაუფლების ქვეშე გააერთიანა აზერბაიჯანი, დაიკავა ქ. თავრიზი და თავი შაჰინშაჰად გამოაცხადა. 1503-1510 წლებში დაიმორჩილა თითქმის მთელი ირანი, სომხეთი, არაბეთის ერაყი, შუა აზიის ნაწილი და ზოგიერთი მეზობელი ოლქი. 1514 წელს დამარცხდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩალდირანთან და დაკარგა დასავლეთი სომხეთი, ქურთისტანი და არაბეთის ერაყი. XVI საუკუნის დასაწყისში ისმაილ I-მა ილაშქრა საქართველოში. 1518 წლიდან აღმოსავლეთ საქართველოს მეფეები და სამცხის მთავარი სეფიანთა სახელმწიფო ვასალები გახდნენ. ისმაილ I-მა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა შიიზმი. ხელს უწყობდა ხელოსნობისა და ვაჭრობის განვითარებას. მფარველობდა პოეტებს, მხატვრებს, სწავლულებს. იგი ცნობილი აზერბაიჯანელი პოეტია (წერდა ხათაის ფსევდონიმით).

შაჰ თამაზის სიკვდილს ქვეყანაში თორმეტწლიანი ქაოსი მოჰყვა. შექმნილი ვითარებით ისარგებლეს ოსმალებმა და ტერიტორიების ნაწილი წაართვეს ირანს. ოსმალებმა ილაშქრეს საქართველოში და XVI საუკუნის დასაწყისამდე აღმოსავლეთ საქართველოშიც დომინირებდნენ. ირანში ამ დროს სხვადასხვა ფრაქციას შორის ბრძოლა მიმდინარეობდა, რაც 1587 წელს დასრულდა იმ ფრაქციის გამაჯვებით, რომელმაც ტახტზე ახალგაზრდა აბას მირზა, შემდგომში შაჰ აბას I დიდად წოდებული, აიყვანა.

შაჰ აბასის რეფორმები

შაჰ აბასმა თავიდანავე გააცნობიერა, რომ ყიზილბაშები, რომლებმაც მისი წინაპრები მოიყვანეს ხელისუფლების სათავეში, უკვე აღარ იყო სანდო ძალა და მეტიც, აფერხებდნენ ცენტრალური სამეფო ხელისუფლების განმტკიცებას. ყიზილბაშების ტომებისგან შეკრებილი ლაშქარი კი არ წარმოადგენდა სათანადო საყრდენს შაჰ აბასის ექსპანსიონისტური გეგმების განსახორციელებლად. საჭირო იყო ისეთი სამხედრო ძალის შექმნა, რომელიც უშუალოდ შაჰს დაემორჩილებოდა და არა ტომების ბელადებს. ასევე გადაუდებელი აუცილებლობა იყო ახალი საჯარისო შენაერთების დროის მოთხოვნების შესაბამისად განვრთნა და შეიარაღება. ამგვარად, შაჰ აბასის მთავარი საზრუნავი ტახტზე ასვლისთანავე სამხედრო რეფორმის განხორციელება გახდა. ეს საქმე მან ინგლისელ ძმებს – რობერტ და ენთონი შერლებს ანდო. მათ კი დახმარებას უწევდა გამუსლიმებული ქართველი, შაჰის მარჯვენა ხელი, ალავერდი ხან უნ-დილაძე.

შეიქმნა სამეფო გვარდია და კავალერიის შენაერთები, რომლებიც მთლიანად შედგებოდა ე.წ. „ლოლამებისგან“ („სამეფო მონებისგან“). ლოლამები ძირითადად გამუსლიმებული ქართველები და სხვა კავკასიელები იყვნენ. ისინი

ცეცხლსასროლი იარაღით – მუშკეტებით – იყვნენ შეიარაღებული. ჩამოყალიბდა საარტილერიო კორპუსი. მუდმივი, უშუალოდ შაჰისადმი დაქვემდებარებული და მისდამი უსაზღვროდ ერთგული ჯარი სეფიანი მონარქის მთავარი დასაყრდენი გახდა.

ახალი საჯარისო შენაერთების მთავარი ღირსება ის იყო, რომ ისინი ექვემდებარებოდნენ არა ტომობრივ კავშირებს და ყიზილბაშთა ტომების ბელადებს, არამედ ცენტრალურ ხელისუფლებას. უფრო მეტიც, მათ ჯამაგირს უხდიდნენ სახელმწიფო ხაზინიდან და არა სამხედრო ნადავლიდან, როგორც ამას უწინ ყიზილბაშები აკეთებდნენ.

შაჰ აბასის დროს ირანის მთელი არმია 120 ათასამდე კაცს ითვლიდა, აქედან 44 ათასი კაცი მუდმივ ჯარში იმყოფებოდა, 75 ათასი კი ფეოდალური ლაშქარი იყო, რომელიც საჭიროების შემთხვევაში იკრიბებოდა.

არმიის საშუალებით შაჰ აბასმა შეძლო ცენტრალური მმართველობის გაძლიერება. აღადგინა საგადასახადო კონტროლი რეგიონებზე. სახელმწიფო მმართველობაშიც ყიზილბაშებს თანდათანობით ჩაენაცვლნენ ადგილობრივი სპარსელები და კავკასიელები.

შაჰ აბასის ომები და საბარეო პოლიტიკა

ახალმა, კარგად განვრთნილმა და შეიარაღებულმა ჯარმა შაჰ აბასს საშუალება მისცა წამოეწყო ბრძოლა დაკარგული რეგიონების დასაბრუნებლად და ახალი ტერიტორიების დასაუფლებლად. 1598 წელს მან დაამარცხა აღმოსავლეთში ოზბეკები და დაეუფლა ჰერათს (დღევანდელ ავღანეთში). ოზბეკებთან გამარჯვების შემდეგ შაჰ აბასმა შეძლო მთელი ძალების კონცენტრაცია დასავლეთით, ოსმალების წინააღმდეგ მოეხდინა.

XVI საუკუნის მიწურულს ევროპაშიც დაიწყეს ფიქრი ანტიოსმალური კოალიციის შექმნაზე, რომელშიც აღმოსავლეთის ქვეყნებიც უნდა

ალავერდი ხანის აგებული ხიდი ისფაჰანში

ირანი XVI - XVIII სს.-ში

ჩართულიყვნენ. შაჰ აბასისათვის ეს იდეა მეტად მომხიბვლელი იყო. ამ მიზნით ის ქართველებსაც დაუკავშირდა და 1595 წელს ქართლის მეფე სიმონი, კახეთის მეფე ალექსანდრე და შაჰ აბასი შეთანხმდნენ ოსმალეთის წინააღმდეგ საერთო ლაშქრობის მოწყობაზე, რაც მათ წერილობით ამცნეს რომის პაპს, გერმანიის იმპერატორ რუდოლფ II-ს და ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ს. ერთიანი კოალიციის შექმნის ეს მცდელობა წარუმატებელი გამოდგა, მაგრამ ამას ხელი არ შეუშლია შაჰ აბასისთვის გაეგრძელებინა ოსმალეთთან ომისათვის მზადება.

ომი ოსმალეთთან 1603 წელს განახლდა. ხანმოკლე შესვენებებით ამ ომმა 30 წელზე მეტხანს გასტანა და საბოლოო „საუკუნო“ ზავი უკვე შაჰ აბასის სიკვდილის შემდეგ, 1639 წელს, დაიდო. ამ ბრძოლებში შაჰმა სიმამაცე და წინამძღოლობის საოცარი უნარი გამოავლინა. ირანმა დაიბრუნა ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი ტერიტორიების უმეტესი ნაწილი. 1623 წელს ირანის ჯარი შეიჭრა ერაყში, აიღო ბაღდადი და ასევე კონტროლი დაამყარა შიიტთა წმინდა ქალაქებზე – ქერბალასა და ნაჯაფზე, დღევანდელი ერაყის სამხრეთში. ამ ქალაქებზე შიიტური სახელმწიფოს კონტროლის აღდგენას უდიდესი ფსიქოლოგიური მნიშვნელობა ჰქონდა.

შაჰ აბასი ასევე კარგად აცნობიერებდა უცხოეთთან კავშირისა და საერთაშორისო ვაჭრობის მნიშვნელობას. მან სათანადო ნაბიჯები გადადგა გარე სამყაროსათვის ირანის გასახსნელად. ის ცდილობდა დიპლომატიური კავშირების დამყარებას ევროპის ქვეყნებთან და იმ დროს ინდოეთის ტერიტორიაზე არსებულ დიდ მონღოლთა იმპერიასთან: პირველ შემთხვევაში – ოსმალეთის იმპერიის, ხოლო მეორე შემთხვევაში –

ოზბეკების წინააღმდეგ. მან ასევე გამოავლინა ინტერესი სპარსეთის ყურის მიმართ – აქ გამავალი სავაჭრო გზა გვერდს უვლიდა ოსმალეთისა და ოზბეკთა სახელმწიფოს ტერიტორიებს. XVI საუკუნის დასაწყისში პორტუგალიელებმა, რომლებიც ინდოეთის ოკეანეში საკუთარი ჰეგემონობის გამყარებას ცდილობდნენ, დაიკავეს სპარსეთის ყურედან ინდოეთის ოკეანეში გამავალ სრუტეში მდებარე კუნძული ჰორმუზი. შაჰ აბასს სურდა კუნძულის ხელში ჩაგდება, მაგრამ მის განკარგულებაში არ იყო სამხედრო ფლოტი. ინგლისური და ჰოლანდიური აღმოსავლეთ ინდოეთის კომპანიების შექმნის შემდეგ ისინი შეეცადნენ პორტუგალიელთა შევიწროებას და ირანთან ვაჭრობის გაცხოველებას. ყოველივე ეს კი შაჰ

იმამყული ხანი

აბასის ინტერესებში შედიოდა. 1623 წელს ინგლისური ფლოტის დახმარებით ირანელებმა შეძლეს ჰორმუზის აღება და პორტუგალიელების განდევნა კუნძულიდან. ამ ბრძოლაში ირანელებს ალავერდი ხან უნდილაძის ვაჟი, იმამყული ხანი ედგა სათავეში. შემდგომში ინდოეთის საზღვაო სავაჭრო გზაზე მთავარ პუნქტად მატერიკზე მდებარე ირანული პორტი ბანდარაბასი იქცა.

შაჰ აბასი დიდ ყურადღებას აქცევდა ქვეყნის აღმშენებლობას, მფარველობდა ლიტერატურასა და ხელოვნებას. 1598 წელს მან ირანის ჩრდილოეთში მდებარე ყაზვინიდან დედაქალაქი ქვეყნის ცენტრში, ძველ ქალაქ ისფაჰანში გადმოიტანა. მისი ახალი სატახტო იმდროინდელი მსოფლიოს ერთ-ერთ ყველაზე გამორჩეულ და ულამაზეს ქალაქად გადაიქცა. ქალაქის ცენტრში გაშენებულ ცენტრალურ მოედანს, რომელიც გარშემორტყმული იყო ბრწყინვალე სასახლეებით, მდიდრული ბაზრებითა და ულამაზესი მეჩეთებით, „ნაყშ-ე ჯაჰან“ – „ქვეყნიერების სურათი“ ეწოდა. მოედანი მიმდებარე არქიტექტურული კომპლექსებით მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობის საგანძურის სიაშია შესული.

შაჰ აბასს ირანის აღმშენებლობის საქმეში მართლაც უდიდესი წვლილი მიუძღვის, მაგრამ მან დაუშვა არაერთი მძიმე შეცდომა, რაც შემდგომში ქვეყნის დაკნინების საწინდარი გახდა. მან გაზარდა და გააძლიერა საკუთარი არმია, მაგრამ მოსახლეობას ამ არმიის შესანახად უზარმაზარი გადასახადები დააკისრა. მან ოსმალებისგან ბრმად გადმოიღო მმართველობის გარკვეული გამოცდილება, თუმცა გაიმეორა დაუძინებელი მტრის მიერ დაშვებული შეცდომებიც. მაგალითად, დაამკვიდრა საკუთარი ვაჟების ჰარამხანაში აღზრდის პრაქტიკა, იმის მა-

გივრად, რომ გამოცდილების მისაღებად რეგიონების სამართავად გაემწესებინა. ოდნავი ეჭვისა თუ უბრალოდ ჭორის საფუძველზე ის სიკვდილით სჯიდა საკუთარ შთამომავლებს. ჰარამხანის ქალები, საჭურისები, სამეფო სასახლის ელიტა კვლავაც აქტიურად იყო ჩართული პოლიტიკურ ინტრიგებში. მან ვერ გამოძებნა ეფექტური ინსტიტუციონალური მექანიზმი შიიტური სასულიერო წოდების მზარდი ძალაუფლების წინააღმდეგ. ყოველივე ამის შედეგებმა შაჰ აბასის გარდაცვალების შემდეგ იჩინა თავი და მისი სუსტი მემკვიდრეების მმართველობის პირობებში, ქვეყნის სულ უფრო და უფრო დასუსტების საფუძველი გახდა.

შაჰ აბასი და საქართველო

შაჰ აბას I-ს მტკიცედ ჰქონდა გადანყვეტილი აღედგინა სპარსეთის დომინირება აღმოსავლეთ კავკასიაში. ქართულ სამეფოებთან დაკავშირებით ამ მიზანს სრულად მანაც ვერ მიაღწია, თუმცა მოახერხა, რომ ეს სამეფოები საკუთარი კონტროლისათვის დაექვემდებარებინა.

1606 წელს შაჰ აბასი ქართლში ლაშქრით შემოვიდა. მან ადვილად განდევნა ოსმალები და თბილისის ციხეშიც ირანული გარნიზონი ჩააყენა. იმავე წელს შაჰმა ქართლისა და კახეთის სამეფო ტახტზე დაამტკიცა ლუარსაბი და თეიმურაზი.

1609 წელს ოსმალები ისევ შეიჭრნენ აღმოსავლეთ საქართველოში. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა ტაშისკართან, რომელშიც ქართულ-ირანულმა გაერთიანებულმა ლაშქარმა დაამარცხა ოსმალები. ამ ბრძოლაში განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი თბილისის მოურავმა გიორგი სააკა-

თეიმურაზ I (1589-1663) – კახეთის მეფე 1606-1648 წლებში, ქართლ-კახეთის მეფე 1625-1632 წლებში. სპარსეთის აგრესიის წინააღმდეგ შეუპოვრად მებრძოლი მეფე, რომელიც ზედმიწევნით იცნობდა სპარსულ ენასა და მწერლობას. გამეფდა 16 წლისა. მისი მცირეწლოვნების გამო სამეფოს ერთხანს დედამისი, ქეთევანი, განაგებდა. პირველი მეუღლის, ანას, გარდაცვალების შემდეგ 1612 წელს შეირთო ქართლის მეფის ლუარსაბ II-ის და ხორეშანი. 1614 წელს ირანის შაჰის აბას I-ის ქართლსა და კახეთში ლაშქრობის დროს თეიმურაზ I იძულებული გახდა ლუარსაბ II-თან ერთად იმერეთში გახიზნულიყო. 1615 წელს, კახეთში ანტიირანული აჯანყების დროს, თეიმურაზ I სამეფო ტახტზე მიიწვიეს. იგი სათავეში ჩაუდგა აჯანყებას. სპარსელებმა აჯანყება ჩაახშვეს და თეიმურაზ I კვლავ იმერეთში გადავიდა. 1625 წელს, როდესაც ქართლი და კახეთი ისევ აღდგა ირანელი დამპყრობლების წინააღმდეგ, გიორგი სააკაძის მეთაურობით, თეიმურაზ I ქართლ-კახეთის მეფედ მიიწვიეს. იგი გიორგი სააკაძესთან ერთად სათავეში ჩა-

უდგა ირანელთა წინააღმდეგ ბრძოლას. ქართლ-კახეთის მრავალწლიანმა ბრძოლამ შაჰ-აბას I აიძულა დათმობაზე წასულიყო. მან მოლაპარაკება გამართა თეიმურაზ I-თან და ფაქტობრივად იგი ქართლ-კახეთის მეფედ ცნო. თეიმურაზ I-მა თავი ირანის შაჰის ვასალად აღიარა, მაგრამ განაგრძობდა ბრძოლას სრული დამოუკიდებლობისათვის. ამის გამო 1632 წელს შაჰმა სეფი I-მა ქართლის ტახტი გამაჰმადიანებულ როსტომს გადასცა. თეიმურაზ I ერთხანს კიდევ განაგრძობდა ბრძოლას, მაგრამ შემდეგ ისევ იმერეთში გაიხიზნა. თეიმურაზ I-ს რუსეთის დახმარების იმედიც ჰქონდა, ამიტომ იქ არაერთხელ გააგზავნა ელჩობაც (1615, 1618, 1624, 1635 და 1649), თუმცა უშედეგოდ. 1620 წლიდან თეიმურაზ I დაუახლოვდა კათოლიკე მისიონარებს და 1626 წელს, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან პოლიტიკური კავშირის დასამყარებლად, ელჩად გაგზავნა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი (ნიკიფორე ირზახი). თეიმურაზი დახმარებას სთხოვდა ოსმალეთსაც, მაგრამ უშედეგოდ. 1658 წელს თვითონ გაემგზავრა რუსეთში სამხედრო დახმარების სათხოვნელად, მაგრამ მიზანს ვერ მიაღწია. 1661 წელს ბერად აღიკვეცა. მალე ირანში გაიწვიეს და აღუთქვეს კახეთის სამეფო ტახტის დაბრუნება, თუ მაჰმადიანობას მიიღებდა, რაზეც თეიმურაზმა უარი თქვა. ამის გამო შეიპყრეს და ასტრახადის ციხეში გამოამწყვდიეს, სადაც გარდაიცვალა. მისი ნეშტი ქართველებმა სამშობლოში ჩამოასვენეს და ალავერდის მონასტერში დაკრძალეს.

ლუარსაბ II (1592-1622) – ქართლის მეფე 1606-1615 წლებში. იგი 14 წლისა მეფედ დასვა თბილისში მყოფმა შაჰ აბას I-მა უეცრად გარდაცვლილი მამის – გიორგი X-ის ნაცვლად. ლუარსაბ II-მ თავი გამოიჩინა ტაშისკარის ბრძოლაში (1609). 1610 წელს იგი ირანში ესტუმრა შაჰს, რომელმაც ამ ვიზიტის შედეგად მას დაუბრუნა თბილისის ციხე (სადაც ადრე ოსმალები, 1606 წლიდან კი ყიზილბაშები იდგნენ). 1611 წლის ბოლოს ლუარსაბ II-მ ცოლად შეირთო გიორგი სააკაძის და, რომელსაც დიდ თავადთა მოთხოვნით მალე გაეყარა, ამას მოჰყვა შეთქმულება სააკაძის წინააღმდეგ. ლუარსაბ II-ს ცოლი აღარ შეურთავს, თუმცა ქართლის სამეფო ტახტს პირდაპირი მემკვიდრე არ ჰყავდა. 1612 წელს ლუარსაბ II-მ მოაკვლევინა ყაზახის ხანი მოჰამედი, რომელიც შაჰის ნაქეზებით მტრობდა ქართლს. იმავე წელს ლუარსაბ II-ის და ხორეშანი ცოლად შეირთო კახეთის მეფემ თეიმურაზ I-მა. ამით ქართლსა და კახეთს შორის დამყარდა კავშირი, რომლის მიზანი იყო ერთობლივი ბრძოლა ირანის მოსალოდნელი აგრესიის წინააღმდეგ. 1614 წლის დასაწყისში, შაჰ აბას I-ის შემოსევის დროს, ლუარსაბ II იმერეთში გადავიდა და სხვა ქართველ მეფეებთან ერთად ოსმალეთს სთხოვა დახმარება ირანის წინააღმდეგ. 1614 წლის ოქტომბერში ლუარსაბ II შადიმან ბარათაშვილის დახმარებით ქართლში დაბრუნდა და შაჰთან მივიდა, რათა ქართლი აოხრებისაგან ეხსნა. შაჰმა ლუარსაბ II ირანში წაიყვანა და ციხეში დაამწყვდია, რადგან მან გამაჰმადიანებაზე უარი თქვა. ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთა თხოვნით ლუარსაბ II-ის გასათავისუფლებლად შაჰთან იშუამდგომლა რუსეთის ხელმძღვანელებმა, მაგრამ უშედეგოდ. ლუარსაბ II შაჰის ბრძანებით შირაზის ციხეში მოკლეს. ლუარსაბ მეფე ქართულმა ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა.

ცნობილი ადამიანები

შაჰ აბას I-ის სამეფო კარი, კედლის მხატვრობა ჩეთელ სოთუნის სასახლიდან

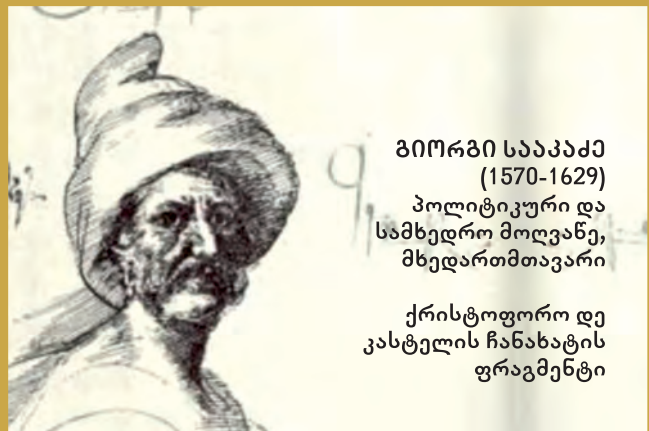
ძემ, რომელმაც შემდგომ უმნიშვნელოვანესი როლის შეასრულა იმ პერიოდის ირან-საქართველოს ურთიერთობებში.

ქართული სამეფოების მხრიდან ირანისადმი ლოიალობის გამოვლენის ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენდა შაჰისათვის ქართველი დიდგვაროვანი ქალების ცოლად მითხოვება. ამ მხრივ შაჰ აბასი თავისი წინამორბედების გზას მიჰყვებოდა. შაჰ აბასს ოთხი ქართველი ცოლი ჰყავდა: ანდუყაფარ ამილახორის და – თამარი, სიმონ მეფის და – ფახრიმჯან ბეგუმ, თეიმურაზ მეფის და – ელენე და ლუარსაბ მეფის და – ლელა. მანამდეც შაჰების მრავალი ცოლი იყო წარმოშობით ქართველი. შაჰ თამაზის ქალიშვილი, დედით ქართველი ზაინაბ ბეგომი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა შაჰ აბასის კარზე. მნიშვნელოვანი იყო ქართველთა გავლენა სამეფო ჰარამხანაზე. 1612 წელს ირან-ოსმალეთის ომი შაჰ აბასის გამარჯვებით დასრულდა (დროებით). ამ პერიოდში ქართლსა და კახეთში თანდათანობით იმძლავრა ანტიირანულმა ორიენტაციამ.

ქართველთა განდგომით განრისხებულმა შაჰ აბასმა მომდევნო წლებში არაერთხელ ილაშქრა ქვეყანაში. ირანელთა ოთხ შემოსევას (1613-1617 წწ.) კახეთში ამ მხარისათვის ტრაგიკული შედეგები მოჰყვა. სამეფომ თავისი მოსახლეო-

ბის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკარგა, როგორც დალუპულების, ისე ირანში გადასახლებულების სახით (ისინი ჩაასახლეს ფერეიდანში – ისფაჰანის პროვინციაში, აგრეთვე ხორასანსა და მაზანდარანში).

ქართველების უმრავლესობა განსახლებული იყო სპარსეთის სასოფლო რეგიონებში და მისდევდა მინათმოქმედებას. ყველაზე მნიშვნელოვანი ქართული კოლონიებიდან იყო ფერეიდანში, ისფაჰანის პროვინციაში. აქ XVII საუკუნეში გადმოსახლებული ქართველების შთამომავლებმა დღემდე შეინარჩუნეს ქართული ენა და წინაპართა ტრადიციები.

გიორგი სააკაძე
(1570-1629)
პოლიტიკური და
სამხედრო მოღვაწე,
მხედართმთავარი

ქრისტოფორო დე
კასტელის ჩანახატის
ფრაგმენტი

ისლამურ სამყაროში შაჰებისა თუ სულთნების ცოლები და მხევლები ჰარამხანებში იყვნენ გამოკეტილი. მათ საჭურისები იცავდნენ და შაჰის გარდა ჰარამხანაში შესვლის უფლება წესით არც ერთ ზრდასრულ მამაკაცს არ ჰქონდა (ჰარამხანა სიტყვასიტყვით ნიშნავს „აკრძალულ სახლს“). ამასთან ერთად, შაჰების ვაჟები, მათ შორის ტახტის მემკვიდრეებიც, ჰარამხანაში იზრდებოდნენ. შაჰების ცოლებს შორის მუდმივი ქიშპი მიმდინარეობდა შაჰის კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად, რათა მონარქს ესა თუ ის ვაჟი დაესახელებინა საკუთარ მემკვიდრედ. დედები უფლისწულების ტახტზე ასვლის შემდეგაც ინარჩუნებდნენ მათზე ზეგავლენას და, შესაბამისად, აქტიურად მონაწილეობდნენ პოლიტიკურ ინტრიგებში.

შაჰ აბასი დაუნდობლად უსწორდებოდა ქართული სამეფო საგვარეულოსა და ფეოდალური ელიტის იმ წარმომადგენლებს, ვინც უსიტყვოდ არ ემორჩილებოდა მის ნებას. შაჰის მსხვერპლთა შორის არიან ქართლის მეფე ლუარსაბი, კახეთის დედოფალი ქეთევან ნამებული, კახეთის მეფე თეიმურაზის ვაჟები.

უნდა ითქვას, რომ ქართველები შაჰ აბასის ჯარის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს შეადგენდნენ. მათ ასევე ეკავათ ყველაზე მაღალი სახელმწიფო თანამდებობები. აღსანიშნავია, რომ შაჰ აბასის დროს მიღებული წესის თანახმად, ყურალალასი, შაჰის გვარდიის – ყულის ჯარის (ყულიებად იწოდებოდნენ გამუსლიმებული კავკასიელი ჭაბუკები) მეთაური, აუცილებლად ქართველი უნდა ყოფილიყო.

ქართველთა მიერ შემდგარი სამხედრო ძალების შესახებ სხვადასხვა მონაცემები არსებობს. ერთი წყაროს თანახმად, 1588 წელს აბასმა შექმნა პირადი დაცვა, რომელიც შედგებოდა 12 ათასი ქართველი მეომრისაგან. მეორე წყაროს მიხედვით – 1608 წელს ქართველებისაგან შემდგარი კავალერიის რაოდენობა 25 ათასს შეადგენდა.

შაჰ აბასის სამეფო კარზე, წარმატებული კარიერის თვალსაზრისით, მართლაც გამორჩეული ადგილი უჭირავს ალავერდი ხან უნდილაძეს.

იგი იყო პირველი ყურალალასი, ფარსის პროვინციის მმართველი და 1598 წელს დაინიშნა მთლიანად ირანული შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლად (სეფაჰსალარ-ე, ირან.). როგორც ზემოთ აღინიშნა, სწორედ მისი აქტიური მონაწილეობით და რჩევით განახორციელა შაჰ აბასმა თავისი სამხედრო რეფორმა.

ამავე დროს ალავერდი ხან იყო ირანის ერთ-ერთი ყველაზე მდიდარი ადამიანი. ის და მისი შვილები ფლობდნენ ბაზრებს, ფუნდუკებს, ქარვასლებს, აქტიურად მონაწილეობდნენ საერთაშორისო ვაჭრობაში. ისინი ეწეოდნენ სამშენებლო საქმიანობასაც. ცენტრალურსა და სამხრეთ ირანში აგებდნენ კაშხლებს, არხებს, ხიდებს, ქარვასლებს, მედრესეებს. ალავერდი ხანის მიერ ისფაჰანში აგებული ხიდი დღემდე ითვლება სე-

კედლის მხატვრობა ჩეთელ სოთუნის სასახლიდან

წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის არის ხაზგასმული ქართული ჯარის მაღალი სამხედრო თვისებები და, კერძოდ, ქართველების დამსახურება ირანის ტახტზე ამა თუ იმ კანდიდატის დამტკიცების საქმეში. იტალიელი მოგზაური პიეტრო დელა ვალე შაჰ აბასის არმიის შესახებ წერს: „დღეს სპარსეთის არმიის ძალა – ეს ქართველი მებრძოლებია, რომლებიც მის საუკეთესო ნაწილს შეადგენენ“. თავის მხრივ, ინგლისელი თომას ჰერბერტი, რომელიც 1627 წელს შირაზში იმყოფებოდა, აღნიშნავს: „გარეგნული შეხედულებით, ნებისყოფით და ერთგულებით ქართველი ჯარისკაცები სპარსელებში ისეთი კარგი რეპუტაციით სარგებლობენ, რომ ბევრ მათგანს მეთაურის თანამდებობა უკავია, განსაკუთრებით ყველაზე უფრო დაუძინებელი მტრის – თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში“.

როგორც ჩანს, შაჰ აბასს ქართლიდან და კერძოდ, თბილისიდანაც გადაუსახლება ვაჭარ-ხელოსნები ირანში და დაუსახლება ისფაჰანის გარეუბან ჰასენაბადში. გერმანელი მოგზაურის ადამ ოლფარიუსის მიხედვით, „ჰასენაბადი წარმოადგენს გარეუბანს ჯურჯისას, ანუ ქართველ ქრისტიანთა, რომელიც გადაყვანილი არიან საქართველოდან. (ისინი) აგრეთვე არიან წარჩინებული ვაჭრები, რომელნიც თავიანთი სავაჭრო საქმეების გამო, ისევე, როგორც სომხები, ყველგან მოგზაურობენ და სხვა ქვეყნებშიც დაიარებიან“. კიდევ ერთი მოგზაურის, ე. კემპფერის თანახმად, მოგვიანებით, 1680 წლისთვის, დაახლოებით 20 ათასი ქართველი ცხოვრობდა ისფაჰანში.

შაჰ აბასის სასახლე

ფიანთა არქიტექტურის ერთ-ერთ ბრწყინვალე ნიმუშად. მისი ვაჟის, იმამყული ხანის ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა გრანდიოზული საირიგაციო ნაგებობების მშენებლობა ისფაჰანის მახლობლად. სპარსულად დაინერა მხატვრული ნაწარმოებებიც, რომლებშიაც აღწერილია იმამყული ხანის ცხოვრება და მოღვაწეობა. შაჰ აბასის მმართველობის პერიოდში ასევე წარმატებული იყო ალავერდი ხანის მეორე ვაჟის – დაუთ ხანის კარიერა.

სპარსეთში უდიდესი მხედართმთავრის სახელით სარგებლობდა გიორგი სააკაძე. მან არაერთი გამარჯვება მოუტანა ირანის არმიას. გიორგი სააკაძემ დიდი სამხედრო ნიჭი და სიმამაცე გამოიჩინა ინდოეთში შაჰ აბასის ლაშქრობის დროს. შემდეგ მან მონაწილეობა მიიღო ოსმალეთის წინააღმდეგ წარმოებულ ომებში. კერძოდ,

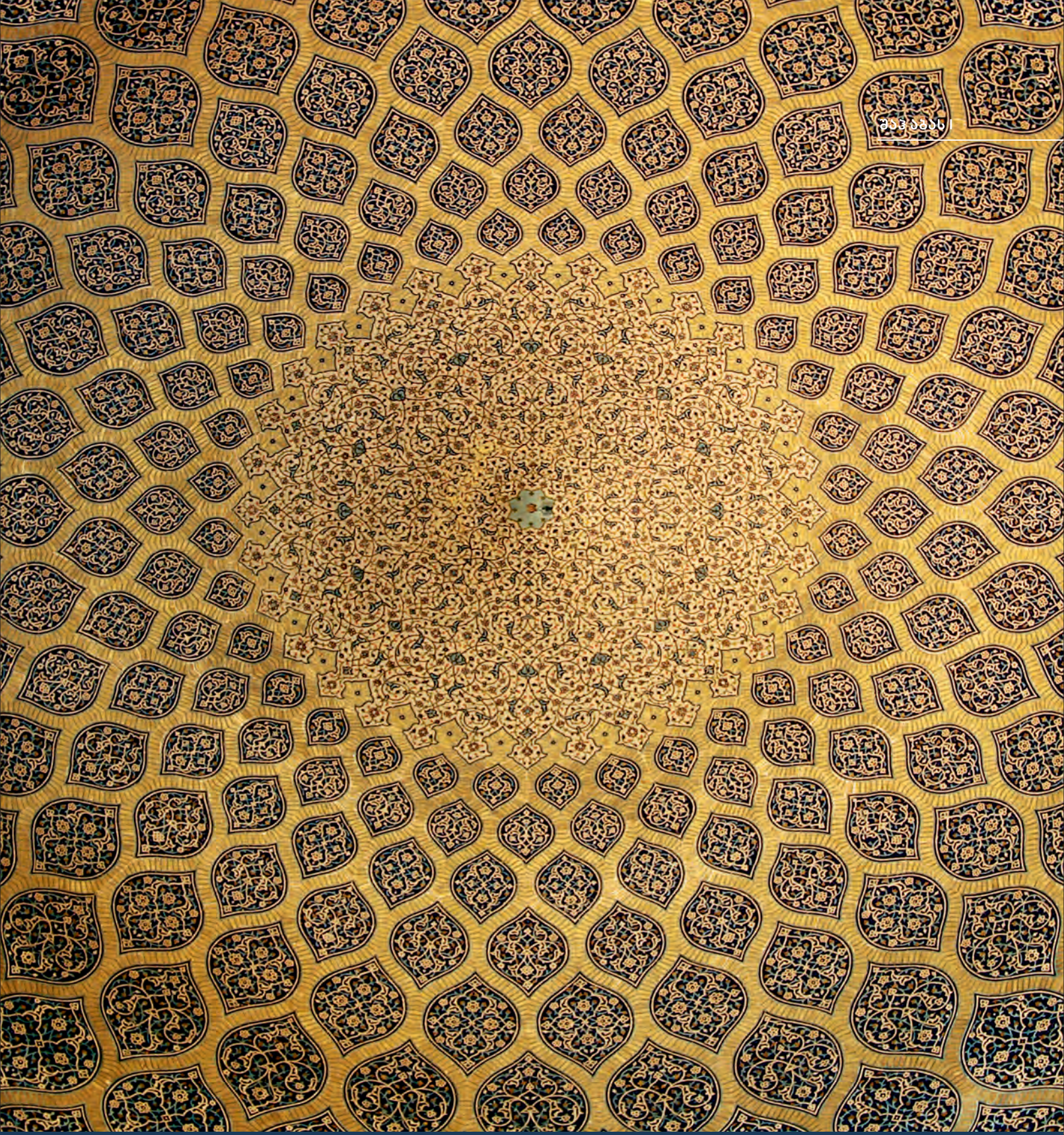
ალავერდი ხან უნდილაძე

თავი გამოიჩინა ბაღდადის აღებისას.

1625 წლის 25 მარტს მარტყოფის ველზე უმნიშვნელოვანესი ბრძოლა გაიმართა. გიორგი სააკაძე ქართველთა მხარეზე გადავიდა და მათ მოახერხეს ირანელთა ლაშქრის დამარცხება. აჯანყებულებმა რამდენიმე დღეში თითქმის მთლიანად განდევნეს ქართლიდან და კახეთიდან ირანული ჯარი. ამის შემდეგ შაჰ აბასმა უზარმაზარი ლაშქარი გამოაგზავნა საქართველოში თავისი სიძის – ისა ხან ყორჩიბაშის მეთაურობით. ამ ლაშქარში იყო ნიჭიერი სარდალი, ქართველი ბატონიშვილი ხოსრო მირზა (შემდგომ როსტომ მეფე). ბრძოლა ირანულ და ქართულ ჯარებს შორის გაიმართა მარაბდასთან და მასში ირანელებმა გაიმარჯვეს, თუმცა დიდი დანაკარგებით და ამ გამარჯვებით არ მოხერხდა ქართლის სრული დამორჩილება.

XVII ს-ის სპარსული ხელოვნების ნიმუში, კერამიკული ფილა

შეხვეტი

შეხლოლოს მუხუთის ჭერის მოზაიკა, ისფაჰანი

საბოლოო ჯამში, შაჰ აბასმა ვერ მიაღწია მიზანს – აღმოსავლეთ საქართველოს სრულ ინკორპორაციას სეფიანთა სახელმწიფოში. მისი მემკვიდრეების დროს ქართლის სამეფოსა და ირანს შორის გარკვეული „კომპრომისული“ ურ-

თიერთობები მყარდება. ქართლის მეფეებს, გამუსლიმებისა და სეფიანი შაჰების უზენაესობის აღიარების ფასად, სამეფოს შინა საქმეების მეტნაკლებად დამოუკიდებლად წარმართვის საშუალება ჰქონდათ.

შენი შექსპირი

ლევან ბერძენიშვილი

2016 წლის 23 აპრილს ინგლისის ნაციონალურ პოეტს, მსოფლიო ლიტერატურის გოლიათს, თეატრის სიამაყეს, ყველა დროის ყველაზე უფრო ხშირად გამოცემულ ავტორს, დრამატურგს, პოეტსა და მსახიობს, ქემპარიტად უნივერსალურ გენიოსს – უილიამ შექსპირს დაბადებიდან 400 წელი შეუსრულდა.

გინდა, ამ დიდი კაცის საიუბილეო წელს სასიამოვნოდ გააკვირვო მეგობრები, მშობლები ან მასწავლებლები? ახლავე გასწავლი შექსპირის ცხოვრებისა და შემოქმედების ათიოდე საინტერესო ფაქტს და თითქმის ყველას შექსპირის ცხოვრებისა და შემოქმედების ერთ-ერთი საუკეთესო ექსპერტი ეგონები.

1. დანამდვილებით არავინ იცის შექსპირის დაბადების დღე. მეცნიერები ფიქრობენ, რომ იგი 1564 წლის 23 აპრილს დაიბადა, რადგან სამი დღის შემდეგ, 26 აპრილს, გაჩნდა ჩანაწერი მისი მონათვლის შესახებ სტრატფორდის ეკლესიაში. საკმაოდ უცნაურია, რომ მისი გარდაცვალება იმავე თარიღს ემთხვევა – 1616 წლის 23 აპრილს. კიდევ უფრო დიდი დამთხვევაა, რომ ამავე დღეს ესპანეთში უკვდავი „ღონ კიხოტის“ ავტორი მიგელ დე სერვანტეს სააუდრა გარდაიცვალა (ეს საეჭვო „რეკორდი“ წელს განმეორდა, როდესაც ერთ დღეს გარდაიცვალნენ იტალიელი უმბერტო ეკო და ამერიკელი ჰარპერ ლი; შექსპირამდე და სერვანტესამდე ორივეს ბევრი აკლდა, მაგრამ ეს იტალიელი კაცი და ამერიკელი ქალი ჩვენი დროის უდიდესი მწერლები იყვნენ, როგორც იმდროინდელი ინგლისელი და ესპანელი ბატონები).

2. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, შექსპირის განათლება არ გაცდენია გრამატიკის სკოლას და იგი, სავარაუდოდ, დაუმთავრებია ყმანვილობის ასაკში. იმ პერიოდში გრამატიკის სკოლა უფრო წინანული იყო, ვიდრე დღეს – მოსწავლეები სწავლობდნენ ლათინურს, მათემატიკასა და რელიგიას; კითხულობდნენ კლასიკურ ლიტერატურას და სწავლობდნენ ჰორნბუქის გამოყენებით (ეს იყო ხის დაფაზე მინებებული ქალაქი, რომელიც დაფარული იყო ცხოველის რქის თხელი, გამჭვირვალე ფენით).

3. შექსპირმა მიმართა შერალდების კოლეგიას მამამისის გერბის მისაღებად. გერბი იყო უმაღლესი რანგის სიმბოლო ბრიტანულ საზოგადოებაში. შექსპირების საგვარეულო გერბი შუაგულში ატარებდა შუბს და თავზე შევარდენს. ეს გერბი

მემკვიდრეობით ერგო შექსპირს მამის სიკვდილის შემდეგ და უფლებას აძლევდა ჯენტლმენად მოეხსენიებინათ.

4. შექსპირსა და მის მეუღლეს, ენ ჰეიტუეის, სამი შვილი ჰყავდათ: სუსანა და ტყუპები – ჯუდიოთი და ჰამნეტი. ტყუპებს იმ მეზობლების სახელები დაარქვეს, რომელთაც მანამდე თავის ვაჟს, შექსპირის საპატივცემულოდ უილიამი უწოდეს. თუმცა ჰამნეტი 11 წლისა გარდაიცვალა, მისი სახელი გადარჩა: იგი ხანდახან იწერებოდა, როგორც ჰამლეტი – მამამისის ამავე სახელის მქონე ერთ-ერთი უდიდესი პიესის მთავარი პერსონაჟი. შექსპირის უკანასკნელი შთამომავალი ქალბატონი, მისი შვილიშვილი, 1670 წელს გარდაიცვალა.

ჰენრი კონდელს – რომ არ გამოეცათ 36 პიესა ერთ დიდ წიგნად, რომელსაც ეწოდება „პირველი ფოლიო“. როდესაც ეს წიგნი გამოიცა, 1623 წელს, შექსპირის გარდაცვალებიდან შვიდი წლის შემდეგ, გაიყიდა 1 ბრიტანულ ფუნტად (რამდენიმე ასეული დოლარი დღევანდელი კურსით), ხოლო ამ წიგნის ჩვენამდე შემორჩენილი ერთ-ერთი ეგზემპლარი 2006 წელს დაახლოებით ხუთ მილიონ დოლარად გაიყიდა.

8. იმ დროს, როდესაც ჩვეულებრივი მოქალაქეები მთელი ცხოვრების მანძილზე დაახლოებით 2000 სიტყვას ხმარობენ, შექსპირმა თავის შემოქმედებაში 25 000 სიტყვა დახარჯა.

NON SANZ DROICT

5. შექსპირის გვარი იწერებოდა 80 განსხვავებული გზით, მათ შორის, როგორც Shaxpere ან Shaxberd. სწორი დანერვილობაა Shakespeare.

6. შექსპირი მსოფლიო ისტორიაში ყველაზე უფრო ხშირად თარგმნილი ავტორია. მისი თარგმანები არსებობს მსოფლიოს ოთხმოცზე მეტ ენაზე, მათ შორისაა არა მხოლოდ ფრანგული, გერმანული, იტალიური, ქართული, სომხური, ჩინური, ბენგალური, უზბეკური ენები, არამედ ისეთი იშვიათი ენები, როგორიცაა ტაგალოგური და კრიო (სიერა ლეონეს განთავისუფლებული მონების ენა).

7. ვარაუდობენ, რომ შექსპირმა 39 პიესა დაწერა. მათი ნახევარი მის სიცოცხლეშივე დაიბეჭდა ცალკეულ ბროშურებად. ზოგიერთი მისი სახელგანთქმული პიესა, მაგალითად, „მაკბეტი“ ან „იულიუს კეისარი“, ავტორის სიცოცხლეში არ დაბეჭდილა. ისინი ჩვენამდე ვერც მოაღწევდნენ, შექსპირის გარემოცვიდან ორ კაცს – ჯონ ჰემინჯსა და

9. თუკი საძიებო სისტემა გუგლში ჩაწერ Shakespeare-ს, ნახევარ წამში 120 მილიონ შედეგს მიიღებ.

10. მართლა შექსპირმა დაწერა შექსპირის პიესები? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ სხვა ავტორები წერდნენ იმ ნაწარმოებებს, რომლებიც მას მიეწერება. ეს კამათი არასოდეს დამთავრდება.

11. ოცი წლის იყო, როდესაც ლონდონში ჩავიდა და თეატრში სამუშაო იშოვა, შემდეგ ბერბეჯის, ლონდონის პირველი თეატრის – „გლობუსის“ – დამფუძნებლის, დასში მოხვდა და მთელი თავისი შემდგომი მოღვაწეობა სწორედ ამ თეატრს დაუკავშირა. თავდაპირველად მცირე როლების შემსრულებელი მსახიობი იყო. ჯერ ძველი პიესების დამუშავება სთხოვეს, შემდეგ თვითონ დაიწყო პიესების წერა, რომლებმაც ტაშის დასაკრავად ჯერ თეატრი წამოაყენა ფეხზე და შემდეგ – მთელი მსოფლიო.

შექსპირის პიესების ქართულად თარგმნა, ქართული თეატრის ინტერესებიდან გამომდინარე, ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის 60-70-იან წლებში დაიწყო, თუმცა მაშინ დედნიდან არ თარგმნიდნენ და თარგმანებსაც ძირითადად მაღალი ლიტერატურული ღირებულება არ ჰქონდათ. ძირითადად რუსულიდან ითარგმნებოდა (გ. ერისთავი, ლ. არდაზიანი და სხვ.). 1877 წელს გამოვიდა ილია ჭავჭავაძისა და ივანე მაჩაბლის ინგლისურიდან ქართულად თარგმნილი შექსპირის ტრაგედია „მეფე ლირი“, რამაც საფუძველი ჩაუყარა შექსპირის ქართულად თარგმნის კლასიკურ ტრადიციას. მოგვიანებით, მე-19 საუკუნის 90-იან წლებში, ივანე მაჩაბელმა მარტომ განაგრძო შექსპირის პიესების თარგმნა და შვიდი პიესის („ჰამლეტი“, „ოტელო“, „მაკბეტი“, „რიჩარდ მესამე“, „იულიუს კეისარი“, „ანტონიუსი და კლეოპატრა“ და „კორიოლანოსი“) შესანიშნავი თარგმანი დაგვიტოვა. ივ. მაჩაბელს თარგმანები დღემდე მიჩნეულია შექსპირის ქართულად თარგმნის უმაღლეს ნიმუშად. ამ დროიდან მოყოლებული შექსპირი ქართულად არაერთხელ თარგმნილა. შექსპირის სონეტები სრულად თარგმნა ჯერ გივი გაჩეჩილაძემ, ხოლო შემდეგ – რეზო თაბუკაშვილმა.

ივანე მაჩაბელი (1854-1898)

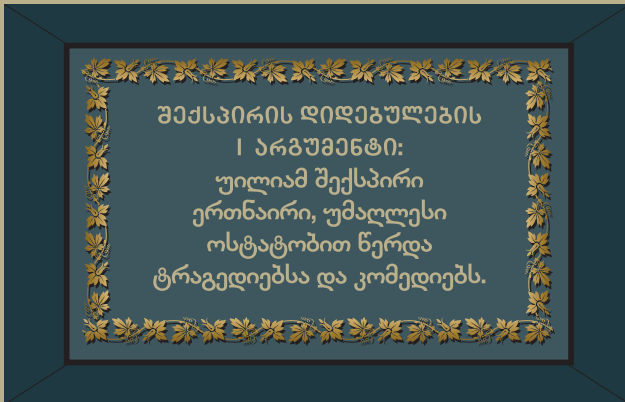
რამაზ ჩხიკვაძე რიჩარდ III-ის როლში

აი, ამას, ყველაფერს, იტყვი და ყველა მიხვდება, რომ შექსპირის პატარა სპეციალისტი ხარ.

და თუ მეტი გინდა? თუ გინდა წარმოიდგინონ, რომ პატარა კი არა, დიდი სპეციალისტი ხარ?

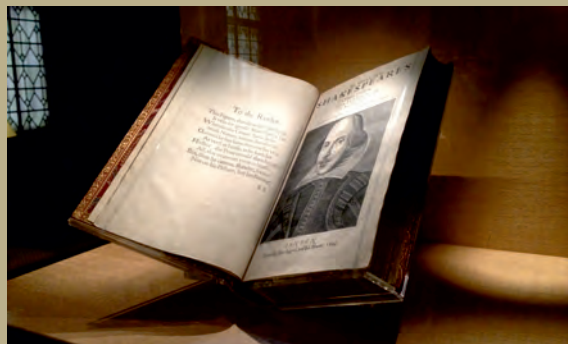
მაშინ რალაც ისეთი უნდა თქვა, რასაც ასე იოლად ვერ მოიძიებენ წიგნებსა თუ ვიკიპედიაში. რალაც ისეთი უნდა თქვა, რომლითაც დადასტურდება, რომ სხვანაირად, შენებურად გესმის შექსპირის დიდებულება. და მაინც, რითია დიდებული შექსპირი? ამ კითხვას უამრავი პასუხი აქვს, მე კი მხოლოდ სამიოდეს შემოგთავაზებ:

ძალიან დიდი ხნის წინ, ძვ.წ. 380 წლის მასლობლად, დიდმა ფილოსოფოსმა პლატონმა დაწერა დიალოგი „ნადიმი“, რომელიც სიყვარულს მიეძღვნა. სათაური გულისხმობს, რომ აქ აღწერილია წვეულება დრამატურ აგათონთან, რომელსაც ესწრებოდნენ კომედიის მამა არისტოფანე, ფილოსოფოსი სოკრატე, პოლიტიკოსი ალკიბიადე და სხვები. ნადიმში სიყვარულის ღმერთის – ეროსისა და სიყვარულის ბუნების შესახებ სხვადასხვა თეო-

რია წარმოდგენილი, რომლებსაც აგვირგვინებს სოკრატეს გენიალური მოძღვრება სიყვარულის ბუნების შესახებ. ამ დიალოგის ფინალურ სცენაში ნათქვამია, რომ სტუმრები დათვრნენ და ბევრ მათგანს ჩაეძინა. „ფხიზლობდნენ მხოლოდ აგათონი, არისტოფანე და სოკრატე და დიდი ფიალით სვამდნენ. სასმისი მარცხნიდან მარჯვნივ გადადიოდა და სოკრატე ესაუბრებოდა მათ... სოკრატემ აიძულა თანამოსაუბრენი დასთანხმებოდნენ, რომ ერთსა და იმავე კაცს უნდა შეედლოს როგორც კომედიების, ისე ტრაგედიების წერა და დიდი ტრაგიკოსი პოეტი დიდი კომიკოსიც უნდა იყოსო უთუოდ“ (ბაჩანა ბრეგვაძის თარგმანი).

თითქოს რა იოლი საქმეა – ტრაგედიას თუ წერ, კომედიაც უნდა დაწერო. ოღონდ, სოკრატესა და პლატონის გარდა, დანარჩენი ბერძნებისთვის ეს წარმოუდგენელი იყო, რადგან ტრაგედია და კომედია პრინციპულად განსხვავდება ერთმანეთისგან: ერთი – ტრაგედია – მითს გულისხმობს და საყოველთაოდ ცნობილ მითს უთვალავი ვარიანტიდან ხელახლა ქმნის, ხოლო მეორე, ძველი კომედია, არარსებულ, ფანტასტიკურ სიტუაციას გამოიგონებს და მერე იქიდან ლოგიკურად გამოჰყავს

სასაცილო ამბები. პირობითად რომ ვთქვათ, პირველი – ძველი ბერძნული ტრაგედია – ზღაპრული და მითოსური, მაგრამ, ამავე დროს, დამაჯერებელია; ხოლო მეორე, ძველი ატიკური კომედია, სრულიად ლოგიკური, მაგრამ, ამავე დროს, დაუჯერებელია. ერთი შეხედვით, ამ ორი სამყაროს გაერთიანება შეუძლებელია. ასეთი შეუძლებელი ამოცანა დაუსახა იდეალურ დრამატურგს სოკრატემ. სწორედ ეს შეუძლებელი ამოცანა ამოხსნა შექსპირმა. შექსპირამდე ვერავინ შეძლო ამის გაკეთება, ვერც შექსპირის შემდეგ შეძლო ვინმემ ამის ღირსეულად და სრულყოფილად განმეორება.

შექსპირის პიესების ანალიზი გვაჩვენებს, რომ ისინი დაუნერია კაცს, რომელიც არა მხოლოდ ზედმინევნით კარგად იცნობდა სცენას, მსახიობის ხელოვნების კანონებსა და ყველა თეატრალურ ხერხს, რომლებიც მაყურებელში მაქსიმალურ ეფექტს იწვევდა, არამედ ასევე ერთმანეთს უხამებდა სამყაროსა და ცხოვრების ტრაგიკულ და კომიკურ აღქმას, რითაც ამ სამყაროს თავის თავზე შეუდარებლად უფრო მდიდარსა და ფერადოვანს ხდიდა.

კომედიებში ალორძინების ეპოქის მთავარი აზრი გამეფდა: ადამიანზე მისი სამოსის, ნოდებისა და სიმდიდრის მიხედვით კი არ უნდა იმსჯელო, არამედ მისი გონების, სიმამაცისა და კეთილშობილების მიხედვით. გონებამახვილი, სიცოცხლისმოყვარული გმირების შემოქმედებითი გამოგონებანი, უთვალავი ბრწყინვალე ხუმრობა და მახვილსიტყვაობა, უმაღლესი ხელოვნების რანგში აყვანილი კალამბურები, სიტყვათა თამაში, აძლევს მის კომედიებს სიხარულის ტონს.

შექსპირს, როგორც პოეტს, დაუნერია ეროტიკული პოემები „ვენუსი და ადონისი“ და „პატივასდილი ლუკრეცია“ (ამ დროს თეატრი შავი ქირის ეპიდემიის გამო დახურული იყო, ქეშმარიტადაა ნათქვამი – ზოგი ქირი მარგებელია); დაუნერია პოემები „შეყვარებული ქალის ჩივილი“ და „ფენიქსი და მტრედი“.

მთავარი კი ის არის, რომ შექსპირი არის ავტორი სახელგანთქმული 154 გენიალური სონეტისა.

შექსპირის სონეტები გასაოცარი ოსტატობით წარმოგვიდგენს მეგობრობის სიდიადეს, განშორების სევდას, განზილებასა და გულის გატეხვას, შიშსა და განსაცდელს, გაუცხოებასა და მელანქოლიას, სხვა პოეტებთან შეჯიბრებასა და ეჭვიანობას, განშორების „ზამთარს“, განახლებული სიყვარულის ზეიმს, შავგვრემან სატრფოს, სიყვარულის სილამაზეს და სიხარულს.

ლიტერატურა

შექსპირის სონეტების გამორჩეული მშვენიერების დასადასტურებლად ერთი მაგალითიც იკმარებს:

სონეტი 66

ყველაფრით დაღლილს სანატრელად
სიკვდილი დამრჩა,
რადგან მათხოვრად გადაიქცა
ახლა ღირსება,
რადგან არარამ შეიფერა ძვირფასი
ფარჩა,
რადგან სიცრუე ერთგულების
გახდა თვისება,
რადგან უღირსებს უსამართლოდ
დაადგეს დაფნა,
რადგან მრუშობით შელახულა
უმანკობა,
რადგან დიდებას სამარცხვინოდ
უთხრიან საფლავს,
რადგან ძლიერი დაიმონა კოჭლმა
დროება.

რადგან უნმინდეს ხელოვნებას
ასობენ ლახვარს,
რადგან უფიცი და რეგვენი
ბრძენობს ადვილად,
რადგან სიმართლე სისულელედ
ითვლება ახლა,
რადგან სიკეთე ბოროტების ტყვედ
ჩავარდნილა.

ასე დაღლილი ამ ქვეყნიდან
გაქცევას ვარჩევ,
მაგრამ არ მინდა, ჩემი სატრფო
ობლად რომ დარჩეს.

(რეზო თაბუკაშვილის თარგმანი)

სონეტი 14-სტრიქონიანი ლექსია, რომელშიც მიღებულია რითმის მიმდევრობა abab cdcd efef ყფ, ანუ აქ გვაქვს ჯვარედინრითმებიანი სამი სტროფი (კატრენი) და საერთო რითმით შეკრული ორსტრიქონიანი ფინალი.

შექსპირის დიდებული
III არგუმენტი:
შექსპირის შემოქმედებამ
უზარმაზარი გავლენა მოახდინა
მსოფლიო
თეატრსა და ლიტერატურაზე.

შექსპირმა უსაზღვროდ გაზარდა პერსონაჟების ქარაქტერიზაციის (ხასიათების ძერწვის), ფაბულის, ენისა და ყანრის საზღვრები. მაგალითად, სანამ დაინერგებოდა „რომეო და ჯულიეტა“, რომანტიკა არასოდეს განიხილებოდა, როგორც ტრაგედიის ღვიძლი და ღირსეული თემა. პერსონაჟთა მონოლოგები (ე.წ. „სოლილოკვიები“) ძირითადად გამოიყენებოდა მაცურებლისთვის მომხდარ ამბებზე ინფორმაციის მისაწოდებლად, ხოლო შექსპირმა მონოლოგებში ჩადო თავისი პერსონაჟის ხასიათის, მისი ფიქრებისა და სულიერი სამყაროს გასაღები, აქცია რა ისინი სულის მოძრაობის დამაფიქსირებელ პოეზიად.

რომანტიზმის ეპოქის პოეტებმა სცადეს შექსპირის პოეტური დრამის აღორძინება, მაგრამ ეს ამოცანა მათთვის დაუძლეველი აღმოჩნდა. ისეთი დიდი პოეტების ხელშიც კი, როგორებიც **სემუელ ტეილორ კოლრიჯი და ალფრედ ტენისონი** იყვნენ, პოეტურად შესრულებული დრამები შექსპირული თემის სუსტ ვარიაციად გამოიყურებოდნენ.

შექსპირმა უდიდესი ზემოქმედება მოახდინა მსოფლიო ლიტერატურაზე, განსაკუთრებით ისეთ მწერლებზე, როგორებიც იყვნენ თომას ჰარდი, ჩარლზ დიკენსი, ჯეიმზ ჯოისი, უილიამ ფოლკნერი. ამ უკანასკნელის ყველაზე ცნობილი რომანი, „ხმაური და მძვინვარება“ (Sound and Fury), თავის სათაურს შექსპირის ე.წ. „შოტლანდიურ“ დრამას – „მაკბეტს“ უნდა უმადლოდეს. ესაა მაკბეტის რეაქცია ლედი მაკბეტის გარდაცვალებაზე:

მაკბეტი და ლედი მაკბეტი, მხატვარი თომას ბიჩი, 1786

„... სიცოცხლე მხოლოდ ჩრდილი ყოფილა მოარული; ტაკიმასხარა, რომელსაც ვიდრე დრო აქვს, ადის მაღალ სცენაზედ და იჭიმება, იგრიხება მთლად გაქრობამდე. სულელის ენით მოთხრობილი ამბავი არის, თუმც უმნიშვნელო, მაგრამ სავსე აურზაურით“.

(ივანე მაჩაბლის თარგმანი)

(...it is a tale / Told by an idiot, full of sound and fury, signifying nothing – ეს არის ზღაპარი, მოთხრობილი იდიოტის მიერ, სავსე ხმაურითა და მძვინვარებით, რაც არაფერს ნიშნავს).

შექსპირის გავლენა განსაკუთრებული იყო ჰერმან მელვილზე, რომლის კაპიტანი აქაბი „მობი დიკიდან“ კლასიკური ტრაგიკული გმირია, რომლის სახეც შექსპირისეული მეფე ლირითაა შთაგონებული.

„მეფე ლირი“

ბარდი
ენოდებოდა სახალხო მგოსანს ძველ კელტურ სამყაროში (ირლანდია, უელსი, შოტლანდია, გალია). სიტყვა ბარდი პოეტის სინონიმდაც იხმარება.

ხელოვნებაში მეოცე საუკუნის დასაწყისის მოდერნისტული რევოლუციის შემდეგ შექსპირი ავანგარდისტების რიგებში ჩანერეს. გერმანელი ექსპრესიონისტები და მოსკოველი ფუტურისტები მის პიესებს დგამდნენ. ცნობილია მარქსისტმა, დრამატურგმა და რეჟისორმა ბერტოლდ ბრეხტმა შექსპირის გავლენით ეპიკური თეატრის კონცეფცია ჩამოაყალიბა. შექსპირის გავლენა განსაკუთრებული იყო მეოცე საუკუნის უდიდეს პოეტსა და ლიტერატურის კრიტიკოსზე, თომას სტერნზ ელიოტზე. ელიოტი გამოესარჩლა დიდ ბარდს, დაიცვა ცნობილი დრამატურგის, ბერნარდ შოუს ბრალდებებისგან და დაამტკიცა, რომ შექსპირის ე.წ. „პრიმიტივიზმი“ მის შემოქმედებას თანამედროვედ ხდიდა. ელიოტი სათავეში ჩაუდგა შექსპირული სახეების უფრო დეტალურად შემსწავლელ მეცნიერთა და მკვლევართა უზარმაზარ არმიას. 1950-იანი წლებიდან ახალი მიდგომების ტალღამ შეცვალა მოდერნიზმი და სათავე დაუდო შექსპირის შესწავლის „პოსტმოდერნისტულ“ ეპოქას. შექსპირით დაინტერესდნენ ისეთი მოძღვრებები, როგორცაა სტრუქტურალიზმი, ფემინიზმი, ახალი ისტორიზმი, აფროამერიკელთა ისტორია და სხვ.

მეცნიერებმა გამოითვალეს, რომ დაახლოებით ოცი ათასი მუსიკალური ნაწარმოები უკავშირდება შექსპირის თხზულებებს. მათ შორისაა გენიალური ჯუზეპე ვერდის ორი ოპერა („ოტელო“ და „ფალსტაფი“), რომელთა წყაროს შექსპირის ამავე სახელობის პიესები წარმოადგენს. შექსპირი აღმოჩნდა უამრავი მხატვრის შთაგონების წყაროც, რომანტიკოსებისა და პრერაფაელიტების ჩათვლით.

სცენა ოპერიდან „ოტელო“

შექსპირის ენამ ხელი შეუწყო თანამედროვე ინგლისური სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებას. იგი ყველაზე უფრო სწორად ციტირებული ავტორია სემუელ ჯონსონის „ინგლისური ენის ლექსიკონში“, მისი ბევრი გამოთქმა დამკვიდრდა სალაპარაკო ენაში.

შექსპირი თანამედროვე დასავლური კულტურის ერთ-ერთი ფუძემდებელი მამაა; ამავე დროს იგი ყველაზე უფრო სწორად ეკრანიზებული კლასიკოსია. პირველად მისი პიესა ფირზე უკვე 1899 წელს გადაიტანეს ინგლისში და ამის შემდეგ მას იღებდნენ უსასრულოდ. რაგინდ საოცარი უნდა იყოს, ამ კინოპოპულარობას სათავე დაუდო მოვლენამ, რომელსაც ახლა „მასობრივ კულტურას“ ვუწოდებთ. საქმე ისაა, რომ დასავლეთის საზოგადოება მეოცე საუკუნის დასაწყისში საკმაოდ პურიტანული იყო. ძალადობის, მკვლელობისა და სატრფიალო სიუჟეტების ჩვენება კინემატოგრაფს

აკრძალული ჰქონდა, ხოლო მასობრივი აუდიტორიის მიზიდვა სწორედ ამგვარ თემებს შეეძლოთ. კინოს სპეციალისტებმა გამოსავალს მიაგნეს: დაინყეს შექსპირის ეკრანიზება და მისი ავტორიტეტით დაძლიეს აკრძალვები, ამავე დროს, შექსპირული სიუჟეტები ფართო მასებს გააცნეს და შეაყვარეს. დიას, ეს იყო გამარტივებული „შექსპირი ლარიბებისთვის“, მაგრამ თავიდან ხომ შექსპირიც სწორედ ამ ხალხისთვის წერდა და თავადაც სთავაზობდა უბრალო მაყურებელს საკუთარი თხზულებების გამარტივებულ და შემოკლებულ ვერსიებს.

წლები გადიოდა, კინო ვითარდებოდა, ხელოვნების სულ უფრო ჩამოყალიბებული და „სერიოზული“ სახეობა ხდებოდა და კინოსთან ერთად იზრდებოდა შექსპირის ეკრანიზაციების ხარისხიც. სიმართლე ისაა, რომ აქაც პოპულარულობა ბევრად დაკავშირებული აღმოჩნდა ისევ შემთხვევასთან, ამ შემთხვევაში – ეკონომიკურ სიტუაციასთან. როდესაც კინოს პოპულარულობა გაიზარდა,

წარმოიშვა სიუჟეტების პრობლემა. მხოლოდ მოძრავი სურათები მაყურებელს მალე მოგზავრდა და ვეღარ აკმაყოფილებდა. ხალხს სწყუროდა ამბები, „ამბები“ და „ისტორიები“ კი ფული ღირდა; ამასობაში კი შექსპირის უზარმაზარი მემკვიდრეობა სრულიად უფასო იყო და ისეთ ხარისხს იძლეოდა, რომელზეც „კომერციული“ სცენარისტები ვერც იოცნებებდნენ.

კიდევ გავიდა დრო. კინო ვითარდებოდა და ახლა უკვე საკმარისი არ აღმოჩნდა სახალისო ისტორიები – მაყურებელს მოუნდა გონიერი, უჩვეულო და ღრმა კინო. ამან რეჟისორები ისევ შექსპირთან მიიყვანა და გაჩნდა ახალი ეკრანიზაციები.

სამყარომ გლობალიზაცია დაიწყო და შექსპირის სიუჟეტებმა სხვა კულტურებში შეაღწია. გამოჩნდა მისი ნაწარმოებების იაპონური, ჩინური და ინდური ეკრანიზაციები; მაგალითად, გენიალური იაპონელი რეჟისორის, აკირა კუროსავას „სისხლიანი ტახტი“ (ისტორიულ-ფილოსოფიური დრამა შექსპირის „მაკბეტის“ მიხედვით, 1957 წელი), მისივე „რანი“ (ულამაზესი ფილოსოფიური პანო შექსპირისეული „მეფე ლირის“ მიხედვით, 1985 წ.); ჩინელი რეჟისორის ფენ სიოგანის „ნადიმი“ (ანუ „იმპერატორის მკვლელობა“, „ჰამლეტის“ მიხედვით, 2006 წ.); ინდური „ომკარა“ („ოტელო“ მიხედვით) და ა.შ.

ერთი შეხედვით დაუფერებელია, მაგრამ საერთო ჯამში, შექსპირის პიესების ეკრანიზაციათა რიცხვი ათასს აღემატება. მარტო „ჰამლეტს“

თორმეტი მუნჯი და ორმოცდაათზე მეტი ხმოვანი ფილმი მიეძღვნა. ბუნებრივია, არსებობს მისი სატელევიზიო ვერსიებიც, მათ შორის, BBC-ის ცნობილი მინი-სერიალიც. კინოში ჰამლეტის როლის შემსრულებლებს შორის განსხვავებული იერისა და ტემპერამენტის მქონე ისეთი სახელმწიფო მსახიობები არიან, როგორებიც იყვნენ და არიან ლოურენს ოლივიე, მაქსიმილიან შელი, ქრისტოფერ პლამერი, ინოკენტი სმოკტუნოსესკი, რიჩარდ ბარტონი, მელ გიბსონი, დევიდ ტენანტი და ა.შ.

შექსპირის დაბადების 400 წლისთავთან დაკავშირებით 2016 წლის აპრილში სხვადასხვა ქვეყანაში გადაღებული შექსპირის რამდენიმე ეკრანიზაცია გამოვიდა (მათ შორის ორი „მეფე ლირია“); მარტო მისი-იენისში მსოფლიოს ეკრანებზე შექსპირის მიხედვით გადაღებული სამი ფილმი გამოდის თითქმის ერთდროულად – რეჟისორ დომინიკ დრომგულის „ზომა ზომისათვის“ (მსოფლიო ეკრანებზე 6 მაისიდან), ჯონათან მანბის „ვენეციელი ვაჭარი“ (10 ივნისიდან) და საიმონ გოდვინის „რიჩარდ მეორე“ (24 ივნისიდან).

ამრიგად, შეგიძლია ჩათვალო, რომ შენი ჰატარა კარი გააღე იმ უზარმაზარ სამყაროში, რომელსაც უილიამ შექსპირი ჰქვია. ეს სახელი მუდმივად შენთან ერთად იქნება, მაშინაც, სანამ ჰამლეტივით ახალგაზრდა ხარ და მაშინაც, როცა მეფე ლირივით დაბერდები; ოღონდ, რა თქმა უნდა, დიდი ბარდის ნებით, ბევრად უფრო ბედნიერი იქნები, ვიდრე დანიის პრინცი და ბრიტანეთის მეფე.

ჩიტაბის ზეჟა საქართველოში

არჩილ ქიქოძე

Bird watching ინგლისური ტერმინია და ჩიტების ცქერას ნიშნავს. ეს ჩვენთვის ახალი, მაგრამ დასავლეთში ძალიან გავრცელებული ტურიზმის ფორმაა, როდესაც შესაბამისი ცოდნით და აღჭურვილობით შეიარაღებული ბუნების მოყვარულები თავიანთ თავისუფალ დროს იშვიათი და არცთუ ისე იშვიათი ჩიტების თვალთვალში ხარჯავენ. ჩიტებზე დასაკვირვებელი დურბინდები და ტელესკოპები, უცხო ქვეყნებში მოგზაურობა – ეს ყველაფერი არ ღირს იაფი. „ბერდვოჩინგი“ ევროპული და ამერიკული საშუალო ფენის გატაცება და ცხოვრების წესია. ჩვენს ქვეყანაში ჩამოსული „ბერდვოჩერების“ უმეტესი ნაწილი ჩრდილოეთ ევროპიდანაა. ესეც გარკვეული კულტურული განსხვავება უნდა იყოს ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის. როდესაც იტალიაში, ესპანეთსა და საბერძნეთში კვლავაც უამრავი ადამიანი ნადირობს, სულ უფრო მეტი ბრიტანელი, ჰოლანდიელი თუ სკანდინავიელი უარს ამბობს ნადირობაზე და უპირატესობას ველურ გარემოში ცოცხალ ფრინველთა თვალთვალს ანიჭებს.

მე მახსოვს ის დრო, როდესაც საქართველოში პირველი „ბერდვოჩერები“ გამოჩნდნენ. მე-20

საუკუნის 80-იან წლებში დარიალის ხეობაში, რუსეთ-საქართველოს საზღვარზე, მონყობილი იყო დიდი ბაზრობა, სადაც იყიდებოდა ფაქტობრივად ყველაფერი – ბოსტნეულით დაწყებული და მანქანებით დამთავრებული. ბაზრობის თავზე კი უიშვიათეს ლემისმჭამელ ფრინველს – ბატკანძერს ჰქონდა ბუდე. მაშინ ბაზრობის მუდმივად მოფუსფუსე ხალხისთვის ერთი სერი იყო უცნაური უცხოელების გამოჩენა. ეს დურბინდებით შეიარაღებული ადამიანები არაფერს ყიდდნენ და არაფერს ეძებდნენ საყიდლად. გადმოდიოდნენ მანქანებიდან და მონუსხულებივით აჩერდებოდნენ დარიალის ფრიალო კლდეზე. უცხოელები ფრინველს უთვალთვალდნენ, ჩვენები – უცხოელებს და კიდევ საკითხავია, ვისთვის უფრო სასიერო იყო ეს სანახაობა...

დრო გავიდა... დღეს სტეფანწმინდაში, ჯავახეთსა თუ შირაქის ველზე არავის უკვირს „მეჩიტების“ გამოჩენა (თუმცა მათ კვლავაც ახირებულ და ძალზე თავისებურ ხალხად მიიჩნევენ). ჩვენი ქვეყანა და ზოგადად კავკასია ბუნების მრავალფეროვნების მხრივ უნიკალური ადგილია. პატარა საქართველოში, რომელიც სულ ერთ დღეში შეგიძლიათ მანქანით კიდით კიდემდე გაიაროთ, უამრავი ერთმანეთისგან განსხვავ-

ვებული ლანდშაფტი გვხვდება – იქნება ეს კავკასიონის მთები, ალპური იალაღები, სუბალპური ტყეები, მაღალი მთის სტეპები, სუბტროპიკული ტყეები, ნახევარუდაბნოები თუ ნათელი ტყეები და თითოეულ მათგანს საკუთარი, მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ბინადრები ჰყავს. მათ შორის არიან სრულიად განსაკუთრებული ფრინველები, რომელთა ნახვას ყველა „ბერდვოჩერი“ ესწრაფვის.

„დიდი კავკასიური ხუთეული“ – ასე ჰქვია ჩვენი ქვეყნის ხუთ ყველაზე სასურველ ფრინველს, რომელთა ნახვის გარეშეც საქართველოში მოგზაურობა არასრულფასოვნად ითვლება. ხუთეული ასე გამოიყურება: კავკასიური შურთხი, კავკასიური როჭო, კავკასიური ყარანა, დიდი კოჭობა და გულდენშტედტის ბოლოცეცხლა... ამ ხუთი ფრინველიდან პირველი სამი მხოლოდ

კავკასიაში ბინადრობს, ბოლო ორი კი პამირის, ტიანშანის და ჰიმალაის მთებშიცაა გავრცელებული, თუმცა თავის დროზე მათი აღმოჩენა სწორედ საქართველოში მოხდა.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში ჩრდილოეთ და სამხრეთ პოლუსების დაპყრობასთან ერთად დამთავრდა გეოგრაფიული აღმოჩენების ეპოქა და

კავკასიური შურთხი

კავკასიური როჭო

კავკასიური ყარანა

დიდი კოჭობა

გულდენშტედტის ბოლოცეცხლა

კვირიონები

კოჭობა

მსოფლიო რუკაზე აღარ დარჩა ადამიანის მიერ მიუგნებელი ადგილი. თუმცა მანამდე გამბედავი ადამიანები, რომლებიც საკუთარ თავში მეცნიერებას და თავგადასავლების მაძიებლობას ითავსებდნენ, უცხო, გამოუკვლეველ ტერიტორიაზე შედოდნენ და იქ უამრავ აღმოჩენას აკეთებდნენ. ასე იყო საქართველოშიც.

1771 წლის სექტემბერში საქართველოში რუსეთიდან ჩამოვიდა იოჰან გულდენშტედტის ექსპედიცია. ეს ძნელადგამოსათქმელი გვარის კაცი ლატვიაში დაბადებული გერმანელი იყო და ეკატერინე II-ის კარზე მსახურობდა. გულდენშტედტისნაირ ხალხს რენესანსულ ადამიანებს უწოდებენ, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათი მოღვაწეობის სფერო სცილდება ერთი კონკრეტული პროფესიის ჩარჩოებს და მათ მრავალი საქმიანობის შეთავსება შეუძლიათ. გულდენშტედტი იყო

ექიმი, ნატურალისტი, კარტოგრაფი, ალბათ... ჯაშუშიც, კარგად ესმოდა სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვების საქმე. ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II იმდენად მოიხიბლა ახალგაზრდა მეცნიერით, რომ მისი სამეფო კარზე დატოვება მოინდომა, მაგრამ მეცნიერმა, რომელიც ასევე არ დარჩენილა გულგრილი საქართველოს მიმართ, ჩვენს ქვეყანაში მხოლოდ ერთი წელი დაჰყო და 1772 წელს უკან რუსეთში გაბრუნდა. შემთხვევითი არ ყოფილა, რომ გულდენშტედტის მცირერიცხოვან ექსპედიციაში იყვნენ მხატვარი და ფიტულების მკეთებელი (დღეს ალბათ ამ ორი ადამიანის ფუნქციას წარმატებით შეასრულებდა ერთი ფოტოგრაფი). გულდენშტედტმა დანვრილებით აღწერა საქართველოს ფლორა და ფაუნა და მცენარის რამდენიმე და ფრინველის ერთი ახალი სახეობა აღმოაჩინა.

გერმანელი მკვლევრის შემთხვევა არ არის გამონაკლისი. ხშირად ხდება, რომ რომელიმე ცხოველს, ფრინველს ან მცენარეს მისი აღმომჩენის სახელს უწოდებენ ხოლმე. ახალი სახეობისთვის (ხშირად არასწორედ ხმარობენ „ჯიშს“ – გარეულ ცხოველზე ან ფრინველზე „სახეობა“ ითქმის, შინაურზე – „ჯიში“) მისი სახელის მინიჭება უდიდესი პატივია, რომელზეც ნებისმიერი ნატურალისტი ოცნებობს. კავკასიის მთებში ბინადარ პატარა, ლამაზ ჩიტს, რომელიც სამი ათას მეტრზე მაღლა მყინვარების მიჯნაზე იკეთებს ბუდეს, მისი აღმომჩენის საპატივცემულოდ „გულდენშტედტის ბოლოცეცხლა“ ჰქვია. ამ საინტერესო ფრინველის სახელი ბუნების ყველა მოყვარულმა იცის, მაგრამ ცოტას თუ ახსოვს ახალგაზრდა გერმანელი მეცნიერი და მოგზაური, რომელიც 35 წლის ასაკში პეტერბურგში

ტიფის ეპიდემიამ იმსხვერპლა, როდესაც მოხალისედ თავდაუზოგავად უვლიდა ავადმყოფ მეზობლებს.

საინტერესოა კავკასიური ხუთეულიდან კიდევ ერთის – კავკასიური როჭოს აღმოჩენის ამბავი. მაღალი მთის ამ ბინადარზე კავკასიელი მთიელები მუდამ ნადირობდნენ, მაგრამ მისი სამეცნიერო აღმოჩენა მხოლოდ მე-19 საუკუნის ბოლოს მოხდა პოლონელი ნატურალისტის ლუდვიგ მლოკოსევიჩის მიერ. ეს არ იყო უბრალო ადამიანი, საკუთარ თავში იგი მთელი თავისი ერის ტრაგიკულ ბედს ატარებდა. რუსეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილი პოლონელები საუკუნეზე მეტ ხანს არ წყვეტდნენ წინააღმდეგობას და მუდმივად აჯანყებებს აწყობდნენ. რუსეთი სასტიკად უსწორდებოდა აჯანყებულებს, დატ-

ყვევებულ მოთავეებს კი იმპერიის უშორეს პროვინციებში ასახლებდა. სწორედ ასე გაჩნდა ჩვენს ქვეყანაში პოლონური თემი, რომლის ერთ-ერთი წარმომადგენელი მლოკოსევიჩი იყო. ოფიცერმა და განათლებულმა ადამიანმა, რომელსაც სიგიჟემდე უყვარდა ბუნება, მეტყვევებდა დაიწყო მუშაობა ლაგოდების ნაკრძალში, რომელიც იმ დროს რუსი თავადი დემიდოვის საკუთრებას და მისი სანადირო სანახებს წარმოადგენდა. სწორედ მლოკოსევიჩმა მიაქცია ყურადღება, რომ ლაგოდების მთებში გავრცელებული როჭო განსხვავდებოდა ევროპულისგან (მანამდე ეს ორი ფრინველი ერთი და იგივე სახეობა ეგონათ). მლოკოსევიჩმა რამდენიმე ფრინველი მოინადირა, მათგან ფიტულები გააკეთა და ვარშავის უნივერსიტეტში გააგზავნა. მალე ვარშავიდან მოვიდა წერილი, რომელიც ახალი სახეობის აღმოჩენას ადასტურებდა. მართალია, ამ ფრინველს კავკასიური როჭო ჰქვია, მაგრამ როგორც ყველა სხვა ცოცხალ არსებას, მასაც აქვს მეორე ლათინური სახელი, რომელიც ასე ჟღერს – **Tetrao Mlokosiewieszi** – მლოკოსევიჩის როჭო.

ხოხობი

რადგან ლათინური სახელი ვახსენე, აქვე განვმარტავ, რომ ბუნებაში გავრცელებულ ადამიანისთვის ცნობილ თითოეულ სახეობას (იქნება ეს ფრინველი, ცხოველი, მცენარე თუ მწერი), აქვს ლათინური სახელიც, რომელიც, როგორც წესი, ორი ან სამი სიტყვისგან შედგება. ეს ტრადიცია იმ დროიდან მოდის, როდესაც ლათინური (ფაქტობრივად მკვდარი ენა, რომელზეც ძველი რომაელები ლაპარაკობდნენ და რომელზეც დღემდე ტარდება კათოლიკური ლიტურგია) საერთაშორისო სამეცნიერო ენა იყო. ლათინურმა სახელებმა შეიძლება ბევრი რამ გვითხრას ამა თუ იმ სახეობის, მისი წარმოშობის შესახებ. მაგალითად: დღეს ალბათ არ არსებობს მეორე ისეთი პოპულარული სანადირო ფრინველი, როგორც ხოხობია. ზომის, სილამაზის, ადვილად მოპოვებისა და, რაც მთავარია, ხელოვნურ გარემოში გამრავლების უნარის გამო. ხოხობს ყველა და-

სახლებულ კონტინენტზე შეხვდებით. ამ ფრინველს ხელოვნურად ამრავლებენ და სანადირო მეურნეობებში უშვებენ. ხოხობი დღეს ერთ-ერთი ყველაზე ცნობადი ფრინველია, რომლის ლათინური სახელი – **Phasianus Colchicus** – მის ქართულ წარმოშობაზე მეტყველებს. ლეგენდის მიხედვით, ხოხობი არგონავტებმა წაიყვანეს კოლხეთის ქალაქ ფაზისიდან, რომელიც დღევანდელი ფოთის ადგილას მდებარეობდა. სწორედ სახელ ფაზისიდან მომდინარეობს ხოხობის ლათინური სახელწოდების პირველი სიტყვა – **Phasianus**, ხოლო სახელის მეორე ნაწილი – **Colchicus** – მის კოლხურ წარმოშობაზე მიუთითებს.

შეიძლება მკითხველს გაუჩნდეს შეკითხვა, თუ რას აკეთებდნენ ქართველები მანამ, სანამ უცხოელები ჩვენს ფლორასა და ფაუნას სწავ-

ფასკუნჯი

ოლოლი

ჭოტი

დურაჭი

პაპაპი

ვალის არწივი

ლობდნენ, ახალ სახეობებს აღმოაჩენდნენ და მათ ლათინურ სახელებს არქმევდნენ? ქართველები, რომლებიც იმთავითვე მინათმოქმედები იყვნენ, რა თქმა უნდა, ფრინველებსაც მუდამ ხედავდნენ, უბრალოდ, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრამდე ჩვენ ფაქტობრივად არ გვექონია საბუნებისმეტყველო მეცნიერება. სამაგიეროდ გვექონდა უამრავი ცრურწმენა, მითი და ლეგენდა, რომელთა გმირები ველური ბუნების შვილები, მათ შორის, ფრთოსნებიც იყვნენ. ზოგ მათგანს, იერიისა და ქცევის გამო, ზებუნებრივ თვისებებსაც მიაწერდნენ. მაგალითად, ბევრმა არ იცის, რომ ზღაპრული ფასკუნჯი მართლაც არსებობს – ასე ჰქვია ფრინველს, რომელიც ძირითადად ლეშითა და კუს ხორციით იკვებება, კუს ჯერ ცაში აიტაცებს, მერე ძირს აგდებს და კლდეებზე ამსხვ-

რევს. ფასკუნჯის არცთუ სიმბათიურ გარეგნობაში მართლაც არის რაღაც არაბუნებრივი, რამაც ის ზღაპრების გმირად აქცია.

დღეს ბევრი რამ არის ცნობილი ფრთოსანთა ბუნების შესახებ, მაგრამ სულ რაღაც ორი საუკუნის წინ კაცობრიობამ მათი შორეული მიგრაციების შესახებაც კი არაფერი იცოდა. ადამიანი ხედავდა, რომ ფრინველთა დიდი ნაწილი შემოდგომაზე სადღაც ქრებოდა, ხოლო გაზაფხულზე უკან ბრუნდებოდა. მე-19 საუკუნემდე გაბატონებული იყო ძველი ბერძენი მეცნიერისა და ფილოსოფოსის, არისტოტელეს თეორია, თითქოს ფრინველები გვიან შემოდგომაზე წყალში ჩადიოდნენ და მის ფსკერზე მძინარე მდგომარეობაში ატარებდნენ ზამთარს, რათა გაზაფხულზე უკან ამოეყვინათ. დღეს არისტოტელეს ნაზრევი

სასაცილო ჩანს. საქმე ისაა, რომ ოცდახუთი საუკუნის წინ დიდი ბერძენი დააკვირდა მოვლენას, რომლის დაკვირვება დღესაც შესაძლებელია. თბილ ქვეყნებში გაფრენის წინ გუნდებად შეკრებილი მერცხლები წყლის ზედაპირთან ძალიან ახლოს დაფრინავენ, მერე კი სადღაც ქრებიან. არისტოტელემ ეს მოვლენა თავისებურად ახსნა და მისი ვარაუდი მხოლოდ მრავალი ასწლეულის შემდეგ უარყვეს.

გადამფრენ ფრინველთა გაქრობა და შემდეგ უეცარი გამოჩენა ალბათ ჩვენს წინაპრებსაც არ აძლევდა მოსვენებას. ასეთ ფრინველებს ხეცურებმა და ფშავლებმა „მძლევარები“ შეარქვეს და სჯეროდათ, რომ ზოგიერთ მათგანში, მაგალითად, წეროსა და გუგულში, გარდაცვლილი ადამიანების სულები სახლობდნენ. საიქიოს სულაც გუგულების ქვეყანას უწოდებდნენ. ეტყობა, რომ ეს გამოუცნობი ფრინველი, რომლის ძახილი გაზაფხულის პირველი ნიშანია და რომელიც ბუდესაც კი არ იკეთებს და სხვის ბუდეში დებს კვერცხებს, ძალიან იდუმალ არსებად ეჩვენებოდათ.

საერთოდ, ძალიან საგულისხმოა, რომ მრავალი ფრინველი ჩვენს წინაპრებს რაღაც ტრაგიკულ მოვლენასთან, ცუდის წინათგრძნობასთან ან დალუპულ ადამიანებთან ჰყავდათ გაიგივებული. ტყიდან მომავალი ყურებიანი ბუს – ოლოლის ოხვრა ვილაცამ ბავშვის გოდებას მიახლოებდა და

გაჩნდა ლეგენდა, რომელიც თავის დროზე ვაჟა-ფშაველამაც აღწერა – ობოლი და-ძმა ბოროტმა დედინაცვალმა ტყეში დაკარგული ძროხის საძებრად გაუშვა და თან დაემუქრა, რომ სასტიკად დასჯიდა, თუკი საქონლის გარეშე დაბრუნდებოდნენ. დედინაცვლის სისასტიკით შეშინებულმა ბავშვებმა დიდხანს ეძებეს ძროხა და მის გარეშე სახლში დაბრუნებას ღამის ფრინველად გადაქცევა არჩიეს. ოლოლებად გადაქცეული ბავშვები დღესაც დაეძებნენ დანაკლისს, მათი ღამის გადაძახილიც ეგ არის: „იპოვე?“ „ვერა!“ „იპოვე?“ „ვერა!“...

ჩვენს ქვეყანაში ბინდრობს ერთი ძალიან ლამაზი შავ-ყვითელი ფრინველი, მოლალური, რომლის დანახვა საკმაოდ ძნელია, აი, მისი ყველა სხვა ფრინველისგან განსხვავებული ძახილი კი ალბათ ბევრს გაუგონია, მეტადრე – გაზაფხულზე. აღმოსავლეთ საქართველოში მოლალურს „ბიჭოგოგისაც“ ეძახიან. ვილაცამ მოლალურის ძახილი „ბიჭო, გოგიად“ გაიგონა და ასე გაჩნდა ლამაზი და სევდიანი ლეგენდა დედაზე, რომელიც ყოველ გაზაფხულს უხმობს თავის შინმოუსვლელ შვილს...

საერთოდ, ფრინველთა ხალხური სახელები ცალკე თემაა, ზოგი მათგანი ისეთია, რომ ფურცელზე არც კი დაინერება. ზოგიერთი სახელი კი პირადად მე ძალიან მართობს. ასე, მაგალითად,

ლურჯ-მწვანე ყაპყაპს კახეთში ურიის მტრედს ეძახიან, თუმცა ამ ფრინველს მტრედთან საერთო არაფერი აქვს, უფრო ყვავისა და კაჭკაჭის ნათესავია და, სილამაზის მიუხედავად, ნამდვილი ყაჩაღია – სხვათა ბუდეების გამჩანაგებელი და ბარტყების გამტაცებელი. არ ვიცი, მართალი ვარ თუ არა, მაგრამ ასე მგონია, რომ ყაპყაპს თავისი მეორე სახელი განსხვავებული „სამოსის“ გამო შეარქვეს...

ახლა კი დავბრუნდები იქ, საიდანაც დავიწყე – ახირებულ უცხოელებთან, რომლებიც ათასობით კილომეტრს გადაიან, რათა ფრინველები დაათვალიერონ. ბევრი ამბობს, რომ მოცლილები არიან. ბევრისგან გამიგონია, რომ ფული აქვთ და არაფერი ენაღვლებათ. შეიძლება სამოგზაურო ფული მართლაც ჩვენზე მეტი ჰქონდეთ, მაგრამ რატომ აირჩიეს მაინცდამაინც ეს გატაცება? იმიტომ, რომ ფრთოსანთა ცხოვრება საინტერესოა. ისინი ბუნების ულამაზესი ნაწილი არიან, რომლებსაც უნდა დააკვირდე და შეიყვარო. ამისათვის სულ არ არის საჭირო შორეული მოგზაურობა ჩაიფიქრო. ფრთოსანთა შეყვარება საკუთარ აივანზე გაკეთებული მერცხლის ბუდით შეიძლება დაიწყო, ერთ-ერთ ყველაზე პატარა ჩიტს – ლობემძვრალა ჭინჭარას დააკვირდე და ნელ-ნელა აღმოაჩენ, რომ შენ გარშემო უამრავი საინტერესო რამ ხდება...

ხმები კიდევ ცალკე ამბავია... ყველამ იცის, რომ ბუღბუღი საუკეთესო მაგალობელია, მაგრამ რამდენს შეუძლია მისი სიმღერის ამოცნობა? – ძალიან ცოტას, მიუხედავად იმისა, რომ ბუღბუღის ხმა ალბათ სოფლის ყველა მაცხოვრებელს გაუგონია. ეს პატარა ჩიტი ხომ ადამიანის უშუალო სიახლოვეს ცხოვრობს. დიახ, ბუღბუღი პატარა და შეუხედავი ნაცრისფერი ფრინველია. ასეა ბუნება მონყობილი – ლამაზებს და ჭრელებს კარგი ხმა არ სჭირდებათ, ისინი ისედაც იზიდავენ თავიანთ მომავალ მეუღლეებს, პატარა და რუხი ბუღბუღი კი გალობს და გალობს, სიმღერად იღვრება და საკუთარ შეუხედაობას ამით აფერადებს.

მე სულაც არ მაქვს ილუზია, რომ ამ სტატიის წაკითხვის შემდეგ ჩვენი ახალგაზრდები დურბინდებს დასტაცებენ ხელს და ჩიტების შესწავლას შეუდგებიან, მაგრამ თუკი ვინმეს მაინც გაუჩნდება ოდნავი ინტერესი, თუკი ვინმე ოდნავ მაინც დაფიქრდება, სანამ თოვლიან ზამთარში ტყეებიდან სოფლად ჩამოსულ ყინვისაგან მობუზულ ჩიტს შურდულს დაუმიზნებს ან ტირის თოფს ესვრის, ვიფიქრებ, რომ ტყუილად არ მიწერია.

ფრინველთა სამყარო გასაოცარი სამყაროა, რომლის დანახვას კარგი გული და თვალი სჭირდება და თუ ეს შეგიძლიათ, მაშინ უხილავიც ხილული გახდება თქვენთვის და წინ მრავალი საინტერესო შეხვედრა გელით.

სტატიაში გამოყენებულია გიორგი რაჯებაშვილისა და არჩილ ქიქოძის ფოტოები.

ალექსანდრე რონდელი

უნივერსიზატი

რომ ვთქვა, რომ სტუდენტური წლები ჩემი ცხოვრების საუკეთესო ხანა იყო, ბევრის ნათქვამს გავიმეორებ და ბანალური გამოვა... არ მესინია და ვიტყვი, რომ გამოცდილების, უძილო ღამეებისა და სტრესის მიუხედავად, ეს იყო უდიდესი სიხარულის, სიამოვნების, განცდების, მეგობრობის, განათლების მიღებისა და თითქოს ჭკუაზე მოსვლის ხანა. გარდა ამისა, სტუდენტობისას გაცნობილი მეგობრების დიდი ნაწილი მთელი ცხოვრება მომყვება. იმ დროიდან ყველაზე მეტად მეგობრობა და ერთად დროს ტარება მახსოვს. სწავლა, თავისთავად, ყველაზე მნიშვნელოვანია სტუდენტობის წლებში, განსაკუთრებით, როდესაც შენი პედაგოგები ჯემშიდ გიუნაშვილი, თემო გორელიშვილი, ალექსანდრე გვახარია, ვალერიან გაბაშვილი, კოტე ფალავა, დევი კაციტაძე, მიხეილ სვანიძე, ლექსო ლეკიაშვილი, ლეონ მელიქსეთ-ბეგი, დავით კობიძე და ვახუშტი კოტეტიშვილი არიან.

ჩვენი ფაკულტეტი – აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ყველაზე პატარა ფაკულტეტი იყო. ყველა ყველას იცნობდა. ჯგუფებში 5-10 კაცი ვიყავით და სწავლა ხარისხიანი იყო, მით უმეტეს – შესანიშნავი მასწავლებლების ხელში. როცა პირველ კურსზე პატარა აუდიტორიაში ზიხარ სპარსული ენის ლექციაზე პროფესორ ჯემშიდ გიუნაშვილთან და მეზობელ აუდიტორიებში არაბულ ენას სახელმწიფოეჭილი აკადემიკოსი გიორგი წერეთელი და თურქულ ენას კი დიდი თურქოლოგი სერგი ჯიქია ასწავლის, აბა, რას იგრძნობ, ალტაცების გარდა?! ჩვენი მასწავლებლებისგან არა მხოლოდ ცოდნას ვიღებდით, არამედ მათ ვაკვირდებოდით და ვცდილობდით რალაციით მიგვებაძა.

უნივერსიტეტი თბილისის მთავარი უმაღლესი სასწავლებელი იყო, თუმცა სტუდენტების რიცხვით საქართველოს პოლიტექნიკური

ინსტიტუტი პირველობდა. თსუ-ს „გოსუნტს“ ეძახდნენ – რუსული „გოსუდარსტვენი უნივერსიტეტის“ შემოკლება. პოლიტექნიკურს – „გეპე-ის“, პუშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტს (მის შენობაში დღეს „ილიაუნია“) – „პუშკინს“, ზოოვეტერინარულს – „ძროხუნდს“, ფიზკულტურის ინსტიტუტს – „ბრეჟუნდს“ და სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტს – „გლეხუნდს“. თსუ-ის სტუდენტობა საკუთარ თავს სხვებზე ოდნავ მაღლა აყენებდა. რაც უნდა სუსტი სტუდენტი ყოფილიყო, მაინც ამბობდა „გოსუნტში“ ვსწავლობო.

თსუ-ის მთავარი ნაწილი ძირითადად პირველ და მეორე კორპუსებში იყო. მესამე კორპუსში ბიოლოგები იყვნენ, მეოთხეში – ისტორიკოსები, ხოლო მეხუთეში – ეკონომისტები.

მოგვიანებით, 60-იანების დასაწყისში, ჭავჭავაძისა და თაყაიშვილის ქუჩების კუთხეში აშენდა მეექვსე კორპუსი, რომელშიც დაბინავდნენ აღმოსავლეთმცოდნეები და ჟურნალისტები. 60-იანების მიწურულს აშენდა თსუ-ის ე.წ. მაღლივი კორპუსი, სადაც ეკონომიკური პროფილის ფაკულტეტები განათავსეს. განთავსდნენ უფლებულ მეხუთე კორპუსში კი ჯერ დასავლეთევროპული ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტი, ხოლო მოგვიანებით აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი გადაიყვანეს.

ყველაზე მეტად სიცოცხლე პირველ და, განსაკუთრებით, უზარმაზარ მეორე კორპუსში იგრძნობოდა. მეორე კორპუსში იყო ფიზიკა-მათემატიკის, იურიდიული, ქიმიისა და ფილოსოფია-ფსიქოლოგიის ფაკულტეტები. სტუდენტთა რიცხვით ყველაზე დიდი იყო იურიდიული და ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტები. მაღლივ კორპუსში გადასულმა ეკონომიკურმა ფაკულტეტებმაც სწრაფად გაზარდეს თავიანთი სტუდენტების რიცხვი.

ალექსანდრე გვახარია და დევი კაციტაძე

ალექსანდრე რონდელი

ვისაც სწავლა უნდოდა, ის სწავლობდა. დანარჩენები სამიანის მიღებას ახერხებდნენ, მაგრამ ბევრი ორიანებში იყო ჩაფლული და ერთსა და იმავე კურსზე რამდენჯერმე იჯდა. ასეთებს „სამუდამო სტუდენტებს“ ვეძახდით.

აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე ლექციებს რომ ვამთავრებდით, ჩვეულებრივ, ფაკულტეტზე, კაბინეტებში, ვრჩებოდით. სხვა ფაკულტეტების სტუდენტობა ლექცია-სემინარების დასრულებისას გარეთ გამოიფინებოდა ხოლმე უნივერსიტეტის პირველ კორპუსთან და გეგონებოდა, მიტინგი იყო. განსაკუთრებით დიდი ხალხმრავლობა იყო სექტემბრის პირველ კვირებში, როდესაც ზღვიდან დაბრუნებულნი თავიანთი გარუჯული სხეულის დემონსტრირებას ახდენდნენ. ამ დროს ბევრი ბიჭი იქ მიდიოდა გარუჯული გოგონების საყურებლად. ჩვენ, აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის სტუდენტები, ამ მხრივ მაინც ვიჩაგრებოდით, რადგანაც აღმოსავლურ ენებში მეცადინეობა ყოველდღე გვექონდა და სანამ ხვალინდელ დავალებას არ მოვამზადებდით, გარეთ ვერ გავდიოდით. საქმე ის იყო, რომ ლექსიკონები ცოტა იყო და რიგრიგობით გვიხდებოდა მეცადინეობა. ირანისტიკის განყოფილებაზე ცნობილი გაფაროვის სპარსულ-რუსული ლექსიკონის მხოლოდ ერთი ეგზემპლარი იყო. ამ ლექსიკონის გარეშე შეუძლებელი იყო ტექსტების გაშიფრვა. ამ საცოდავმა წიგნმა რამდენი სტუდენტის და მასწავლებლის

ხელში გაიარა და მაინც საკმაოდ კარგად გამოიყურებოდა. გაფაროვის ლექსიკონის მოლოდინში კაბინეტში ვისხედით და სხვა წიგნებს ვათვალთვლებდით. სწორედ ამ გზით წავიკითხე საკმაოდ ბევრი რამ სპეციალობაში. რამდენიმე წლის წინ მომიწია აღმოსავლეთ მცოდნეებთან მისვლა და თაროებზე ბევრი ნაცნობი წიგნი ვნახე. ამან, რა თქმა უნდა, სტუდენტური წლები გამახსენა!

ჩვენი ფაკულტეტის სტუდენტების უმრავლესობა ერთმანეთს კარგად ვიცნობდით. ბევრს ვსაუბრობდით. ზოგი პოეზიით იყო გატაცებული, როგორც ჯემალ აჯიაშვილი და ნომადი ბართაია. ორივენი ცნობილი ლიტერატორები გახდნენ. გვყავდა რამდენიმე ვარსკვლავი, როგორც იყვნენ გოჩა ჯაფარიძე, გია ბერაძე და რევაზ გაჩეჩილაძე. ისინი პირველი კურსიდანვე გამოირჩეოდნენ და სტუდენტთა სამეცნიერო საზოგადოებაში მათი მოხსენებები ყოველთვის ძალზე საინტერესო იყო.

უნდა ითქვას, რომ თსუ-ში იყო ფაკულტეტები და კათედრები, სადაც სტუდენტური ცხოვრება მაინცდამაინც არაფრით გამოირჩეოდა. ძალიან ძლიერები იყვნენ ფიზიკოსები და ამას ყველა აღიარებდა. პირველ კორპუსში იმართებოდა

პოეზიის საღამოები, საინტერესო ადამიანებთან შეხვედრები და ყოველთვის ხალხმრავლობა იყო. 60-იანი წლების მეორე ნახევარში პოპულარული გახდა ე.წ. კა-ვე-ენი (მხიარულთა და საზრიანთა კლუბი). იმართებოდა ფაკულტეტთაშორისი და საქალაქო შეჯიბრები. ერთ-ერთი შეხვედრის დროს, მახსოვს, მოწინააღმდეგე გუნდის კაპიტანს კულისებს უკან ტომარა დავახურეთ და გაგუდული სცენაზე სიურპრიზად გამოვიტანეთ, რაშიც მაქსიმალური რაოდენობის ქულები მოვიპოვეთ. ქალაქში, რა თქმა უნდა, უნივერსიტეტის კა-ვე-ენების შესახებ იცოდნენ და ბევრი უცხოც მოდიოდა საღამოებზე. ერთ-ერთი შეხვედრის დროს გეოგრაფია-გეოლოგიის ფაკულტეტის გუნდის კაპიტანმა ვერნი ალფაიძემ მოწინააღმდეგე გუნდის კაპიტანს დაუსვა კითხვა, რომელმაც თბილისის ფეხბურთის გულშემატკივრებში დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია და კიროვის ბაღის გულშემატკივართა საკრებულოში ალფაიძის ისედაც მაღალი რეიტინგი კიდევ უფრო გაზარდა. კითხვა მარტივი იყო – „როგორ იყოფა თერთმეტი?“ არითმეტიკულად ეს შეიძლებოდა, მაგრამ მოწინააღმდეგეთა მთელი

გუნდი მიხვდა, რომ აქ რაღაც მზაკვრობა იდო – ვერაფერი მოიფიქრეს. ვერნი ალფაიდემ ბევრის-მთქმელი პაუზის შემდეგ გარინდული დარბაზი შეათვალიერა და თავის მეტოქეს უთხრა: „შე ფარჩაკო, თერთმეტი იყოფა ბრაზილიური სქემით 1-4-2-4!“. დარბაზმა იქუხა. საქმე ისაა, რომ მაშინ მსოფლიო ფეხბურთში ბატონობდა ბრაზილიური ტაქტიკური სქემა – მეკარე, ოთხი მცველი, ორი ნახევარმცველი და ოთხი თავდამსხმელი. ეს ქართველ კაცს უნდა სცოდნოდა და ამიტომ ალფაიდემ გუნდს, შეიძლება ითქვას, სილა გაანწა. ბუნებრივია, გვიან ღამით ეს ამბავი კიროვის ბაღის თავყრილობისთვის გახდა ცნობილი და ამას სერიოზული დებატები მოჰყვა ამა თუ იმ ტაქტიკური სქემის ავკარგიანობის თაობაზე, ვერნი ალფაიდეს კი საფეხბურთო საგმირო საქმე უმაღლეს დონეზე შეუფასეს.

მეგობრობა არ იყო შემოფარგლული ფაკულტეტით. ბევრი მეგობარი გვყავდა სხვა ფაკულტეტებზეც. ჟურნალისტიკის ფაკულტეტზე ჩემი ახლო მეგობრები იყვნენ თენგიზ სულხანიშვილი, ნიკოლოზ დროზდოვი, ზურა გამეზარდაშვილი, დემიკო ლოლაძე და შურკა ბატონისაშვილი. ვმეგობრობდით ფეხბურთის მეშვეობითაც. ხშირად ვთამაშობდით უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის ეზოში, სასადილოს გვერდით, თბილისის სტუდენტალაქის მინდორზე, მე-17 სკოლის (ახლა განათლების სამინისტროა) ეზოში, უცხო ენათა ინსტიტუტის ეზოში. რა თქმა უნდა, სახინკლეებსა და სასადილოებშიც ხშირად დავდიოდით, არც ექსკურსიები გვაკლდა. ხშირად ერთად ვსვამდით და ვმამიმუნობდით.

ზოგიერთი ჩვენი მეგობარი თბილისელი არ იყო – ან სტუდენტალაქში, ანდა კერძოდ, ბინაში, ცხოვრობდა. ზოგჯერ მათთან ვიკრიბებოდით. ჩვენი კურსის თამადა უმეტესად გივი ლუარსაბიშვილი და პიმენ დვალი იყვნენ. მასსოვს დიდი იუმორითა და სიხარულით სავსე დღეები.

ყოველ ფაკულტეტს გამორჩეული ფიგურები ჰყავდა, ზოგი საუნივერსიტეტო მასშტაბისა

ბისა იყო, მაგრამ იყვნენ ისეთები, რომელთა სახელი უნივერსიტეტსა და თბილისს გასცდა. ამ მხრივ დაუფიქრია თენგიზ სულხანიშვილი. მისი ოხუნჯობა და მახვილი ენა ჩვენი, ჩვეულებრივი მოკვდავების, შესაძლებლობებს ძალიან აჭარბებდა. თენგიზი ძალიან კარგი ფეხბურთელიც იყო და შემდგომში ცნობილი ჟურნალისტი გახდა. ვინც მას იცნობს, უეჭველია, მისდამი აღტაცებას არ მალავს.

იყო თუ არა ხარისხიანი სწავლა უნივერსიტეტში? – იყო, მაგრამ არა ყველასთვის და ყველგან. მე პირადად ძალიან ბევრი მივიღე და იმავეს იტყვიან აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის 50-იანი, 60-იანი და 70-იანი წლების სტუდენტები. შესანიშნავი მასწავლებლები გვყავდა. ეს კი უმაღლეს სკოლაში ყველაზე მთავარია. იყო თუ არა კორუფცია უნივერსიტეტში? – იყო. ზოგ ფაკულტეტზე – მეტი, ზოგზე – სულაც არა. ჩვენი ფაკულტეტი ამ მხრივ სამაგალითო იყო. სტუდენტებმა ყოველთვის იცნო ყველაფერი თავიანთი მასწავლებლების შესახებ და არაფერი იმალება. აქ ჩრდილოვან მხარეებზე და მომენტებზე ლაპარაკი არ მინდა, მოგონებებში ამის ადგილი არ არის.

პროფესორ-მასწავლებელთა დიდი ნაწილი დემოკრატიულად და მეგობრულად გვეპყრობოდა. მათ შორის ყველაზე ცნობილებს სალამს ვერ დაასწრებდი. მეხსიერებაში დამრჩა ერთი ეპიზოდი, რომელიც ჩვენი საუკეთესო მასწავლებლების შესახებ ბევრს გვეუბნება. უკვე დასრულებულ მეხუთე კურსზე ფაკულტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო წრის თავკაცად ამირჩიეს. სკოლისაგან განსხვავებით უნივერსიტეტში ძალიან მონდომებით ვსწავლობდი და წითელი დიპლომიც მივიღე. კონფერენცია სერიოზული მოვლენა იყო ფაკულტეტის ცხოვრებაში და მეც მომიწია მისი თავმჯდომარეობა. აუდიტორია სავსე იყო – სტუდენტები, ასპირანტები, პროფესორ-მასწავლებლები. თავმჯდომარის მაგიდასთან ვიჯექი, ხოლო ჩემ გვერდით აკადემიკოსი გიორგი წერეთელი იჯდა – წესი ასეთი იყო. ცო-

ალექსანდრე რონდელი მეგობრებთან ერთად

გიორგი წერეთელი და აკაკი შანიძე იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში შოთა რუსთაველის ფრესკასთან

ნოდარ ნაჭყებია უცხოელ კოლეგასთან ერთად

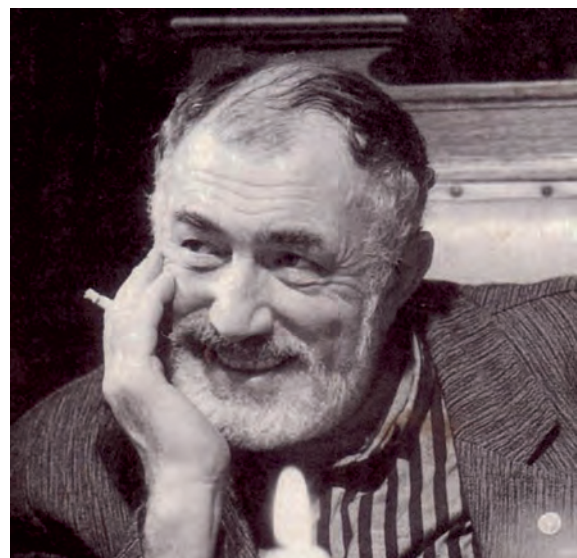
ტა არ იყოს, დავიბენი და ჩუმად ვუთხარი: „ბატონო გიორგი, თქვენ გახსენით სხდომა“. ასევე ჩუმად წამწურწულა: „თქვენ გახსენით. თუ ჩემი დახმარება საჭირო გახდა, აქ ვარ“. წარმოიდგინეთ, რას ვგრძნობდი მაშინ – ჩემთან ერთად სხდომას თავმჯდომარეობდა არა მხოლოდ საბჭოთა კავშირში, არამედ მსოფლიოში სახელგანთქმული არაბისტი. ისიც უნდა დავამატო, რომ ბატონი გიორგი მამაჩემის ახალგაზრდობის მეგობარი იყო და მამა მასთან სტუმრადაც დადიოდა. საყურადღებოა, რომ გიორგი წერეთელს არასოდეს უთქვამს ჩემთვის ამის შესახებ. ყოველთვის ზრდილობიანი იყო, მაგრამ სენტიმენტებს არ ავლენდა. რა თქმა უნდა, პირველი კურსიდან იცოდა, რომ მისი მეგობრის შვილი ვიყავი, მაგრამ ისე მექცეოდა, როგორც დანარჩენებს. თვალწინ მიდგას ბატონი გიორგი შესვენების დროს, VI კორპუსის კიბის მოაჯირთან მდგომი სიგარეტით ხელში. ეს კეთილშობილი პიროვნება იდგა ისე, თითქოს ერთ-ერთი ჩვენგანი იყო.

როგორ შეიძლება არ გავისხენო ვახუშტი კოტეტიშვილი, რომელიც უნივერსიტეტში შესვლამდე გავიცანი და ალბათ მისი გავლენით ავირჩიე აღმოსავლეთმცოდნეობა. ვახუშტისთან მეგობრობა მთელი ცხოვრება გამყვა. მისგან ბევრი რამ ვისწავლე, შეიძლება ითქვას, რომ ცხოვრება გამინათა. არაჩვეულებრივი თამადაც იყო. მასთან ხშირად დავდიოდი და მოგვიანებით მივხვდი, რამდენი დრო წავართვი. ვახუშტის შესახებ წიგნი უნდა დაინეროს, ასეთი დონის ქართველები ბევრი არ გვყავდა. ბედნიერი ვარ,

რომ ვახუშტის ვიცნობდი და თავის უმცროს მეგობრად მივაჩნდი.

არასოდეს დამავინწყდება 2008 წლის აგვისტოს ის დღე რუსეთის ჯარი თბილისს რომ მოუახლოვდა... ვახუშტი იმ დღეს ქაშვეთიდან გამოასვენეს – საზარელი დღე იყო.

უნივერსიტეტის შესახებ ბევრი რამ მახსოვს. მოგონებები ბევრ ადგილს დაიკავებდა, მით უმეტეს, რომ თსუ-ის ასპირანტი და შემდეგ მასწავლებელი ვავხდი. უკვე 48 წელიწადია იქ ვასწავლი. შეიძლება ითქვას, რომ მთელი ცხოვრება უნივერსიტეტში გავატარე.

ვახუშტი კოტეტიშვილი

1966 წელს დავამთავრე უნივერსიტეტის 5-წლიანი კურსი და იმავე წელს ჩავაბარე ასპირანტურაში, მაგრამ არა ჩემი სპეციალობით, არამედ პოლიტიკურ და ეკონომიკური გეოგრაფიის განხრით. საქმე ის იყო, რომ აღმოსავლეთმცოდნეებს პირველ კურსზე შესასწავლი ქვეყნის ან ქვეყნების გეოგრაფიასაც გვასწავლიდნენ. ირანისტებმა ირანის გეოგრაფია ნოდარ ნაჭყებიასგან ვისწავლეთ. ნოდარ ნაჭყებია გეოგრაფია-გეოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი და პოლიტიკური და ეკონომიკური გეოგრაფიის კათედრის გამგე იყო და თურმე მიზნად დაისახა მეზობელი აღმოსავლური ქვეყნების შემსწავლელი ჯგუფი შეექმნა, რომელიც შემდგომში სერიოზულ ცენტრად გარდაიქმნებოდა. თავად ბატონმა ნოდარმა აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი დაამთავრა, განათლებით თურქოლოგი იყო. მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, როდესაც შეიქმნა გაერო, მოსკოვმა გადაწყვიტა დიპლომატიური კადრები რესპუბლიკებშიც მოემზადებინა. თსუ-ის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი ამ ამოცანისთვის იყო შერჩეული და ნოდარ ნაჭყებია რამდენიმე ასევე საუკეთესო ახალგაზრდასთან ერთად ამ ფაკულტეტის სტუდენტი იყო. შემდეგ კრემლმა შეცვალა აზრი და თსუ-ის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი კვლავ ჩვეულებრივ ფაკულტეტად იქცა. ბატონ ნოდარს გამოჰყვა საზღვარგარეთის შესწავლის სურვილი და ამ სურვილს თანდათანობით ხორცი შეასხა. ერთხელ მითხრა ღიმილით: იცი, დადგება დრო და ჩვენ დაგვჭირდება ჩვენი მეზობლების კარგად ცოდნა, ამისთვის კი უნდა

ვემზადოთო. ეს ძალიან ნიჭიერი ადამიანი თურმე რა შორს იყურებოდა! აქვე გეტყვით, რომ მისი კათედრის სტუდენტებიდან დამოუკიდებელ საქართველოს რამდენიმე მინისტრი, ორი პრემიერ-მინისტრი (ბესო გუგუშვილი და ლადო გურგენიძე) და ოცზე მეტი საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი და დესპანი ემსახურა და ემსახურება. მხოლოდ რამდენიმეს ჩამოგივლით: ლევან მიქელაძე, დავით დონდუა, რევაზ გაჩეჩილაძე, არჩილ გეგეშიძე, სოსო ჩახვაშვილი, ალექსი პეტრიაშვილი. რევაზ გაჩეჩილაძეს რაც შეეხება, იგი თურქოლოგობისა და საუკეთესო სტუდენტობის გამო, ნოდარ ნაჭყებიას კათედრაზე აღმოჩნდა. თურმე, ნოდარ ნაჭყებიამ მას პირველი კურსიდანვე თვალი დაადგა და შემდეგ ასპირანტურაში ჩაბარება შესთავაზა. იგივე შეთავაზება მიიღო ბესო გუგუშვილმა და შემდგომში – თქვენმა მონა-მორჩილმაც. თანდათანობით გეოგრაფია-გეოლოგიის ფაკულტეტზე ჩამოყალიბდა საკმაოდ კარგი ჯგუფი, რომელმაც ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების შესწავლას მიჰყო ხელი. საბჭოთა კავშირში ეს ჯგუფი უნიკალური იყო. კარგია, როდესაც ადამიანი პატრიოტია და ამავე დროს შორს იხედება. ბატონი ნოდარი სწორედ ასეთად მახსოვს. ისიც უნდა ვთქვა, რომ ნაჭყებიას ამგვარ პოლიტიკას ბევრი ახირებად მიიჩნევდა, ანონიმურ წერილებს უწერდნენ მთავრობაში და ზოგიერთ განსაკუთრებულ დაწესებულებაში. უცხო ენებს ასწავლისო და ა.შ. მან თავისი მაინც გაიტანა. სამწუხაროდ, 1976 წელს 49 წლის ასაკში გარდაიცვალა და საკუთარი გამჭრიახობის ნაყოფი ბევრი ვერ ნახა.

საქართველოს საგარეო ურთიერთობების განვითარების
საქართველოს საგარეო ურთიერთობების განვითარების
საქართველოს საგარეო ურთიერთობების განვითარების
საქართველოს საგარეო ურთიერთობების განვითარების

Georgian Foundation for Strategic and International Studies